

ZAGOVORNIK GLAS OTROKA

Zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov

Pilotski projekt: 2007–2009

ZAGOVORNIK GLAS OTROKA

Zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov

Pilotski projekt: 2007–2009

Ljubljana, 2008

ZAGOVORNIK GLAS OTROKA

Pilotski projekt 2007-2009

Zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov

Založil: RS Varuh človekovih pravic

Uredniški odbor: Mag. Martina Jenkole, Nataša Kuzmič, Simona Šemen, Jasna Turk

Lektorica: Nataša Purkat

Korektor: Jože Marovt

Oblikovanje: IDENTITETA oglaševalska agencija d.o.o.

Tisk: IMPRESS d.d.

Naklada: 300

Publikacije Varuha človekovih pravic so objavljene tudi na spletnih straneh
www.varuh-rs.si

Vsebino so prispevali predavatelji izobraževanja za zagovornike v letu 2008

Ljubljana, november 2008

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.726-053.2(082)

ZAGOVORNIK - glas otroka : zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov : pilotski projekt 2007-2009 / [uredniški odbor Martina Jenkole ... et al.]. - Ljubljana : Varuh človekovih pravic, 2008

ISBN 978-961-91394-3-1

1. Jenkole, Martina

242169088

Uvodna beseda	7
Dr. Zoran Pavlović	9
PRAVICE OTROK, PRAVICE STARŠEV	
Mag. Martina Jenkole	21
OTROKOVE PRAVICE S POUČENJEM NA KORISTI OTROKA IN NJEGOVI PRAVICI, DA JE SLIŠAN, TER VLOGA ZAGOVORNIKA PRAVIC OTROKA OB TEM	
Ljubica Šalinger, univ. dipl. prav.	31
IZVAJANJE RODITELJSKE PRAVICE IN OTROKOVE PRAVICE	
Bojana Moškrič, univ. dipl. psih., spec. klin. psih.	39
RAZVOJ OSEBNOSTI V LUČI KAKOVOSTI RAZVOJNIH POGOJEV	
Marina Rop, univ. dipl. soc. ped.	43
SOCIALIZACIJA, VZGOJNI SLOGI IN ČUSTVENO DOŽIVLJANJE RANLIVIH OTROK	
Peter Janjušević, univ. dipl. psih., spec. klin. psih.	55
KAJ SE DOGAJA Z AGRESIVNIM IN ODKLONSKIM OTROKOM	
Adrijana Špolad Grča, univ.dipl.psih.	61
VKLJUČEVANJE OTROK V STROKOVNO DELO – KAKO PRISTOPITI K OTROKU?	
Mirjam Škerlj, univ.dipl.soc.del.	67
OBRAVNAVA OGROŽENIH OTROK NA CSD	
Prof. dr. Darja Zaviršek	69
ZAGOVORNIŠTVO OTROK IN ZAGOVORNIŠKA DRŽA	
Prof. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič	75
SUPERVIZIJA ZAGOVORNIKOV OTROKOVIH PRAVIC: SOUSTVARJANJE SUPERVIZIJE V DELOVNEM ODNOSU	
Ljubica Šalinger, univ. dipl. prav.	83
DRUŽINSKI POSTOPKI, V KATERIH BO OTROK POTREBOVAL ZAGOVORNIKA	
Vlasta Nussdorfer, univ. dipl. prav.	89
VLOGA ZAGOVORNIKA V RAZLIČNIH POSTOPKIH, KJER SO ŽRTVE OTROCI	
Anita Salčnik, univ. dipl. socialna delavka	93
SPOLNE ZLORABE	
Tatjana Mušič	99
VLOGA POLICIJE PRI PREPREČEVANJU NASILJA	
Franc Udovič, univ. dipl. pedagog in Primož Šporar, univ. dipl. prav	115
MEDIACIJA IN ZAGOVORNIŠTVO OTROK	

»Otroci, ki imajo probleme, najsi gre za nasilje v družini, zlorabe, zanemarjanje ali druge tegobe, marsikdaj nimajo ustreznega sogovornika in zaupnika.«

Jan Marčič Maruško, Nacionalni otroški parlament pri ZPMS

Uvodna beseda

Starši so in morajo ostati prvi, ki imajo tako pravico kot dolžnost pomagati svojemu otroku, kadar je v stiski in ga po potrebi tudi ustrezno zastopati. Pri tem morajo biti koristi otroka glavno vodilo njihovih aktivnosti, seveda ob upoštevanju njegovega mnenja v skladu s starostjo in zrelostjo.

Kadar je med starši izrazit spor ali je iz ravnanja staršev ali skrbnika razvidno, da sami niso več sposobni oceniti koristi otroka in ravnajo otroku v škodo, ali ko starši ali skrbnik zaradi različnih razlogov ne morejo ustrezno zastopati otroka, pa je treba zaradi varovanja pravic in koristi otroka poskrbeti, da mu nudimo druge ustrezne oblike zastopanja.

Na potrebo po ustrezni ureditvi zastopanja otroka v primerih, ko ga starši ne morejo ali ne zmorejo ustrezno zastopati, strokovna in laična javnost opozarjata že več let, vendar se žal kljub nekaterim spremembam domače zakonodaje odnos do otroka kot nosilca pravic ni dosti spremenil.

Zato smo z namenom okrepitve otroka z zagovornikom takrat, ko je to potrebno, v letu 2006 v sodelovanju z vladnimi, nevladnimi organizacijami in predstavnikom otrok in mladih oblikovali delovno skupino za izvedbo pilotskega projekta (SIPP) in začeli projekt Zagovornik – glas otroka. Skupino sestavljajo predstavniki Belega obroča Slovenije, centrov za socialno delo Ljubljana Moste-Polje, Ljubljana Šiška, Nova Gorica, Sežana, Centra za korekcijo sluha in govora Portorož, ministrstev za delo, družino in socialne zadeve ter za notranje zadeve, Mladinskega doma Jarše, Pravno-informacijskega centra nevladnih organizacij, Seecrane, Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije, Varuha človekovih pravic RS, Združenja proti spolnemu zlorabljanju, Zveze prijateljev mladine Slovenije, ob teh pa še predstavnik otrok in mladih ter predstavnik zainteresirane javnosti.

Pilotski projekt Zagovornik – glas otroka poteka od leta 2007 do 2009. Pri izvajanju projekta, ki poteka pod okriljem Varuha človekovih pravic RS, sodelujejo tudi partnerji v projektu: Fakulteta za socialno delo, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Pravno-informacijski center nevladnih organizacij in Varuh človekovih pravic RS.

Cilji pilotskega projekta so:

- izoblikovanje modela programa zagovornika otrokovih pravic,
- umestitev v zakonodajo (po možnosti samostojni zakon),
- oblikovanje protokola ravnanja,
- postavitve neodvisnega instituta zagovorništva, z mrežo v ta namen posebej usposobljenih zagovornikov po celotni Sloveniji.

Ne glede na to, v kolikšni meri bomo želene cilje dosegli, se zavedamo, da je uspešnost zagovorništva najbolj odvisna od zagovornika kot osebe, ki zato poleg za ta namen potrebnih osebnostnih lastnosti in ustrezne strokovne izobrazbe nujno potrebuje usposabljanje s pridobivanjem znanj z različnih področij. Poleg tega mora svoje delo stalno preverjati s strokovnjaki v procesu supervizije in intervizije. To naj bi pripomoglo, da bo znal razumeti težave otroka, ko naj bi spregovoril in bil slišan, slediti njegovim potrebam in interesom in ga ustrezno zastopati. V ta namen je Skupina za izvedbo pilotskega projekta v sodelovanju z omenjenimi partnerji oblikovala posebno izobraževanje za zagovornike.

Ta zbornik vsebuje prispevke, ki so bili predstavljeni drugi skupini zagovornikov v letu 2008. Upamo, da bomo s tem zbornikom vsaj nekoliko olajšali zahtevno delo zagovornikov in hkrati z njimi ob prebiranju in praksi ugotovili, s katerimi vsebinami je treba izobraževanje še dograjevati.

Več informacij o projektu:

www.varuh-rs.si

e-naslov: info@varuh-rs.si

Pravice otrok, pravice staršev

Dr. Zoran Pavlović

5. člen: Države stranke spoštujejo odgovornosti, pravice in dolžnosti staršev oziroma članov širše družine ali skupnosti, kot predvidevajo krajevni običaji, zakonitih skrbnikov ali drugih oseb, ki so zakonsko odgovorne za otroka, da na način, prilagojen otrokovim razvojnim zmožnostim, zagotovijo ustrezno usmerjanje in svetovanje otroku pri uveljavljanju njegovih s to Konvencijo priznanih pravic.

(Konvencija OZN o otrokovih pravicah, 1989)

Projekt zagovorništva otrok se nedvomno in na različne načine navezuje na človekove pravice otroka. Zagovornik je oseba, ki se dejavno zavzema za pravice šibkejših oseb, ker te same nimajo dovolj moči za uspešno zaščito svojih interesov. Otrok je izvorno šibkejša oseba, ki jo (v smislu družbene vloge) določa natanko to, da jo zaradi nezrelosti in neizkušenosti v pravnih razmerjih zastopajo in zagovarjajo drugi – ravno v tem se ločuje od odraslih ljudi. Praviloma so otrokovi naravni zastopniki in zagovorniki starši oz. zakoniti skrbniki, lahko pa se otrok znajde v vlogi, ko starši te vloge ne morejo opravljati, jo opravljajo neustrezno ali pomanjkljivo itd.; v takem položaju otrok potrebuje zagovornika. Iz tega izhaja, da zagovornik dejansko stopi na mesto roditelja, ki te vloge zaradi kakršnega koli razloga ne more ali ne želi opravljati ali otroka celo ogroža.

Želimo verjeti, da ima otrok pravico do takega zagovornika. Ampak ali jo ima res? Ima to pravico, ker smo prepričani, da je *tako prav*, ker otrok tako pomoč potrebuje? Ali bo morda otrok v resnici to pravico dobil šele, ko bo država sprejela zakon o zagovorništvu in instituciji zagovornika podelila sredstva, da bo lahko tej otrokovi potrebi ustregel? No, določeno podlago za trditev, da otrok tako pravico ima, lahko najdemo v Konvenciji OZN o otrokovih pravicah (zlasti členi 18–20) in Evropski konvenciji o uresničevanju otrokovih pravic, a dokler pravice do neodvisnega zagovornika država ne uzakoni in ne omogoči tudi materializacije take pravice, nismo prepričani, ali smemo trditi, da jo otrok ima.

V tem prispevku zato želimo razmisliti o tem, kaj so človekove pravice, kako vemo, da jih imamo, kako se spreminja njihova narava (morda tudi do mere, ko jih pravzaprav izgubljam) in na kaj kaže biti pozoren, da bo varovanje otrokovih pravic krepilo standarde človekovih

---

Otrok je izvorno šibkejša oseba, ki jo (v smislu družbene vloge) določa natanko to, da jo zaradi nezrelosti in neizkušenosti v pravnih razmerjih zastopajo in zagovarjajo drugi – ravno v tem se ločuje od odraslih ljudi.

---

pravic nasploh, ne pa jih krnilo; zato je treba biti pri premisleku o zagovorništvu kot načinu varovanja otrokovih pravic še posebno pozoren na upoštevanje in spoštovanje pravic staršev, vendar tudi na pripravljenost odločno poseči v zasebnost družine zavoljo zaščite otroka, kadar je ta ogrožen.

1. Kako vemo, da imamo pravice?

Najprej, kaj sploh so človekove pravice? Vprašanje zveni kot akademska domislica, a ni tako preprosto. Evropski sodnik za človekove pravice Boštjan M. Zupančič je v nekem intervjuju izjavil, da »nihče povsem dobro ne ve, kaj naj bi človekove pravice sploh bile«, in da so človekove pravice torej »tisto, kar počne Evropsko sodišče za človekove pravice«.¹

Človekove pravice so zagotovo eden tistih famoznih obče razumljivih nedoločljivih pojmov, ki jih je lažje samozavestno uporabljati kot pa smiselno opredeliti. To nam pri mnogih drugih pojmihi te vrste niti ne povzroča pretiranih težav, a pri človekovih pravicah je vendarle neprijetno, da se pod okriljem nejasnosti pojma postopno spreminja njihovo bistvo, in to morda celo do mere, ko se spreminja v svoje nasprotje. Povejmo preprosto: po našem mnenju je bistvo človekovih pravic, kakor se je oblikovalo po drugi svetovni vojni (pod vtisom in kot odziv na fašizem in nacizem, kar prav tako poudari prof. Zupančič), *nezaupanje do (državne) oblasti*, kajti predstavljajo v pravno formo zapisano orodje (zapisano v mednarodni pravni red in ustavni notranji pravi red sodobnih držav), ki ljudi varuje pred zlorabo te oblasti in jim zagotavlja minimum dostojanstvenega preživetja, za katerega mora država aktivno skrbeti. *Razmerje* med državo in posameznikom je ključno za razumevanje človekovih pravic.

Moramo stopiti korak nazaj. Kajti ni dvoma, da v naši zavesti biva tudi drugačen koncept človekovih pravic, ki ni »relacijski«, in domneva namreč to, da so človekove pravice nekako neodtujljiva lastnost človeškega bitja, prisotna že od nekdaj, napredek civilizacije je le v tem, da se jih (na čelu z državo) učimo prepoznavati in spoštovati. Vsi se rodimo svobodni, z neodtujljivim človeškim dostojanstvom, imamo pravico do telesne in osebne integritete in nedotakljivosti itd. Ta seznam se spreminja, kar že samo po sebi problematizira transcendenčno in večnostno naravo človekovih pravic. Poleg tega je treba reči, da kakega zelo velikega in širokega splošnega soglasja o temeljnih vrednotah, ki naj bi tvorile jedro človekovih pravic, med človeštvom niti ni. In zdi se, da ta koncept opisuje bolj želeno kot pa dejansko stanje. Pa vendar. Koristno je, da moralna filozofija odpira vprašanja o tem, kaj pritiče človeškemu bitju kot takemu, česar ni dovoljeno kršiti nikomur. Toda, človekove pravice so postale to, kar so, nek novi kod univerzalnih vrednot, po kataklizmi druge svetovne vojne, v kateri niso kar neke podivjane horde pobile vseh tistih milijonov ljudi, temveč dobro organizirane pravne države. Po vojni so se vlade sveta nad tem zgrozile in se v enkratni gesti samoomejevanja odločile skleniti zavezo z državljani in drugimi ljudmi, da bodo spoštovale določena pravila, ki naj zagotovijo nadzor in preprečijo zlorabe oblasti. S tem se je narava človekovih pravic v temelju spremenila, saj so

---

1 Evropa je prehitela Ameriko. Intervju, Dnevnikov Objektiv, 28. aprila 2007, str. 10.

postale del mednarodnega prava: kar je za človeka človekova pravica, je za državo v tej sodobni pogodbi dolžnost.²

Tisti hip, ko smo to pozabili in razširili pojem človekovih pravic na zasebna, civilna razmerja (kot npr. v frazi varovanje oz. kršitve človekovih/otrokovih pravic v družini, v javnih in zasebnih kontekstih ipd.), smo se znašli na spolzki strmini, na koncu čaka obrat temeljne teze: država ne bo več suspektni subjekt, katerega moč je tista, ki jo naj koncept in prakticiranje človekovih pravic pomaga nadzorovati, temveč bo naš zaveznik, ki nas bo varoval pred nasiljem bližnjega; medvrstniško in družinsko nasilje nenadoma dobita isti status kot holokavst, možnost vnovične množične zlorabe moči države pa je pri tem odmišljena in pozabljena kot malo verjetna možnost. Kar se zdi kot širjenje koncepta človekovih pravic (širjenje na medsebojna razmerja), je morda njihova resna erozija. Da oblast ne more več postati resna grožnja ljudem, pa je skrb zbujujoča iluzija.

... kar je za človeka človekova pravica, je za državo v tej sodobni pogodbi dolžnost.

Če se zdi, da že kar v uvodu močno pretiravamo, bi radi opozorili, da v času velike mednarodne kampanje za ničelno toleranco do nasilja (med ljudmi in posebej nad otroki in mladimi in med njimi, kajpak) predsednik edine svetovne velesile legitimira in uzakonja državno torturo, v imenu zaščite nedolžnih; to počne tudi v vašem in našem imenu, v imenu svobodnega in demokratičnega sveta. Znotraj klasičnega razumevanja človekovih pravic, ki jih jasno uokvirja *razmerje med državno oblastjo in ranljivim posameznikom*, kaj takega ne bi bilo mogoče – preprosto ne bi bilo sprejemljivo. Seveda so ljudje, izpostavljeni veliki in resni zunanji grožnji, pripravljeni dodeliti svoji vladi večja pooblastila kot sicer, zato da organizira učinkovito zaščito. A tudi drugi znaki kažejo, da poteka vztrajna rekonceptualizacija človekovih pravic, po kateri te ne bodo več orodje ljudi, s katerimi se zmanjšuje možnost zlorabe oblasti, temveč bo orodje države za discipliniranje državljanov, v imenu zaščite taistih pred – njihovimi bližnjimi. Sodobnim vladam postajajo človekove pravice vedno bolj en tak predrag in nadležen nebidigatreba, ki le zapleta vladanje, viša stroške delovanja družbe in zmanjšuje konkurenčnost gospodarstva, spuščanje megle pa je nadvse pripravno za potrebe spreminjanja pomena in vsebine človekovih pravic.

Kako torej vemo, da *imamo* človekove pravice? Še prej, *kako* jih imamo? Kot imamo roke in noge ali tako, kot imamo potrebe, zmožnost za srečo in trpljenje? Kako posedujemo pravice?

---

2 Pa še po tem so človekove pravice še dolgo ostale ideološko bojišče hladne vojne med Vzhodom in Zahodom – Zahod je zagovarjal stališče, da so osnovnejše in pomembnejše svoboščine, nevmešavanje države v življenje ljudi in le zagotavljanje temeljne varnosti in najnujnejše organizacije skupnega življenja; Vzhod je menil, da je to buržoazni koncept, namenjen le upravičevanju izrabljanja človeka po človeku na svobodnem trgu, in da brez pravice do dela in stanovanja (socialne varnosti) svoboda ljudem pomeni kaj malo. Socializem se je potem sesul, hladne vojne ni več, a tudi neoliberalni koncept nereguliranega trga je trenutno v velikih težavah, tako da še ne vemo, kdo je zmagal. A vendarle: razmerje med posameznikom in državo je ključno za strukturo človekovih pravic, naj bo tako ali drugačno; mogoče jih je razumeti samo v tem razmerju.

Včasih lahko slišimo, da imajo ljudje pravice, tudi če jih oblast v dani državi ne spoštuje. Kako ima človek pravice, kadar jih – nima?

Imamo morda pravice na način, da vendarle obstaja neko univerzalno razumevanje, kaj je tisto, kar neodtujljivo pritiče človeku kot človeškemu bitju (naravopravni koncept) in je njegova neodtuljiva last, česar mu ne sme kratiti nihče? Se človek res rodi svoboden, s prirojenim človeškim dostojanstvom? Je to opis empiričnega stanja ali raje normativna izjava, izraz moralnega prepričanja, da ne rečemo želja? Dostojanstvo slehernika je dokazljivo zgodovinska kategorija, prav tako kot suverenost ljudstva in sta pridobitvi meščanske revolucije, ne pa večna last(nost) človeškega bitja. Glede univerzalnih vrednot je v resnici malo soglasja, čeprav se z zmagovito globalizacijo kapitalizma tudi pripadajoče vrednote »univerzalizirajo«;³ da pa imajo ljudje pravice, tudi če jih oblast ne spoštuje (da jih torej imajo, tudi če jih nimajo), a je po našem mnenju obsceno trditi.

Toda tudi ko jih nimajo, jih vendarle imajo na neki poseben način – na papirju, na katerega je zapisana mednarodna zakonodaja o človekovih pravicah. Kot odgovor na zgornja vprašanja (kako torej posedujemo pravice) namreč prej ko slej pride vsakomur na misel, da vemo, da imamo človekove pravice pač tako, ker je tako zapisano v mednarodni zakonodaji in ustavi. Torej, v »krovnih družbenih pogodbah«, če smemo tako reči. In tako je, po našem mnenju, tudi prav. Zato, da lahko rečemo, da pravice imamo, ne bo dovolj, da imamo neko obče soglasje, da bi bilo prav, da se rojevamo svobodni in enaki in z neodtujljivim dostojanstvom: potrebna je struktura, ki to tudi zagotavlja. In to strukturo daje smiselnemu razumevanju pravic to, da je mogoče pravice misliti samo v *razmerju* do nekoga ali nečesa.

Pravice so v samem *bistvu relacijski koncept*. Bolj kot neke neodtujljive lastnosti posameznika predstavljajo *pravice kakovost določenega razmerja*. V primeru človekovih pravic, kjer gre za razmerje posameznika in države, gre za, kot je že pred leti ugotovil Miro Cerar,⁴ *kakovost pravnega reda*. Tega morajo varovati neodvisne pravosodne institucije, katerih sklepe morajo druge veje oblasti spoštovati – vključno z ustavnimi sodišči držav in že omenjenim Evropskim sodiščem za človekove pravice.

Ker mestoma govorimo o *pravicah*, ponekod pa ožje o *človekovih pravicah*, je morda na mestu pojasnilo. Predlagamo definicijo: ***pravice (v širšem smislu) so upravičena pričakovanja***. Pričakovanja se pač naslavljajo na nekoga. Težko si je zamisliti pravico, ki se ne bi naslavljala na nekoga ali nekaj, ki naj bi nam zadevno kratiko bodisi kratil ali uresničeval. Pravica enega

---

3 Ena izmed resnih kritik »imperializma otrokovih pravic« je npr. ta, da zahtevamo, naj bodo pravice otrok univerzalne, pri tem pa naredimo malo, da bi bili univerzalno uresničeni tudi materialni pogoji, ki bi to omogočili. To je nedvomno res, hkrati pa kaže na to, kako malo so človekove pravice univerzalne, onkraj zgodovine in geografije realnih družbenih razmer.

4 Miro Cerar ml.: *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*, 2. dopolnjena izdaja, Zbirka Sophia 7/96, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1996.

subjekta je dolžnost drugega, dinamika in pomen pravice se vedno uresničujeta v *določenem razmerju*.

Razmerja so lahko kajpak najrazličnejša. O medsebojnih pričakovanjih je mogoče govoriti v vsakem razmerju; ali je pričakovanje razumno in upravičeno, je že težje vprašanje. V običajnih razmerjih so tudi pričakovanja običajna (kaj lahko npr. pričakujeta drug od drugega dva prijatelja, ali soseda, ali učenec in učitelj itd.), ampak razmerje lahko deluje nekonfliktno šele takrat, ko se obe strani o pravicah in dolžnostih strinjata, ko torej skleneta (vsaj implicitno) delujočo pogodbo.

(Širši) pojem pravice ima torej mnogo ravni – toliko, kolikor je ravni razmerij, v katerih drug do drugega gojimo pričakovanja. Nekatera razmerja so simetrična – npr. med prijatelji, vrstniki, zakonci – načeloma imajo udeleženi podobno moč. Tudi njihova pričakovanja so temu primerno vzajemno simetrična, vzajemne pravice se uravnovešajo z vzajemnimi dolžnostmi.

Ko govorimo o manj simetričnih razmerjih, z neenako močjo udeležениh, mora vedno imeti močnejši subjekt več dolžnosti in šibkejši več pravic, da je šibkejši v razmerju zavarovan. Končno, ko govorimo o tako neenakem razmerju, kot je razmerje posameznika in države, potrebuje posameznik trdno določen in pravno varovan kodeks pravic, ki ga brezpogojno varujejo pred zlorabo taiste moči in mu zagotavljajo, da državna moč ne bo uporabljena v njegovo škodo (negativne pravice), temveč bo tudi aktivno uporabljena v njegovo korist (pozitivne pravice). Saj s tem namenom navsezadnje ljudstvo vodstvu države »delegira« in odstopi svojo izvorno suverenost. Prav to raven urejajo mednarodna zakonodaja in ustave držav v poglavju o človekovih pravicah. *Človekove pravice so v sodobni družbeni ureditvi način urejanja razmerja države in posameznika.*

Prav zato ni primerno mešati različnih ravni in v isti sapi govoriti npr. o kršenju otrokovih pravic v javnih in zasebnih kontekstih, npr. v družini. Gre za povsem različne ravni in razmerja. Kako lahko ponazorimo relacijsko naravo pravic? Poglejmo: po naravnopravnem konceptu bi zagotovo rekli, da ima človek pravico do telesne integritete, ki mu je ne sme kršiti nihče. Pa vendar dobi ta pravica pravo vsebino šele v konkretnih razmerjih. Ni vseeno, ali se otrok stepe z vrstnikom, ali ga udarijo starši, učitelj, ali policist. Četudi je oškodovanje »objektivno« enako, gre strukturno za povsem različne zadeve, kar je treba ohraniti v zavesti, da ne pozabimo, pred kakšno grožnjo (zlorabe državne moči) nas človekove pravice pravzaprav varujejo.

Dogajanje v družini ni zato nič manj pomembno in nasilje nad otrokom v družini nič manj boleče in tragično. A preprosto ni na isti ravni kot zloraba moči države. Poglejmo še drugače: če nam kdo izmakne denarnico, bomo jezni in oškodovani, a ne bomo trdili, da nam je nekdo kršil pravico do zasebne lastnine, ker gre pač za navaden kriminal. Če pa država razlasti človeka, je to kršitev človekove pravice. Podobno če ponazorimo nekoliko drastično, družinsko nasilje ni vprašanje otrokovih pravic, temveč je tragičen kriminal, ker pa gre za varnost posameznika, za katero je država odgovorna, je vprašanje otrokovih (človekovih) pravic to, kako so raznovrstni

sistemski ukrepi in mehanizmi države pripravljene, da otroka zaščitijo pred nasiljem in mu pomagajo ob nasilju nad njim.

In še drugače: ima otrok pravico do ljubezni? Na to vprašanje skoraj vsakdo brez zadržkov prikima – kajpak, otrok ima pravico do ljubezni, tako pravi naše notranje prepričanje, čut za pravično, sočutje do otrokove neobglednosti in vednost, da se otrok brez ljubezni ne bo tako dobro razvijal. Pa vendar. Če ima otrok pravico do ljubezni, kdo ima dolžnost ljubiti ga? kako lahko to *pravico* uveljavimo, če tisti, od katerih to pričakujemo in od katerih po naravi stvari to pričakuje otrok, ljubezni ne premorejo? Tisto, kar od staršev terja zakon in na kar je mogoče tudi formalno reagirati, kadar ni izpolnjeno, so veliko nižji standardi dolžne skrbi. Medtem ko ljubezen v resnici *ni* otrokova pravica (razen v smislu moralnega prepričanja, toda ni niti pravica v medsebojnih razmerjih, kaj šele v konvencijskem smislu), večina staršev daje otrokom veliko več, kot to od njih terjajo otrokove pravice.

Mešanje ravni in odsotnost razlikovanja pa je, kot rečeno, nevarna zato, ker v končni fazi privede do zamenjave teze: ne da bi podcenjevali resnosti problemov, ki se v teh (zasebnih) kontekstih in razmerjih pojavljajo, lahko rečemo, da je usmerjanje pozornosti k zasebnim, družinskim in vrstniškim kontekstom kot vprašanju človekovih pravic namenjeno odvratanju pozornosti od obveznosti države in, v končni fazi, predstavljanju države kot »rešitelja« pred grožnjo bližnjih. Tako država dejansko na koncu vzame ljudem človekove pravice kot sredstvo varovanja pred zlorabo državne oblasti iz rok, jih ljudem priskuti in jih uporabi kot ideološko orožje za nadzorovanje in discipliniranje njih samih. V zgodovinskem trenutku, ko so ljudje bolj preokupirani s problemom varnosti kot pa s problemom svobode, gre državi zgodovina na roko, človekove pravice pa očitno postajajo zgodovina. Tudi varnost ni prav nič zagotovljena.

2. Zakaj to ni le akademsko razmišljanje?

Lahko bi se zdelo, da gre za iskanje dlake v jajcu in da gre navsezadnje za to, kaj je za otroke najboljše in da ne more biti narobe, če koncept pravic vprežemo v varovanje koristi otrok, a prav izolirano iskanje partikularnih pragmatičnih rešitev včasih pripelje do kaj nezaželenih in povsem nepredvidenih učinkov. Zdi se, da se nam to na področju zaščite otrok in žrtev nasilja še zlasti rado zgodi. Poglejmo nekaj primerov.

Nič ni čudno, da vlade držav subtilno podpirajo preobrazbo človekovih pravic z Organizacijo združenih narodov, Sveta Evrope itd., ki so tako in tako medvladne organizacije, in kot take dolgoročno za tak obrat zainteresirane – Združeni narodi imajo kronične težave s svojimi organi za nadzor uresničevanja človekovih pravic, saj ni dovolj držav, ki bi lahko v teh organih verodostojno delovale, Svet Evrope, sicer izjemno zaslužna organizacija za promocijo človekovih pravic, pa ravnokar vodi veliko kampanjo proti telesnemu kaznovanju otrok. Da imajo vlade svoje interese, ki se kažejo v preusmerjanju tematik človekovih pravic v zasebne kontekste, je razumljivo. Bolj je zanimivo, da se bolj diferencirano ne odzivajo varuhi človekovih pravic, temveč se pogosto odzivajo prej problemsko kot strukturno. Npr., prejšnji (sicer imenitni) slovenski Varuh se je precej dogovarjal z organi pregona o skupni strategiji nastopanja proti

slehernemu nasilju nad otroki (pa tudi sedanja varuhinja je postavila nasilje v ospredje svojih prioritet).⁵ Kaj bi s tem lahko bilo narobe? Po našem mnenju bi morale biti Varuhovo stališče naslednje: nasilje in zlorabe, ki jih storijo starši, vrstniki, sorojenci in druge osebe, so zagotovo velik problem za otroke. Varuh podpira, da dobijo socialne službe, policija, tožilstvo in druge službe vsa potrebna pooblastila in sredstva, da se s tem problemom učinkovito spopadejo. Toda Varuh je tu za to, da nadzoruje delo vseh teh z vidika človekovih pravic vseh udeležениh, torej žrtev in storilcev, otrok in staršev itd., zato mora obdržati svojo nekoliko odmaknjeno pozicijo, s katere lahko izvajanje državne moči nadzoruje od zgoraj. Če Varuh postane eden izmed njih, ker rešuje problem, ga izgubimo tam, kjer ga najbolj potrebujemo, torej v funkciji nadzora državnih organov, izvršne oblasti. Policistov in socialnih delavcev je veliko, Varuh človekovih pravic pa samo eden.

Ko je nekaj mesecev pozneje izbruhnil sovražni govor zoper pedofile na eni izmed komercialnih televizijskih postaj, pri katerem je poleg mlade voditeljice sodeloval znan slovenski politik in parlamentarec, se je urad Varuha odzval dokaj medlo. Morda zato, ker je nehote temu sovražnemu govoru pripravil pot s tem, ko je boju zoper nasilje dal prednost pred varovanjem človekovih pravic.⁶

Varuhu se je še zapisalo, da je vzajemnost temelj človekovih pravic.⁷ Medtem ko z veseljem podpremo vzajemnost kot pomembno stopnjo v moralnem razvoju posameznika in se strinjamo, da je zlato pravilo temelj prijetnega in varnega življenja v družbi, se vendarle zdi, da je Varuh spregledal, da raven ni prava in da pravic v medosebnih razmerjih ne kaže metati v isti koš s človekovimi pravicami. To se hitro pokaže, če si poskusimo predstavljati, da bi kaj podobnega razlagal npr. obsojencem v zaporu, da je namreč temelj človekovih pravic, kako se oni obravnavajo medsebojno. Tam je vendarle jasno, da gre pri človekovih pravicah za to, kako jih obravnava oblast.

Dalje: kaj je narobe s prepovedjo telesnega kaznovanja otrok? Čeprav ne podpiramo telesnega kaznovanja in sploh nobenega nasilja, je po našem mnenju vendarle narobe to, da tlakuje pot izjemno lahkega nadzorovanja in discipliniranja ljudi. Namesto da bi se od države terjalo, naj čim bolj kakovostno opredeli, kaj je zloraba in pod kakšnimi pogoji sme in mora država poseči

---

5 Glej npr. Zupančič, Milena: Proti nasilju v družini. Sestanek pri varuhu človekovih pravic. Delo, Ljubljana, 9. 1. 2003, str. 1.

6 Glej imenitno analizo te oddaje v Zaviršek, Darja: Izrabljanje spolnih zlorab za širjenje sovražnega govora. V: Kuhar, Roman in Autor, Sabina (ur.): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti. MediaWatch, Ljubljana, 2006.

7 Varuh je ob obisku neke osnove šole zapisal: »Tokratna tema Moja pravica – tvoja pravica mi je še posebno ljuba, saj uvaja otroke v najpomembnejše področje človekovih pravic sodelovanje, odnos do drugega. Zavedati se moramo, da si pravice nihče ne more lastiti, ker je od nas vseh, in da lahko svojo pravico udeležam izključno samo skupaj z drugimi ljudmi. Sam bom deležen pravice le, če je ne bom odrekal drugim. Pomanjkanje te zavesti je tudi osnovni vzrok kršitve človekovih pravic.« Matjaž Hanžek: Varuhov štirinajstdnevnik: Delovni prazniki. Dnevnik, Ljubljana, 17. 5. 2003. Tudi na www.varuh-rs.si/index.php?id=58.

v zasebnost družine, se pod zloslutnim načelom ničelne tolerance in nejasno opredeljenim pojmom telesnega kaznovanja in kajpak vseh drugih ponižujočih ravnanj (da bo še bolj jasno, da se daje nadzornikom v roke kar najbolj arbitrarna moč) konceptualno izjemno širi opredelitev nasilja in zlorabe.⁸ Podobno pravzaprav ravna tudi naš novi zakon o preprečevanju družinskega nasilja, ki obvezuje ljudi, da morajo državnim organom sporočati vse pojave nasilja, ti pa se morajo odzvati, resda v skladu s principom sorazmernosti. Izrazi *vse* in *nič* v teh konceptih kažejo na nekoliko čustveno in ne povsem racionalno podstavo teh trendov, vsekakor pa spreminjajo naše razumevanje, za kaj pri človekovih pravicah pravzaprav gre.

Pred zadevno transformacijo niso prav nič imune niti nevladne organizacije in skupine, ki so zelo dobro seznanjene s problematiko človekovih pravic. Tako se je zgodilo, da so ob javnih razpravah o zakonu o preprečevanju nasilja v družini ob koncu leta 2007 prav nevladniki menili, da morda ni dovolj, da je obvezno prijavljanje vsakršnega nasilja nad otrokom. Menili so, da bi morda moralo biti obvezno tudi prijavljanje vsakršnega nasilja nad odraslo žensko, četudi ne bi šlo za resnejše nasilje, ki je kazensko pregonljivo že po uradni dolžnosti, torej bi bilo treba o teh oblikah nasilja obvestiti socialne službe in *četudi bi temu zadevna ženska nasprotovala*.⁹

Ko razumni nevladniki dajo prednost doseganju utilitarnih učinkov oblastnega posredovanja pred zaščito dostojanstva osebe pred prav to oblastjo, čeprav seveda z najboljšimi nameni zaščite taiste ženske, potem vemo, da je rekonceptualizacija človekovih pravic v že zelo razviti fazi. Že uvodoma smo opozorili, da v istem času, ko se vzneseno zavzemamo za odpravo slehernega nasilja, ameriški predsednik legitimira državno torturo sumljivih oseb. Teh okoliščin ne znamo povezati, kakor da bi živeli na povsem drugem planetu, ne pa sredi dinamičnega sistema, v katerem je vse povezano.

3. Kako torej ravnati z otroki in starši?

Pravice so relacijski koncept – svoj pomen dobijo v konkretnih razmerjih. Človekove pravice, zapisane v mednarodni zakonodaji, urejajo razmerje med posameznikom in državo in služijo preprečevanju zlorabe oblasti. Sicer dobronamerno mešanje ravni in širjenje koncepta človekovih pravic tudi na zasebna razmerja spreminja to temeljno strukturo in jo celo postavlja na glavo: država ni več predmet nadzora, temveč nadzornik, ki varuje posameznike pred drugimi posamezniki – kar seveda država dela tako in tako, a običajno pod naslovom nadzora in zatiranja kriminalitete. Novo je to, da smo za isti namen tako rekoč zapravili še koncept človekovih pravic in se zaupljivo izpostavili nadzoru oblasti.

---

8 Več o tej temi v Pavlovič, Zoran: Državna prepoved klofute? Ne, hvala! Ali pač? V: KORNHAUSER, Pavle. *Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 2007, str. 135–151.

9 Okrogla miza: Kaj prinaša novi Zakon o preprečevanju nasilja v družini, 29. november 2007, Filozofska fakulteta v Ljubljani.

A če za zdaj vendarle še vedno jemljemo človekove pravice resno: ljudje imajo določena upravičena pričakovanja do države tudi takrat, ko postanejo starši. S prihodom otroka – do katerega ima država kajpak tudi obveznosti – se človekove pravice ne nehajo. Nastal pa je svojevrsten trikotnik.

Otrok je posebne vrste človek. Označujejo ga lastnosti – predvsem ta, da ni odrasel, temveč otrok –, ki terjajo, da ga v postopku priprave na avtonomno zastopanje samega sebe v razmerju do drugih subjektov in institucij družbe zastopa nekdo drug; otrok je torej izvorno posredovano bitje. Manjka mu zrelosti, znanj, izkušenj. Postopno se izvija iz različnih ravni simbioze in povezanosti s primarno družino (najprej čisto fiziološko, potem čustveno, kulturno, čisto nazadnje ekonomsko). Med tem procesom je s svojo družino pač povezan in njegovi starši so njegovi naravni zastopniki in zagovorniki. Razen kajpak, ko gredo zadeve močno narobe.

Če razumemo človekove pravice kot določene v razmerju med posameznikom in državo, je otrokove pravice treba razumeti v trikotniku med otrokom, družino in državo. Vendar je v treba v tem trikotniku, poenostavljeno rečeno, videti otroka in njegovo družino na isti strani, državo pa na drugi. Čeprav ima otrok od Konvencije dalje lastne pravice, so ob normalnem stanju stvari njegovi starši najbolj naravni zastopniki in zagovorniki in zagotovilo uspešnega razvoja. Cilj običajne družine je avtonomija otroka. Razen kajpak, ko gredo zadeve resno narobe in mora država nastopiti v zaščito ogroženega otroka, tudi pred lastno družino. A treba je jasno ohraniti v zavesti, da je to vendarle izjema. V splošnem velja, da je otroku v korist, da o njegovi vzgoji odločajo njegovi starši. Poleg tega – je to tudi *njihova* človekova pravica, ki jo prav tako varujeta mednarodno pravo in domača ustava. Ko se odločimo imeti otroke, imamo do države določena pričakovanja, ki se nanašajo na določeno pomoč pri naporih vzgoje, sicer pa pričakujemo mir, zasebnost in nevmešavanje, ki jih družina potrebuje, da opravi svoje delo. V imenu varovanja otrokovih pravic tega temeljnega pričakovanja ni dopustno razdirati, varovanje otrokovih pravic, ki antagonizira otroke in starše, je zgodovinsko izrazito kratkovidno. Mehanizme varovanja pravic otrok je treba graditi in izvajati v skladu s človekovimi pravicami ljudi, ki so (med drugim) tudi starši, ne pa z njihovim razdiranjem.

To kajpak postavlja tudi zagovornika v zahteven kontekst, naloga ni lahka. Zagovornik je v službi otroka, a hkrati je nosilec določene moči, ki deluje z javnim pooblastilom. Do razmerja otroka in staršev mora biti zelo obziren in zadržan, hkrati pa pripravljen v skrajnem primeru otroka zaščititi tudi nasproti staršem.

Če in kjer je le mogoče, bo zagovornik deloval s soglasjem staršev. Včasih bo potrebno manj, včasih več dela in truda, da se tako soglasje pridobi. Z dolžnim spoštovanjem do pravic staršev in občutkom za to, da gre za vendarle pomembne osebe v življenju otroka, si bo zagovornik poskušal pridobiti sodelovanje staršev v korist otroka. Morda vsaj enega, bolj zdravega od staršev, na katerem je mogoče graditi nadaljnjo skrb za otroka.

Vendar to pogosto ne bo mogoče. Konec koncev gre za primere, v katerih se je otrok znašel v težavah, ker zadeve *niso* delovale tako, kot se od družine pričakuje; kot smo dejali uvodoma,

zagovornik vstopa v tako rekoč starševsko funkcijo oz. zagovorniško funkcijo, ki jo običajno izvajajo starši, ker tako osebo otrok potrebuje. To pomeni, da lahko zagovornik starše v tej funkciji (s soglasjem staršev) okrepi, lahko pa jih tudi nadomesti. V vsakem primeru pa kljub temu velja, da zagovornik deluje avtonomno (ne pa kot uslužbenec staršev), v korist otroka in je otrokov glas.¹⁰

Nadomeščanje je kljub utemeljenosti kajpak resen poseg v starševsko funkcijo in zasebnost družine, ki je mogoč samo s povsem korektno izpeljanim formalnim postopkom, v katerem morajo pristojni državni organi dokazati ogrožanje otroka in zamejiti roditeljsko pravico ter tako ustvariti prostor, v katerega je mogoče otroku imenovati zagovornika.

Preudarnost in zadržanost pri poseganju v družino, a odločnost, kadar to terja ogroženost otroka.

Sporočilo, ki ga morajo pri tem dobiti otroci, je prej ko slej naslednje: ko gre za otroke, so starši pomembni, in tega se zavedamo. Tako piše v mednarodni zakonodaji, ne po naključju, temveč s tehtnim preudarkom, kot način preprečevanja zlorabe državne moči tudi na tem področju. Sporočilo je jasno: država in njene institucije so in morajo biti v službi ljudi, ne pa gospodarji ljudi. Ko gre za otroka, je zadrega pogosto velika, saj nas služiti otroku in njegovim interesom

včasih postavi v konfliktno razmerje do njegovih staršev. Ta zadrega se bo včasih rešila v umik in priznanje avtoritete staršev, v drugih primerih, ko presodimo, da je otrok ogrožen, je pač bolj na mestu vztrajanje pri njegovi zaščiti. Te zadrege so neizogibne in treba jih je reševati od primera do primera. Pomembno je, da iz tega praktičnega delovanja za otrokove pravice in interese otrok dobi pravi nauk: moč imamo zato, da jo koristimo, tudi država in njene institucije jo imajo za to. A pravice imamo, da nas ščitijo pred zlorabo te moči. Preudarnost in zadržanost pri poseganju v družino, a odločnost, kadar to terja ogroženost otroka, bosta otroku pokazala, da nam ni vseeno in da razumemo, da je varovanje njegovih koristi zahtevno, odgovorno in kompleksno delo.

---

¹⁰ K prispevku je priložen vzorec SOGLASJE STARŠEV O DOLOČITVI IN POOBLASTILU ZAGOVORNIKU OTROKA, usklajen na Skupini za izvedbo pilotskega projekta (SIPP) v septembru 2008.

Priloga:

SOGLASJE STARŠEV O DOLOČITVI IN POOBLASTILU ZAGOVORNIKU OTROKA

Predlagatelj _____, roj. _____, stanujoč _____,
v nadaljevanju oče/mati

in
_____, roj. _____, stanujoč _____,
v nadaljevanju oče/mati

dajeta:

SOGLASJE

- 1. Oče in mati se strinjata, da mladoletni/-emu _____, roj. _____, stanujoč/-i _____, pri varovanju njegovih/njenih pravic, koristi in interesov pomaga zagovornik otroka. Otroku tudi pomaga pri izražanju njegovega mnenja.*
- 2. Starši se strinjamo, da delovna skupina za izvedbo pilotskega projekta zagovorništva otroku določi zagovornika s seznama zagovornikov, ki ga vodi Varuh za človekove pravice RS.*
- 3. Z vlogo zagovornika se pravice in odgovornosti staršev ne zmanjšajo, smo pa starši obveščeni in se strinjamo, da je zagovornik zavezan koristim otroka, ki jim mora dajati prednost pred pravicami staršev. Zagovornik, kot glas otroka, otroka zastopa avtonomno, starši pa spoštujemo, da je zagovornik postavljen zato, da sledi koristim otroka in jih po svojih najboljših močeh varuje.*
- 4. Starši se strinjamo, da je odnos zagovornika in otroka zaupen, zato zagovorniku ni treba poročati o vsebini pogovorov, ki jih je imel z otrokom.*
- 5. Zagovornik otroka bo ob opravljanju posameznih nalog sodeloval s starši in bo pri izvajanju skrbno ščitil mladoletnikove pravice, koristi in interese.*
- 6. To soglasje se šteje za preklicano, ko zagovornik otroka prejme pisni preklic enega od staršev.*

Kraj in datum:

Oče: _____

Mati: _____

V vednost:

- 1.
- 2.

Otrokove pravice s poudarkom na koristi otroka in njegovi pravici, da je slišan, ter vloga zagovornika pravic otroka ob tem

Mag. Martina Jenkole

Izhodišče obravnavanja te tematike bodo Konvencija ZN o otrokovih pravicah, Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic, nekatere raziskave in domača zakonodaja.

Pravice otroka so v razvoju mednarodnopravne ureditve človekovih pravic doživele pomemben napredek s **Konvencijo o otrokovih pravicah (KOP)**, ki jo je sprejela Generalna skupščina ZN z resolucijo št. 44/25 z dne 20. novembra **1989**. Ta konvencija opredeljuje otrokove pravice na način, ki ima pred očmi **otrokovo osebnost in lastno identiteto**.

Konvencija ZN o otrokovih pravicah je močan mednarodni instrument regulacije in hkrati ogrodje vseh dejavnosti v zvezi z otroki. Ta konvencija se v skladu z 8. členom Ustave RS uporablja neposredno. Prednost je v tem, da izhaja iz pravic otroka, in ne iz pravic staršev in s tem omogoča, da se otrok **obravnavava kot subjekt** v različnih pravnih razmerjih. Vendar ni dovolj, da so mednarodne pogodbe podpisane in ratificirane, če niso vpeljane v vsakdanje življenje, kar žal vsekakor lahko ugotavljamo, čeprav je KOP že »polnoletna«.

Težave še zlasti opažamo v zelo kompleksnih primerih, ko je potrebno hitro ukrepanje in ob tem interdisciplinarno in medresorsko sodelovanje. Ob iskanju možnosti za pomoč otroku se vse premalo izhaja iz resnične koristi otroka in v reševanje problema le redko vključuje otroka in ob tem upošteva drugačnost njegovega čutenja in dojemanja stvarnosti, čeprav bi bilo treba upoštevati njegov pogled in njegovo mnenje, seveda v skladu z njegovo zrelostjo in sposobnostjo.

Konvencija ZN o otrokovih pravicah se v skladu z 8. členom Ustave RS uporablja neposredno.

V slovenskem prostoru se žal kljub vsemu govorjenju o otrokovih pravicah še vedno zadržujemo pri tem, da se otrokove pravice uresničujejo prek tistega, ki »ve«, kaj je za otroka najboljše. Zato ima mnenje in hotenje otroka pri tem zanemarljivo težo, kar pomeni zanemarjanje otrokovega polnopravnega statusa, ki mu ga daje tudi in še zlasti KOP.

Začeti je seveda treba pri nas odraslih. Narediti most med zakonodajno ureditvijo in prakso na različnih ravneh. Ta most poskušamo graditi na različne načine, med drugim tudi s pilotskim projektom Zagovornik – glas otroka.

Temeljne podlage

Otroci že po Ustavi RS (56. člen) uživajo posebno varstvo in skrb. To posebno varstvo državo zavezuje, da z ustreznimi ukrepi zagotovi uveljavitev otrokovih pravic, torej zagotovi ustrezen pravni položaj otroka. K posebni skrbi za otroka se je država zavezala tudi z nasledstvom KOP, ratifikacijo Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP).

KOP:

- v ospredje vseh postopkov postavlja interes otroka,
- otroka obravnava kot samostojnega nosilca pravic,
- zahteva okrepitev otrokovega položaja v postopku.

Cilj MEKUOP pa je predvsem uresničitev 4. člena KOP, ki nalaga državam pogodbenicam, da sprejmejo ustrezne zakonodajne, upravne in druge ukrepe za uresničitev s KOP priznanih pravic otroka. Njen temeljni cilj je:

- v korist otrok spodbujati njihove pravice,
- otrokom priznati procesne pravice in
- otrokom omogočiti uresničevanje teh pravic tako, da so sami ali prek drugih oseb ali organov obveščeni in jim je dovoljeno, da sodelujejo v postopkih pred pravosodnimi organi, ki jih zadevajo.

Iz drugega poglavja MEKUOP izhaja, da morajo pristojni organi otroku z zadostno stopnjo razumevanja po notranjem pravu v postopkih, ki ga zadevajo, zagotoviti naslednje **procesne pravice**:

- pravico do obveščeniosti in izražanja lastnega mnenja (3. člen),
- pravico zaprositi za imenovanje posebnega zastopnika (4. člen),
- druge možne procesne pravice (5. člen),
- zaprositi za pomoč zaupno osebo.

Konvenciji dajeta širok razpon meril za zaščito fizičnih, duševnih, čustvenih, socialnih in vedenjskih razvojnih potreb otrok. Zavezujeta nas, da otroke obravnavamo kot osebnosti, ki so sposobni oblikovati in izražati svoje mišljenje, sodelovati v postopkih odločanja in vplivati na rešitve, le način je treba prilagoditi njihovi starosti in zrelosti. V namen zastopanja otroka nas KOP usmerja še zlasti na dve temeljni načeli, ki sta opredeljeni v **3. in 12. členu**.

1. Korist otroka

3. člen KOP

*1. Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, ne glede na to, ali jih opravljajo državne ali zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, **naj bodo glavno vodilo otrokove koristi.***

2. Države podpisnice se zavezujejo, da bodo otroku zagotovile takšno varstvo in skrb, kakršna je potrebna za njegovo blaginjo, upošteva je pravice in dolžnosti staršev, zakonitih skrbnikov ali drugih posameznikov, ki so zakonsko odgovorni za otroka; in da bodo v ta namen sprejele vse ustrezne zakonodajne in upravne ukrepe.

3. Države pogodbenice bodo zagotovile, da se bodo ustanove, zavodi in službe, ki so odgovorni za skrb ali varstvo otrok, prilagodili normam, ki so jih predpisale pristojne oblasti, še posebej glede varnosti, zdravja ter števila in usposobljenosti osebja, prav tako pa tudi zagotovile ustrezen nadzor.

Koncept otrokovih koristi največja korist (the best interest), ki se kaže skozi vsa določila konvencije, je bil predmet zagotovo večjega števila akademskih analiz in razprav kot katerikoli drugi člen konvencije, vendar kljub temu še vedno (prvič je bil omenjen že v Deklaraciji o otrokovih pravicah leta 1959) ostaja zelo neopredeljen in pogosto zlorabljen.

Vsaka interpretacija koristi otroka mora biti skladna z duhom celotne konvencije in še posebno s poudarkom na otroku kot osebnosti z lastnimi pogledi in občutji, kot subjektu pravic in na otroku, ki potrebuje varstvo in zaščito.

Izbor besed **naj bodo glavno vodilo** nas zavezuje, da morajo biti v primerih, ko prihaja do spora oziroma trčenja s pravicami in koristmi drugih (npr. med otrokom in odraslim), otrokove koristi predmet posebne skrbi. Zato moramo biti v teh primerih še posebej pozorni na razmejitev le-teh in upoštevati, da morajo biti koristi otroka glavno vodilo odločanja. Obravnavanje koristi otroka torej sodi na sam začetek vsakega razmišljanja o pravnem položaju otroka in k vsakemu nadaljnjemu koraku.

Vsaka interpretacija koristi otroka mora biti skladna z duhom celotne konvencije in še posebno s poudarkom na otroku kot osebnosti z lastnimi pogledi.

Komite za otrokove pravice (pri OZN) poudarja, da je 3. člen konvencije temeljno vodilo državam podpisnicam ob prevzemanju vseh ustreznih ukrepov, da s svojimi organi pravice otrok, izražene v teh konvencijah, vpelje v vsakdanje življenje (4. člen KOP).

Tako je seveda tudi v naši zakonodaji zagotavljanje otrokove koristi temeljno vodilo za ravnanje in postopanje v vseh postopkih, ki zadevajo otroka. Zahteva, da je temelj varstva otroka njegova korist, je naslovljena na:

- državne in zasebne ustanove,
- sodišča,
- upravne organe,
- zakonodajalce,
- otrokove starše (18. člen KOP).

V ta namen je Slovenija že sprejela nekaj zakonskih rešitev zlasti ob spremembah zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) in zakona o pravnem postopku (ZPP):

ZZZDR načelno določa:

- da družina zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo (2. člen),
- da država zagotavlja varstvo mladoletnim otrokom vselej, kadar je ogrožen njihov zdrav razvoj in kadar to zahtevajo druge koristi otrok (6. člen),
- obvezo ukrepanja CSD za zavarovanje pravic in koristi otroka na podlagi 119. člena.

Tudi ZPP izrecno zahteva od sodišča, da:

- varuje koristi otrok v zakonskih in starševskih sporih po uradni dolžnosti,
- v ta namen v sporih o varstvu, vzgoji in preživljanju otrok senat ni vezan na postavljene zahtevke in poleg tega lahko ugotavlja tudi dejstva, ki jih stranke niso navajale ter zbere podatke, potrebne za odločitve (408. člen).

Merila za določanje vsebine pravnega standarda *korist otroka* niso dovolj dorečena, kar je pogosto v škodo otroka, saj v praksi opažamo, da se prav na korist otroka najpogosteje sklicujejo prav tisti, ki jo kršijo.

ZZZDR okvirno konkretizira **pravni standard korist otroka** v drugem odstavku 5.a člena (UL RS št. 16/2004) z določbo, da starši delajo v otrokovo korist, če zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava in ki kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka ob upoštevanju njegove osebnosti in želja.

Za konkretizacijo meril daje ZZZDR le namige:

- iz 6. člena izhaja, da je v otrokovo korist, da se zdravo razvija;
- v členu 4/2 je določen namen, ki naj se z roditeljsko pravico doseže: zagotoviti otroku pogoje za zdravo rast, skladen osebnostni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo.

Ravnanje staršev mora biti usmerjeno k optimalnemu razvoju otroka v danih okoliščinah, z upoštevanjem vseh vidikov otrokove osebnosti: čustvene, intelektualne, telesne, družbene, pravne. V otrokovo korist se šteje predvsem zadovoljevanje otrokovih potreb. S tem mora biti povezano tudi določeno odpovedovanje staršev, nesebično prizadevanje, uskladitev in prilagoditev njihovega obnašanja potrebam otroka. V nasprotnem primeru starši ne delajo v otrokovo korist.

Žal še vedno obravnavamo pobude, ko skoraj ni sledu o zavezi, da morajo biti pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki otrokove koristi poglavitno vodilo. Z vso odgovornostjo si upam trditi, da se prepogosto dogaja prav nasprotno, in sicer tako, da so pravice staršev vodilo številnih postopkov, čeprav je iz njihovih ravnanj razvidno, da sami niso več sposobni oceniti koristi otroka in ravnaajo otroku v škodo. Čeprav je razvidno, da s svojimi aktivnostmi grobo kršijo otrokove pravice in koristi, še nadalje ostajajo izključni varuhi svojega otroka in s svojimi

dejanji otežujejo ali celo preprečujejo reševanje problema in hitrost postopkov, ki so že sicer prepočasni (zavlačevanje postopkov zaradi nesodelovanja pri sodiščih, centrih za socialno delo, izvedencih, številni pritožbeni in tudi novi postopki, manipuliranje z otrokom, izolacija otroka, nepošiljanje v šolo ipd. – kar lahko pomeni tudi sedemletno trajanje postopkov). Otroci pa le nemo čakajo in utrpijo posledice, ki pogosto puščajo neizbrisane sledi. Se je sploh treba vprašati, kaj je torej v takih primerih vodilo: korist otroka ali pravica staršev?

Naša kultura otroka še vedno podcenjuje (saj še ne vedo, kaj je za njih najboljše, saj ne razumejo), je pokroviteljska, zaščitniška in se ne vključuje v reševanje problemov, ki se tičejo otroka samega. Skrajni čas je, da korist otroka resnično postane vodilo vseh aktivnosti, namesto o roditeljski pravici pa začnemo govoriti o starševski odgovornosti in v primerih, ko starši ne izpolnjujejo odgovorno svoje vloge pri zastopanju otroka, otroku pomagamo z zastopanjem.

2. Vloga otroka kot subjekta v postopkih

12. člen KOP

1. *Otroku, ki je sposoben izoblikovati lastno mnenje, države podpisnice jamčijo pravico do prostega izražanja teh mnenj o vsem, kar je v zvezi z otrokom; o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo.*

2. *V ta namen bo otroku še posebej omogočena možnost zaslišanja v katerem koli sodnem ali upravnem postopku, ki je v zvezi z otrokom, bodisi neposredno bodisi prek zastopnika ali ustreznega organa, na način, ki je v skladu s procesnimi pravili notranje zakonodaje.*

Vsekakor v dobrobit otroka pri zaščiti njegovih pravic ne smemo zanikati njegove pravice do lastne izbire. Pomagati mu moramo tako, da mu s skrbjo in pozornostjo ponudimo več možnosti in mu ob tem stojimo ob strani z vso podporo. Če ne upoštevamo, kaj otrok zmore sam, in smo preveč zaščitniški, mu povzročimo več škode kot koristi. Na to je, kot opažamo iz obravnavanih pobud, še zlasti treba opozoriti starše, saj so ti prvi, ki imajo vlogo zastopanja otroka.

Šele, ko bomo otroke obravnavali na način **skupaj z njimi, in ne namesto njih**, bodo znali opozarjati na probleme in seveda iskati rešitev. K temu nas napotujeta:

- 12. člen KOP, ki otroku zagotavlja pravico do lastnega mnenja in odraslim obvezo, da to mnenje jemljemo resno v vseh zadevah, ki se ga tičejo, in
- MEKUOP (6. člen), ki določa, da morajo pravosodni organi pri sprejemanju odločitev ne samo omogočiti otroku, da izrazi svoje mnenje, temveč izraženo mnenje tudi ustrezno upoštevati, »kadar se po notranjem pravu šteje, da ima otrok zadostno stopnjo razumevanja«. (Naše veljavno notranje pravo, 410. člen ZPP, šteje, da ima tako razumevanje otrok, ki je razsoden, tj. sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve.)

Zagotavljanju procesnih pravic otrokom in zahtevi, da so koristi otrok poglavitno vodilo v postopkih, ki se jih tičejo, se je s spremembami v letu 2004 približal ZZZDR, ko je končno začel izhajati iz pravic otroka, in ne iz pravic staršev kot doslej. Tako npr. varstvo in vzgojo otrok, katerih starši ne bodo več živeli skupaj, ureja v 105. členu in napotuje, da se ob odločanju upošteva otrokovo mnenje:

- če ga je otrok izrazil sam ali
- po drugi osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti pomen in posledice svoje odločitve (to ni zaživel).

S členu 64/2, 78/2 in 105/3 ZZZDR izrecno določa, da mora sodišče, ki odloča o varstvu in vzgoji otroka, upoštevati mnenje otroka, če je ta sposoben razumeti njegov pomen in posledice. Tudi ZPP v 410. členu določa, da mora biti otrok primerno obveščen o uvedbi postopka in o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje. Sodnik mora glede na starost otroka in druge okoliščine otroka v ta namen povabiti na neformalni pogovor na sodišču ali zunaj njega s posredovanjem CSD ali šolskega svetovalnega delavca. Ob pogovoru je lahko navzoča oseba, ki jo otrok sam izbere. O pogovoru sodnik sestavi zapisnik, lahko pa tudi odloči, da se zvočno snema – razlaga tega členu in še zlasti izvedba je zelo različna.

Seveda to ne pomeni, da mora otrok povedati svoje mnenje. To pomeni, da se mu mora to omogočiti, otrok pa lahko to možnost tudi odkloni.

Žal omenjeno zagotavljanje procesnih pravic otrokom še vedno prepogosto ostaja le na papirju. Zato je v primerih, ko otrok še ni sposoben samostojnega nastopanja v postopku (do 15 let), še zlasti v primerih, ko je iz obravnavanja zadeve razvidno, da so interesi otroka in staršev v navzkrižju ali pa ga starši ne morejo zastopati, nujno okrepiti otrokov položaj z zastopanjem.

Tudi zastopanje otroka veljavna zakonodaja že omogoča. Žal je izvajanje bolj izjema kot pravilo:

- posebni skrbnik – kolizijski skrbnik v primeru kolizije interesov otroka in staršev ali otroka in skrbnikov (213. člen ZZZDR);
- skrbnik za posebni primer (za posamezno vrsto opravi) (211. člen ZZZDR);
- zaupna oseba: ZZZDR in ZPP (410. člen) dajeta otroku možnost, da izrazi svoje mnenje sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral;
- otroku lahko posebnega zastopnika postavi sodišče po četrtem odstavku 409. člena ZPP, če glede na okoliščine presodi, da je to potrebno za varstvo njegovih koristi. V primerih, ko je v postopku razvidno, da starši niso več sposobni objektivno oceniti koristi otroka in ravnao otroku v škodo, bi bila postavitve posebnega zastopnika nujna;
- otrok ima v šoli možnost zastopanja v primeru, ko je podan predlog za začetek postopka zaradi storjene kršitve (32. člen Pravilnika o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli) – v primerih, ko je podan predlog za začetek postopka zaradi storjene kršitve in je na podlagi okoliščin mogoče sklepati, da bo po zaključku obravnave kršitve uporabljen eden od vzgojnih ukrepov od tretje do šeste alineje 34. člena tega pravilnika, morajo pogovoru prisostvovati starši. Če ti ne morejo ali odklonijo

sodelovanje, je navzoč strokovni delavec šole, ki ga izbere učenec. Če ga učenec ne izbere, ga določi ravnatelj;

- po tretjem odstavku 65. člena Zakona o kazenskem postopku mora za pravice mladoletnega oškodovanca v kazenskem postopku, ki teče zaradi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost (19. poglavje KZ), kaznivega dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja (201. člen KZ) in kaznivega dejanja trgovine z ljudmi (387.a člen KZ) ves čas od uvedbe kazenskega postopka skrbeti pooblaščenec, še posebej v zvezi z zaščito njegove integritete med zaslišanjem pred sodiščem in uveljavljanjem premoženjskoprnega zahtevka. Na neustrezno usposobljenost pooblaščenec opozarjajo številne pobude, centri za socialno delo in sodniki. Posebno usposabljanje, v katero jih je vključeno le nekaj, nikakor ne zadošča. Hkrati je treba ob tem opozoriti tudi na to, da otrok potrebuje pomoč takoj, in ne šele ob uvedbi postopka.

Na vprašanja, zakaj se kljub temu otroku ne da mesta, ki mu pripada ali se mu ga da le na papirju, smo prejeli različne odgovore. Največkrat je šlo za različno razumevanje zakonskih določb, za pojasnila, da v ta namen ni ustreznega kadra in sredstev za plačilo le-tega, glede zaupne osebe pa je bilo navedenih še največ razlogov v nejasnosti in nedorečenosti ter posledično možnosti zlorabe.

Mogoče je razlog tudi v ignorantskem odnosu države do obravnavanja otroka kot subjekta pravic (npr.: še vedno govorimo o dodelitvi otroka, ne o zaupanju) ali strah pred aktivno vključitvijo otroka in pogovora z njim ipd. Verjetno je razlog tudi v našem odnosu do otroka, ki je še preveč pokroviteljski in zaščitniški in posledično v bojazni, da bi bilo, če bi sedanjo prakso zamenjali z nečim novim, še slabše.

Toda enkrat moramo zbrati pogum in otroku dati mesto, ki mu pripada, seveda pa to narediti odgovorno, da se izpopolnimo na način, da bomo otroku, katerega starši iz različnih razlogov ne morejo ali ne zmorejo ustrezno zastopati, ponudili resnično ustrezno podporo. Zato smo se odločili za projekt Zagovornik – glas otroka, da bomo skozi tako dobili odgovore, kako zagovornika umestiti v zakonodajo in jasno določili protokol ravnanja. Doreči želimo način sodelovanja otroka v zadevah, ki se ga tičejo, saj se zavedamo, da sodelovanje z otrokom zahteva novo socialno učenje, seveda ne le nas, ampak celotne družbe, seveda tudi staršev. Kot pravi dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič: »Odrasli se šele učimo, kako odločamo z otrokom, ne namesto njega in moramo biti dobro strokovno usposobljeni, da vzdržimo kontekst sodelovanja, iz katerega nikogar ne izrinemo.«

3. Zagovornik – Glas otroka

»Najpomembnejše mi je bilo prav to, da sem čutila zaupanje, in da ji je bilo pomembno, kaj mislim, predvsem pa, kaj čutim.«

Katarina

Zagovorništvo je funkcija zastopanja, ki pomeni govoriti za drugega oziroma govoriti v njegovo korist.

Zagovornik je tisti, ki zastopa, posreduje ali govori namesto drugega (v našem primeru otroka ali mladostnika) – je njegov glas. Temeljna naloga zagovornika je opolnomočenje otroka ali mladostnika (v nadaljevanju otroka), kar pomeni, da otrok končno nastopa v vlogi subjekta v polnem pomenu besede (z vsemi pravicami, ki mu pripadajo). Ne govori o tem, kaj je najboljšo za otroka ali mladostnika, ampak omogoča, da je otrok obveščen o stvareh, ki se tičejo njegovega življenja in o njih lahko izrazi svoje mnenje. Tako ga ščiti pred zlorabo in slabo prakso. Prepogosto smo namreč že v preteklosti in danes spremljali primere, ko se je v številnih in pogosto tudi dolgotrajnih postopkih sprejemalo za otroka pomembne odločitve, brez kakršnekoli vključitve otroka, kot da se ga ne tiče. Otroka se ni slišalo, čeprav je na različne načine opozarjal nase in poskušal povedati svoje mnenje. Takšna ignoranca otroka ne sme biti sprejemljiva.

Neodvisno zagovorništvo

Menimo, da mora zagovorništvo voditi neodvisen inštitut z mrežo usposobljenih zagovornikov po celotni Sloveniji, ki bodo dostopni vsakemu otroku v stiski in bodo resnično zastopali samo otroka. Otroku mora dajati oporo v tem, da bodo njegove pravice spoštovane, da bodo njegovi pogledi in želje ves čas slišani in upoštevani. V ta namen je treba določiti standarde, ki naj pomagajo zagovorniku pri njegovem delu v korist otroka, otroku (tudi staršem in drugim vpletenim) pa sporočajo, kako zagovorništvo poteka. Poudarek je na zaupnosti, ki naj bo najpomembnejši del odnosa med otrokom, ki želi pomoč, in zagovornikom in bo temeljila na zaupanju in spoštovanju. Standardi postavljajo jasno razumevanje pravila, koga zagovornik zastopa, za koga je odgovoren in komu odgovarja.

Če želimo takšne standarde kar najbolj določiti, je to najbolj izvedljivo v samem procesu zagovorništva ob sodelovanju otrok, mladih, zagovornikov in drugih sodelujočih ljudi ob podpori države, ki da smernice, kaj naj bi ti standardi vsebovali. Glede na to, da v Sloveniji šele začenjamo sistem zagovorništva, standardov tako še ne moremo določiti. Zato sem si že ob začetku poteka projekta dovolila povzeti standarde, predstavljene v National Standards for the Provision of Children's Advocacy Services (november 2002, Department of Health, London), ki smo jih seveda v poteku projekta že preverjali in jih tudi ustrezno dograjevali.

Zagovorništvo mora temeljiti na neodvisnosti in zaupnosti:

- **informacij,**
- **nasvetov,**
- **zagovorništva,**
- **podpore.**

Zagovornik je glas otroka - otrokova volja, želje in njegovi pogledi so vodilo dela zagovornika. To je osrednja vrednost zagovorništva.

Naj opozorim na nekaj temeljnih standardov, ki jih bomo v poteku projekta še dograjevali. Zagovornik mora:

- delati samo za otroka ali mladostnika,
- ceniti in spoštovati otroka ali mladostnika kot osebnost,
- zagotoviti otroku ali mladostniku, da ne bo znova preslišan ali diskriminiran,
- preverjati vedno znova, ali otrok oziroma mladostnik razume, kaj se dogaja,
- pomagati otroku ali mladostniku izražati njegovo mnenje in kjer je le mogoče, razširiti možnost aktivnega sodelovanja otroka v zadevah, ki se ga tičejo,
- pomagati otroku ali mladostniku pri reševanju težav, ki ga onesrečujejo.

Pri tem moramo biti zlasti pozorni na naslednje:

- *Zagovornik je glas otroka – otrokova volja, želje in njegovi pogledi so vodilo dela zagovornika. To je osrednja vrednost zagovorništva.*
- *Pomoč zagovornika se nudi le tistim otrokom, ki jo želijo.*
- Poudarek je na visoki stopnji zaupanja – zagotavljati je treba, da se otroci in vsi sodelujoči zavedajo pomembnosti zaupanja in tajnosti podatkov. Zaupnost je najpomembnejši del odnosa, ki temelji na zaupanju in spoštovanju med otrokom, ki potrebuje pomoč, in zagovornikom, ki to pomoč zagotavlja.
- Le tako otrok pridobi pogum, da zaupa zagovorniku, da ta lahko prevzame potrebna dejanja za rešitev njegovih problemov. Tako lahko zagovornik stopnjuje učinkovitost in uspešnost pri zaščiti otroka, ki drugače morda ne bi nikoli poiskal pomoči odraslih. V nekaterih okoliščinah lahko dolžnost zaščite otroka prevlada nad dolžnostjo obvarovanja zaupnih podatkov, ki jih zastopnik deli z otrokom (npr. sum spolne zlorabe).
- Otrok vodi proces zagovorništva. Zagovornik deluje samo z njegovim izraženim dovoljenjem, in to tudi takrat, ko se zagovornikovi pogledi ali merila ne ujemajo z otrokovim, v smislu njegovega najboljšega interesa. To se lahko prelomi samo v izjemnih okoliščinah.
- Zagovornik nikoli ne sme delati sklepov o tem, koliko je otrok sposoben izraziti svoje poglede ali mišljenja. Naloga zagovornika je, da odkrije njegova občutja, interese. Ta proces pa lahko zahteva veliko časa in vloženega truda, da resnično spozna otroka.
- Zagovornik zagotavlja otroku vse relevantne informacije, ga podpira v njegovem sprejemanju, predpostavljaju in razumevanju le-teh.
- Zagovornik pomaga otroku predstaviti njegovo mišljenje in želje svobodno in neposredno. Otroku sam narekuje oziroma določa, kako želi sodelovati in komunicirati.

Nekateri bodo verjetno želeli svoja mnenja posredovati sami zase, drugi bodo želeli, da bo zagovornik govoril v njihovem imenu ali bodo to storili skupaj z zagovornikom.

- Zagovornik mora posebno skrb nameniti temu, da ne postavlja svojih besed v otrokova usta, ampak samo izraža in posreduje otrokove želje in mišljenje. Zagovorništvo naj nagovarja ali opogumlja tudi druge odrasle za tak pristop.
- Zagovornik mora zagotavljati odprtost storitev – da so vse informacije o postopku in dejanjih dostopne otroku, da je o njih tekoče seznanjen – in sproti preverjati, da jih razume.
- Naloga institucij, ki sprejemajo odločitve (sodišče, CSD idr.), je otroku zagotoviti razlago o odločitvah, ki se ga tičejo, naloga zagovornika pa je, da je ta informacija res izražena na način, ki je otroku blizu.
- Zagovornik mora evidentirati, kaj je bilo narejeno in zakaj, otrok pa ima pravico do dostopa oziroma vpogleda v te zapise.
- Otroci se lahko obrne po strokovne in druge nasvete na zagovornika, ko je to potrebno.
- Zagovornik nudi pomoč ali nasvet hitro, ko je zaprosen. Z otrokom mora preživeti dovolj časa, da razume njegove poglede, želje in občutja. Pravočasnost in učinkovitost morata biti ključna dejavnika zagovornikovega dela.
- Zagovornik mora razumeti vlogo tistih, ki imajo zakonito odgovornost za zaščito otrok in hkrati zagotoviti, da vsi, ki so vpleteni v sistem zaščite otrok, razumejo delo in naloge zagovornika, vključno z njihovo politiko zaupanja.

Delo zagovornika vsekakor ni lahko in je zelo odgovorno. Zato se mora nenehno izpolnjevati in imeti tudi možnost podpore in preverjanja, kar mu vsekakor med drugim lahko nudi sodelovanje na superviziji, v katero mora biti redno vključen in kjer se mora biti pripravljen izpostaviti in tudi sprejeti predloge in morebitno kritiko. To ni lahko, vendar nujno, če želimo služiti namenu.

»Danes, tri leta po tem sem srečna in uspešna. Ob tem se vprašam, kako bi se stvari odvijale, če mi življenje na pot ne bi prineslo moje zagovornice, posledično pa tudi mnogih drugih ljudi.«

Katarina

Izvajanje roditeljske pravice in otrokove pravice

Ljubica Šalinger, univ. dipl. prav.

a) Kaj je roditeljska pravica?

Roditeljska pravica je dejansko skupek dolžnosti staršev, za izvrševanje katerih jim zakon daje določene pravice. To pomeni, da roditeljska pravica obstaja predvsem iz zakonske dolžnosti staršev, da skrbijo za življenje, osebnostni razvoj, pravice in koristi svojih mladoletnih otrok z namenom, da otroku zagotovijo zdravo rast, skladen osebnostni razvoj in ga usposobijo za samostojno življenje in delo.

Tako lahko dolžnosti staršev razumemo kot otrokove pravice. Otroci imajo pravico do izvrševanja roditeljske pravice svojih staršev oziroma so imetniki pravice na varstvo svojih osebnih in premoženjskih interesov po svojih starših. Vendar otrok, dokler je pod roditeljsko pravico, ni poslovno sposoben in ne more sam od svojih staršev zahtevati, naj izvršujejo svoje dolžnosti. Zato je zakon to dolžnost zaupal državi oziroma centrom za socialno delo in sodiščem, ki so upravičeni poseči v roditeljsko pravico, če starši ne izvršujejo roditeljske pravice v korist otroka. V tem primeru gre za protipravno ravnanje staršev oziroma kršitev otrokovih pravic.

... roditeljska pravica obstaja predvsem iz zakonske dolžnosti staršev, da skrbijo za življenje, osebnostni razvoj, pravice in koristi svojih mladoletnih otrok.

---

b) Načelo prvenstva odgovornosti obeh staršev za otrokovo vzgojo in razvoj

Starši so prvi poklicani, da skrbijo za otroka, saj otrok zaradi svoje mladosti ne more sam varovati svojih interesov nasproti tretjim.

Starši so enako odgovorni za otrokovo vzgojo in razvoj in ta odgovornost je njihova glavna odgovornost. Roditeljska pravica in odgovornost v zvezi z otrokom pripada skupaj očetu in materi. Otrokove koristi so njuna poglobljena skrb. Država staršem nudi ustrezno pomoč pri izvrševanju njihove odgovornosti – z ustreznimi strokovnimi službami za varstvo otrok.

c) Sestavni deli roditeljske pravice

Sestavni deli roditeljske pravice oziroma starševske skrbi za otroke so:

- **Skrb za otrokovo življenje in zdravje;** starši morajo skrbeti za življenje in zdravje svojih otrok.

- **Vzgoja, varstvo in nega otroka;** ponavadi gre v teh primerih za odločitev, kje bo otrok živel; navadno živi otrok s starši. Starši so zato, ker ga morajo varovati in vzgajati, odgovorni tudi za škodo, ki jo otrok povzroči tretji osebi. Vrsta in obseg odgovornosti se ravnata po starosti otroka. Pri vzgoji gre za zagotavljanje skladnega razvoja otrokove osebnosti in usposobitev otroka za samostojno življenje. Konvencija o otrokovih pravicah sem šteje vrsto določb, ki izražajo pogoje za intelektualni in moralni razvoj otroka. Gre za vrsto pravic otroka do svobode izražanja, ki zajema pravico do iskanja, sprejemanja in širjenja vsakovrstnih informacij in idej ter dostop do množičnih domačih in tujih občil. Sem spada tudi otrokova pravica do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Starši ga pri tem usmerjajo v skladu z njegovimi razvojnimi zmožnostmi. Intelektualni razvoj zajema tudi pravico do svobode združevanja in mirnega zbiranja. Konvencija prepoveduje tudi posege v otrokove osebne pravice: na zasebno življenje, dopisovanje, čast in ugled, kar omogoča tudi razvoj otrokove osebnosti.
- **Nadzor** nad otrokom pomeni stalen nadzor nad otrokovim gibanjem. V tem delu roditeljske pravice gre za dolžnost staršev, da otroka ne puščajo samega. Namen nadzora nad otrokovim gibanjem je preprečitev nesreč in razmer, ki bi imele za otroka fizične ali kakšne druge poškodbe. Ta dolžnost velja predvsem za nadzor mlajših otrok, načeloma za predšolske otroke.
- **Skrb za otrokovo izobraževanje;** osnovni namen izobraževanja je popolni razvoj osebnosti otroka, nadarjenosti ter umskih in telesnih sposobnosti ter pridobivanje moralno-etičnih vrednot otroka. Na moralni razvoj otroka seveda, vsaj v enakovredno kot šola, vplivajo tudi starši.
- Dolžnost države pri tem je, da nudi ustrezno pomoč, tako da skrbi za razvoj ustanov, zavodov in služb za vzgojo in varstvo otrok. Država mora predvsem zagotoviti brezplačno in vsem otrokom dostopno osnovnošolsko izobraževanje.
- **Zastopanje** otroka. Starši kot zakoniti zastopniki svojega otroka, ki še nima poslovne sposobnosti, zastopajo otroka pred sodišči ter drugimi organi in sklepajo pravne posle v njegovem imenu in za njegov račun ter tako skrbijo za osebo in premoženje otroka. Ne morejo pa ga zastopati v primerih, ko v poslih in izjavah volje, kjer je potrebna njegova odločitev, npr. sklepanje zakonske zveze ali pri pripoznanju očetovstva, pri napravi oporoke ipd.

d) Poslovna sposobnost otroka

Starši tudi ne morejo zastopati otroka, kadar so njihovi interesi v nasprotju z interesi otroka: če sklepajo med seboj pravni posel ali če se med seboj pravdajo, npr. zaradi spodbijanja očetovstva. Če imajo starši več otrok, ne morejo zastopati nobenega od njih, kadar si njihovi interesi nasprotujejo. V teh primerih se otroku določi kolizijski skrbnik.

Mladoletnik, ki je dopolnil 15 let, lahko sam sklepa pravne posle, če zakon ne določa drugače – to je delna poslovna sposobnost. Za veljavnost teh poslov je potrebna privolitev staršev, če so tako pomembni, da vplivajo na otrokovo življenje, ali če so takšni, da lahko vplivajo na njegovo življenje po polnoletnosti.

e) Procesna sposobnost otroka

Po zakonu o pravnem postopku ima otrok, ki je dopolnil 15 let, procesno sposobnost, to pomeni, da nastopa samostojno kot stranka v postopku, in sicer:

- v zakonskih in
- v starševskih sporih,
- če je razsoden in sposoben razumeti pomen in pravne posledice svojih dejanj.

Tak otrok lahko samostojno opravlja procesna dejanja, zlasti se lahko pritoži na odločbo, ki mu jo sodišče mora vročiti.

Procesno sposobnost bi bilo treba regulirati ugodneje za otroka ne samo v pravnem, ampak tudi v drugih postopkih, zlasti v nepravdnem in upravnem postopku, ker se v teh postopkih ureja več pravic otroka. Otrok bi moral imeti v postopkih posebnega zagovornika, ker so postopki, v katerih se odloča o usodi otroka, zanj težka duševna in čustvena obremenitev, posebno če pride do konflikta interesov med otrokom in njegovim zakonitim zastopnikom. V teh primerih mu lahko pomaga oseba, ki je popolnoma neodvisna in je za to tudi usposobljena.

- **Preživljanje** otroka je element roditeljske pravice, ki ni odvisen od tega, ali imajo starši roditeljsko pravico. To pomeni, da morajo starši preživljati otroka, tudi če jim je roditeljska pravica odvzeta in po prenehanju roditeljske pravice, če se otrok šola.
- **Upravljanje otrokovega premoženja.** Zakon govori o upravljanju otrokovega premoženja po starših v otrokovo korist. Plodove oziroma dohodke otrokovega premoženja upravljajo starši samostojno, upravljanje substance oz. razpolaganje z osnovnim premoženjem pa je mogoče (odsvojiti, obremeniti stvari in pravice iz njegovega premoženja – delnice, dediščina) samo s privolitvijo centra za socialno delo. Če ta ne da dovoljenja za sklenitev takega posla, posel ne velja.

f) Izvajanje roditeljske pravice

Splošno pravilo: Starši izvajajo roditeljsko pravico sporazumno v skladu z otrokovo koristjo. Če se o tem ne morejo sporazumeti, jim pri tem pomaga center za socialno delo.

Če starši ne živijo skupaj, odločajo o vprašanih, ki pomembno vplivajo na otrokov razvoj (npr. preselitev otroka, vpis v šolo, izbira šolanja), sporazumno v skladu z otrokovo koristjo. Če se ne sporazumejo, jim pri tem pomaga center za socialno delo. O vprašanih dnevnega življenja odloča tisti od staršev, pri katerem otrok živi.

Če se starši tudi ob pomoči CSD ne morejo sporazumeti, o tem odloči na predlog enega ali obeh staršev sodišče v nepravdnem postopku. Starši morajo priložiti potrdilo CSD, da so se poskušali sporazumeti.

Preden sodišče odloči o izvajanju roditeljske pravice oziroma o določenem vprašanju, glede katerega se starši ne morejo sporazumeti, mora o otrokovi koristi pridobiti *mnenje centra za socialno delo*.

Sodišče upošteva tudi *otrokovo mnenje*, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral, in če je sposoben razumeti pomen podanega mnenja in njegove posledice.

Država mora poseči v izvajanje roditeljske pravice vedno, ko je ogrožen otrokov zdrav razvoj in kadar to zahteva otrokova korist.

Kadar je eden od staršev zadržan izvrševati roditeljsko pravico, jo izvršuje drugi od staršev sam.

Kdaj lahko država poseže v izvrševanje pravice staršev oziroma prevzame dolžnost za skrb otroka?

Država mora poseči v izvajanje roditeljske pravice vedno, ko je ogrožen otrokov zdrav razvoj in kadar to zahteva otrokova korist. To pomeni, da ni nujno, da otrokov razvoj ogrožajo

starši, temveč gre za tiste primere, ko starši niso sposobni skrbeti za otrokov zdrav razvoj in ščititi njegovih koristi ter otrok nima nikogar drugega, ki bi lahko zaščitil njegove koristi.

g) Odvzem roditeljske pravice

Odvzem roditeljske pravice je skrajni ukrep, ki ga sodišče izreče v okviru odločanja o izvajanju roditeljske pravice. Sodišče lahko staršem vzame roditeljsko pravico v celoti ali jo omeji v določenem delu (npr. samo v delu, ki se nanaša na vzgojo in varstvo v primeru odvzema otroka in namestitvi otroka v rejniško družino ali zavod).

Roditelju, ki zlorablja roditeljsko pravico, ali je otroka zapustil, ali je s svojim ravnanjem očitno pokazal, da ne bo skrbel za otroka, ali drugače zanemarja svoje dolžnosti, se roditeljska pravica

odvzame s sodno odločbo. Ne gre nujno za stalni odvzem, roditeljska pravica se lahko z odločbo sodišča, če preneha razlog, zaradi katerega je bila ta pravica odvzeta, roditelju vrne. O tem sodišče odloča v nepravdnem postopku.

1. Otrokove pravice

Iz preambule Konvencije o otrokovih pravicah:

- OZN je v Splošni deklaraciji človekovih pravic razglasil, da je otroštvo upravičeno do posebne skrbi in pomoči – podobno naša ustava ureja zaščito otrok.
- Družini, ki je temeljna družbena skupnost, in njenim članom, posebno otrokom je namenjeno posebno varstvo in pomoč.
- Otrok mora za poln in skladen razvoj živeti v družinskem okolju, v ozračju sreče, ljubezni in razumevanja.

a) Načelo varovanja otrokove koristi

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih in Konvencija o otrokovih pravicah vsebujeta osnovno načelo koristi otroka, ki pravi:

Starši, druge osebe, državni organi in nosilci javnih pooblastil morajo v vseh dejavnostih in postopkih skrbeti za otrokovo korist. To pomeni, da je to načelo glavno vodilo za vse dejavnosti in vse postopke, ki bi lahko vplivale tako ali drugače na otrokovo korist. Gre za široko pojmovanje, ki obsega ne samo uradne (upravne, sodne in druge) postopke, temveč tudi aktivnosti in dogajanja zunaj teh postopkov.

To široko razlago smo vključili tudi v pristojnost zagovornika, ki ga nameravamo vključiti tudi v zavarovanje otrokove koristi otrok v dejavnosti v šolah, vrtcih, zavodih, pri rejniških družinah ... Načelo otrokove koristi se široko razlaga tudi glede na to, ali to načelo določena zakonska norma posebej navaja. Prof. Zupančič namreč v svoji knjigi Družinsko pravo navaja, da to načelo izhaja iz osnovne usmeritve našega družinskega prava, da je treba upoštevati otrokove koristi v vseh razmerjih in situacijah, v katerih je otrok udeležen ali prizadet, ne glede na to, ali je to v normi, ki razmerje ali položaj ureja, eksplicitno poudarjeno. Široka uporaba načela koristi otroka se kaže tudi v tem, da ne zavezuje samo staršev, ampak terja spoštovanje otrokovih pravic od vseh subjektov, ki so v kakršni koli zvezi z otrokom. Otrokove pravice imajo torej **absolutni značaj**, saj učinkujejo *erga omnes*. Gre torej za objektivno priznano vrednoto.

---

*Otrokove pravice imajo torej **absolutni značaj**, saj učinkujejo erga omnes.*

---

b) Kaj je otrokova korist?

Šteje se, da starši delajo v otrokovo korist, če zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava in ki kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka ob upoštevanju njegovih želja in osebnosti.

Pri tem je pomembno poudariti, da se korist otroka ugotavlja za vsakega otroka posamično v različnih življenjskih okoliščinah in starostnih obdobjih. Pri tem je treba upoštevati življenjsko okolje, v katerem otrok odrašča, in več dejavnikov, ki vplivajo na njegov razvoj. Tako je treba npr. pri ugotavljanju koristi določenega otroka upoštevati njegovo socialno, ekonomsko, socialno in kulturno okolje.

V otrokovo korist šteje predvsem prepoznavanje in zadovoljevanje otrokovih potreb, s tem pa je povezano določeno odpovedovanje staršev in uskladitev, prilagoditev njihovega obnašanja potrebam otroka. Za korist otroka tudi ne moremo šteti le njegovih želja in pričakovanj. Korist otroka je torej vrednostni pojem, ki ga je treba konkretizirati z upoštevanjem vseh okoliščin posameznega primera.

c) Kaj je dolžnost države v varovanju otrokove koristi?

Država mora zagotoviti takšno varstvo in skrb, kot je potrebna za otrokovo blaginjo, upoštevajoč pravice in dolžnosti staršev, in v ta namen sprejeti ustrezne zakonodajne in upravne ukrepe. Poskrbeti mora, da bodo službe, zavodi in druge ustanove izvajali sprejete predpise, še posebej na področju varnosti, zdravja ter števila in usposobljenosti osebja ter zagotovili potreben nadzor. Država mora za izvajanje pravic po Konvenciji o otrokovih pravicah sprejeti ustrezne zakonodajne, upravne in druge ukrepe.

d) Vrste otrokovih pravic:

- **Neodtujljiva pravica do življenja.**

To je otrokova pravica, ki se izvaja z dolžnostjo staršev, da skrbijo za življenje otroka. Država pa mora kar najbolj zagotoviti otrokovo preživetje in razvoj.

- **Pravica otroka do lastne identitete.**

Otrok ima pravico do lastnega imena, zato mora biti takoj po rojstvu vpisan v matični register. Ima pravico pridobiti državljanstvo in da po možnosti spozna svoje starše.

- **Pravica otroka, da živi s svojimi starši.**

Država jamči otroku, da ne bo proti volji staršev ločen od njih, razen če pristojne oblasti v sodnem postopku odločijo, da je ločitev v korist otroka. Takšna ločitev je neizogibna v primeru zlorabe in zanemarjanja otroka ter v nekaterih primerih, ko starši živijo ločeno in je treba odločiti, kje bo otrok živel.

Če je do ločitve otroka od enega ali obeh staršev prišlo zaradi postopka, ki ga je sprožila država (pripor, zapor, izgon, pregon ali smrt), mora država staršem ali otroku na zahtevo nuditi podatke o tem, kje je iskana oseba, razen če posredovanje škodi otrokovim koristim.

- **Pravica otroka do stikov.**

Vsak otrok, ki je ločen od enega ali obeh staršev, ima pravico, da redno vzdržuje osebne stike in neposredno zvezo z njima, razen če je to v nasprotju z njegovimi koristmi. To pravico ima otrok tudi, če starši prebivajo v različnih državah, zato morajo države spoštovati pravico otroka in njegovih staršev, da zapustijo katerokoli državo in vstopijo v svojo državo.

- **Pravica otroka, da izrazi svoje mnenje.**

Otrok, ki je sposoben izraziti svoje mnenje, ima pravico do svobodnega izražanja tega mnenja v vseh zadevah v zvezi z njim. O tehtnosti otrokovega mnenja se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo. V ta namen ima otrok možnost zaslišanja v kateremkoli sodnem ali upravnem postopku v zvezi z njim, bodisi neposredno bodisi preko zastopnika ali ustreznega organa.

- **Pravica otroka do svobode izražanja.**

Ta pravica sovпада z dolžnostjo vzgoje staršev in zajema iskanje, sprejemanje in širjenje informacij in idej. Glede te pravice so možne omejitve, ki so potrebne za varovanje državne varnosti ali javnega reda in zdravja ali morale ter zaradi spoštovanja pravice drugih.

- **Pravica do svobode misli, vesti in veroizpovedi.**

Ta pravica prav tako sovпада z dolžnostjo vzgoje otroka. Država pri izvajanju te otrokove pravice spoštuje pravice in dolžnosti staršev, da otroka pri tem usmerjajo na način, prilagojen njegovim razvojnim zmožnostim. Dopustne so le z zakonom določene omejitve.

- **Pravica do svobodnega združevanja in do svobode mirnega zbiranja.**

Pravica je pomembna za otrokov intelektualni razvoj in je eden od elementov dolžnosti vzgoje staršev. Pri tem ni omejitev, razen če so določene z zakonom.

- **Otrokova pravica do zasebnega življenja, nevmešavanja v družino in dom ter pravica do varstva časti in ugleda.**

Otrok ima pravico do zakonitega varstva proti takšnemu vmešavanju in napadom, kar pomeni, da mora država sprejeti zakonske in druge ukrepe za zaščito pred takim ravnanjem.

- **Pravica otroka do varstva pred vsemi oblikami telesnega ali duševnega nasilja, poškodb ali zlorab, zanemarjanja ali malomarnega ravnanja, trpinčenja, izkoriščanja, vključno s spolnimi zlorabami, medtem ko je otrok v varstvu in vzgoji pri starših.**

Država mora za ta namen sprejeti učinkovite postopke za sprejemanje socialnih programov ter druge ukrepe za ugotavljanje, obveščanje, prijavljanje, preiskovanje in obravnavanje ter spremljanje primerov trpinčenja otrok.

- **Pravica otroka, ki je začasno ali stalno prikrajšan za svoje družinsko okolje do nadomestne skrbi.**

Država mora takim otrokom zagotoviti nadomestno skrb, kot so rejništvo, posvojitev ali nastanitev v primernih ustanovah, namenjenih skrbi za otroka.

- **Pravica do posebne skrbi prizadetim otrokom.**

Država v okviru svojih zmožnosti zagotavlja, da so otrok in osebe, ki skrbijo zanj, deležni pomoči.

- **Pravica otroka do najvišje dosegljive ravni zdravja in storitev ustanov za zdravljenje bolezni in zdravstven rehabilitacijo.**

- **Pravica otroka, ki je v oskrbi pri pristojnem zavodu, da se občasno preverijo okoliščine v zvezi z njegovo oskrbo.**

- **Pravica otroka do socialnega varstva, vključno s socialnim zavarovanjem.**

- **Pravica do življenjske ravni, ki ustreza njegovemu telesnemu, umskemu, duhovnemu in nravstvenemu in družbenemu razvoju.**

Primarno vlogo pri izvajanju te pravice imajo starši, ki so odgovorni za to, da v skladu s svojimi sposobnostmi in gmotnimi zmožnostmi zagotovijo življenjske razmere, potrebne za otrokov razvoj.

- **Pravica otroka do izobraževanja.**

- **Pravica otroka do počitka in prostega časa, do igre in razvedrila, primerne otrokovi starosti, in do prostega udeleževanja kulturnega življenja in umetnosti.**

- **Pravica otroka do zaščite pred ekonomskim izkoriščanjem in pred opravljanjem kateregakoli dela, ki je lahko nevarno ali moti otrokovo šolanje ali škodi njegovemu zdravju ali telesnemu, umskemu, duhovnemu, nravstvenemu ali družbenemu razvoju.**

- **Vsak otrok, ki je osumljen, obtožen ali spoznan za krivega kršenja kazenskega zakona, ima pravico, da z njim ravnajo na način, ki je v skladu z razvijanjem njegovega občutka za dostojanstvo in vrednost, ki krepi otrokovo spoštovanje človekovih pravic in temeljnih pravic in upoštevajo njegovo starost ter spodbujajo njegovo ponovno vključitev v družbo.**

Razvoj osebnosti v luči kakovosti razvojnih pogojev

Bojana Moškrič, univ. dipl. psih., spec. klin. psih.

Otrok je osebnost v razvoju, kjer lahko neposredno opazujemo interakcijo med vrojenimi potenciali za dozorevanje in razvoj ter aktualnimi življenjskimi pogoji, ki to podpirajo in omogočajo ali pa omejujejo in zavirajo. Da razvojna spirala lahko zadovoljivo pripelje do zdrave odrasle osebnosti, je treba v procesu razvoja uresničiti vse potrebne razvojne korake. Če v razvojnem obdobju, značilnem za posamezni razvojni korak, okolje omejuje možnosti za njegovo uresničitev, bodo posledice zanesljivo vidne kot zastoji ali stranpoti v razvojni liniji ega. Zgodnejša je deprivacija, ki je posegla v otrokov razvoj, večja je verjetnost, da se bo ta pokazala tudi na vseh naslednjih razvojnih fazah.

Da razvojna spirala lahko zadovoljivo pripelje do zdrave odrasle osebnosti, je treba v procesu razvoja uresničiti vse potrebne razvojne korake.

V svojem prispevku bom poskušala prikazati potek razvoja osebnosti in značilne razvojne potrebe, ki morajo biti v posamezni razvojni fazi zadovoljene, da se lahko razvojni proces nemoteno nadaljuje in pripelje do zrele odrasle osebnosti. Pokazala bom tudi, kaj se zgodi v razvoju osebnosti, kadar je otrokovo neposredno življenjsko okolje zaznamovano z zanemarjanjem in različnimi oblikami nasilja.

Kadar nasilje nad otrokom izvajajo njegovi najbližji in je sestavni del otrokovega vsakodnevnega življenja, bo imelo dolgoročne patogene posledice, saj se dogaja v času razvoja osebnosti, značilnosti odnosa, ki je obarvan z nasiljem, pa se vgradijo neposredno v otrokovo osebnostno strukturo, zaznamujejo vse razvojne faze in se kažejo tudi v njegovem funkcioniranju, ko odraste.

V zadnjih dveh desetletjih so se psihoanalitičnim pridružile številne nevrobiološke raziskave, ki so v zorenju možganskih struktur in nastajanju povezav odkrile nedvoumne korelate čustvenega razvoja, ki poteka z vzpostavljanjem odnosa. Številni avtorji ugotavljajo, da je odslikavanje čustvenega dogajanja v prvih treh letih vezano predvsem na desno hemisfero, po tretjem letu pa pride do značilne prevlade leve hemisfere.

Sodobna razvojna psihologija se ob teoriji navezovanja osredotoča na zgodnjo ontogenezo prilagoditvenih socialnih in emocionalnih funkcij v prvih letih življenja, razvojna nevrobiologija pa raziskuje možganske strukture, te so v najzgodnejšem obdobju vključene v obdelovanje informacij, ki prihajajo po emocionalnih kanalih. Sodobni modeli, ki integrirajo oba pristopa, gledajo na organizacijo možganskega sistema kot na rezultat medsebojnega vplivanja med

prirojenimi kodami programov za oblikovanje struktur in povezav med njimi na eni strani in vplivi okolja na drugi strani. Vplivi okolja, s katerimi sta mišljeni predvsem konstantnost in kakovost odnosa, se odtisnejo v biološke strukture, ki zorijo med pospešenim zgodnjim razvojem možganov in tako puščajo dolgotrajne sledi v psihološkem delovanju.

- **Spoznanja o zgodnjih fazah razvoja osebnosti na podlagi znanstvenih raziskav** (Spitz, Bowlby, Winnicott, Mahlerjeva, Stern idr.)
- **Oblikovanje objektnega odnosa, bazično zaupanje v svet, simbioza** (teorija objektnih odnosov po Margareth Mahler in proces razvoja navezanosti po Bowlbyju, separacijska anksioznost)

Poleg hrane daje mati otroku ljubezen in mu s svojo naklonjenostjo in bližino odpira vrata v svet. Navezanost, ki se razvije med njima (primarni objektni odnos), omogoča temelj poznejšega zaupanja v soljudi, sposobnost navezovanja kontaktov ter sprejemanja in dajanja ljubezni.
- **Prvi koraki na poti k samostojnosti** (prehodni objekt, diferenciacija, kontraodvisna pozicija, trma in agresivnost, proces nevtralizacije med agresivnim in libidnim, toaletni trening)
- **Značilnosti zgodnjega razvoja osebnosti v luči psihodinamične teorije** (oralna, analna, urogenitalna ali falična faza v psihoseksualnem razvoju ter latenca in adolescenca)

V prvem letu življenja otrok doživlja osnovno ugodje ob hranjenju, torej prek ust, zato psihoanalitična teorija to fazo v razvoju poimenuje oralna. Hrana, ki je je ravno prav, pride ob pravem času in je ponujena z ljubeznijo, otroku zagotavlja, da je sprejet. Doživetja ugodja ali neugodja ob hranjenju pa za vse življenje zaznamujejo človekov odnos in ravnanje ob pridobivanju in odpovedovanju.

V drugem in tretjem letu starosti se s čedalje večjo motorično spretnostjo večja otrokova samostojnost v raziskovanju sveta, ki ga obdaja, uči pa se tudi obvladovanja svojega telesa. S toaletnim treningom se začne prilagajanje zahtevam in merilom okolja in otrok stopi na pot socializacije. Vzpostavljanje nadzora nad izločanjem je za otroka razvojni izziv in doživetje ugodja ob občutenju lastne kompetentnosti in zadovoljstva, ki ga s tem naredi tistim, ki jih ima rad. Preoster in prezgodnji trening mu lahko zbudi občutek lastne neprimernosti in ga potisne v občutja manjvrednosti ali kljubovanje.

V tem obdobju se oblikujejo temelji za podjetnost in ekspanzivnost ter občutek lastne vrednosti v prihodnosti. Zasnovan pa je tudi način za sprejemanje in podrejanje pravilom ter osebni slog sprejemanja in načina komunikacije z avtoritetami (od slepega podrejanja in uboganja do brezkompromisnega kljubovanja). Po psihoanalitični teoriji gre za analno fazo v razvoju osebnosti.

V obdobju četrtega in petega leta otrokovega življenja psihoanalitična teorija govori o falčni ali urogenitalni fazi v razvoju osebnosti ali tudi o obdobju ojdipove krize. V tem času stopi v ospredje otrokovo osveščanje o razlikah med spoloma in poudarjeno zanimanje zanje. Razvojne naloge tega obdobja postavljajo temelj spolni identiteti v prihodnosti. V ojdipovi krizi je v središču otrokove pozornosti želja in potreba po pridobivanju naklonjenosti enega od staršev nasprotnega spola in zato tudi strah pred izgubo naklonjenosti nega od staršev istega spola. Kriza se reši s postopno identifikacijo z enim od staršev istega spola.

Otrok v tem času že zmore sprejemati in kritično preverjati stvarnost ter jo upoštevati pri odlaganju želja in obvladovanju impulzov. Občutljivo in kritično zaznava razlike v besedah in dejanjih odraslih ter se uči pristnosti in ponarejenosti v čustvovanju in odnosih do soljudi.

Od konca šestega leta pa do začetka pubertete, v obdobju, ki ga strokovno imenujemo tudi latentca, lahko otrok, ki je doslej varno prehodil vse dosedanje faze razvoja in izpolnil njihove razvojne naloge, svojo energijo usmeri v odnose zunaj družine in se dejavno vključi v socialno okolje šole. Ob zdravem razvoju in vedoželjnosti se lahko loti tekmovanja in sodelovanja ob storilnostnih zahtevah in svoje čustvene kapacitete usmeri v navezovanje prijateljstva in naklonjenosti do vrstnikov.

V tem obdobju otrok pospešeno pridobiva socialne in učne (šolske) spretnosti, ki mu omogočajo enakovredno uveljavljanje v socialnem okolju. Hkrati se uči pravil, ki organizirajo življenje v njegovem okolju in začne spoznavati, da je mogoče nekatere naloge uspešno rešiti samo v sodelovanju z drugimi. Vpliv starševskega modela slabi na račun vpliva vrstnikov, ki narašča.

Kadar je otrok zaradi posebnih življenjskih okoliščin že v zgodnejših obdobjih naletel na težave, ki so mu omejile možnosti za uspešno spopadanje z razvojnimi zahtevami in je prišlo do zastojev v čustvenem razvoju, lahko ti ogrožajo uspešno pot skozi latentco. Tako lahko otrok že ob vstopu v šolo reagira s separacijsko anksioznostjo, ki se lahko pokaže npr. v obliki šolske fobije, lahko ima še vedno težave z obvladovanjem funkcij izločanja ali pa se te na novo pojavijo v obliki enureze ali enkopreze. Na čustvene težave lahko pokažejo tudi različne psihosomatske težave.

Če otrok doživlja same neuspehe na šolskem, socialnem in fizičnem področju, lahko kot negativni pol osebnostnih značilnosti, ki izhajajo iz tega obdobja, razvije občutek manjvrednosti. Pomembno je, da odgovorni odrasli poskušajo naravnati okolje tako, da otroku zagotavlja primerne izzive, take, za katere obstaja razumna možnost, da jim bo otrok kos, ne pa takih, ki že v naprej zagotavljajo neuspeh.

Mladostnik skozi adolescenco nadaljuje svoj razvoj v smeri vse večje samostojnosti in neodvisnosti, hkrati pa še vedno potrebuje tudi starševska pravila in varne meje. Ključna postane pripadnost skupini vrstnikov in možnost identifikacije, ki jo to prinaša. Adolescenca je obdobje intenzivnega telesnega in psihosocialnega razvoja. Adolescentna kriza se razpleta okrog vprašanja, kako bo mladostnik izoblikoval svojo identiteto. Ugoden izid te krize sloni na mladostnikovi zmožnosti postopne diferenciacije, individualizacije in separacije. Razvojni

proces, katerega sledi ostajajo še iz obdobja prvih treh let življenja, se zdaj ponovi v drugačnem kontekstu. Mladostniku je objekt zdaj njegova referenčna skupina vrstnikov. Ta mu nudi priložnost, da ob njeni podpori izstopa iz primarne družine. Vrstniki postanejo pomemben vzor, vrednote staršev in drugih avtoritet pa izgubljajo svoj pomen in jih mladostnik pogosto v celoti zavrne. V nadaljevanju razvoja pa adolescent nujno potrebuje tudi zmožnost separacije od skupine vrstnikov, da bi do konca izoblikoval svojo individualnost. Mladostnik z dobrimi izkušnjami separacije od primarnega objekta zdaj razvoj nadaljuje tako, da postopoma znotraj svoje referenčne skupine začne diferencirati med posamezniki. Z nekaterimi oblikuje globoke prijateljske odnose, z nekaterimi vstopi v ljubezenski odnos, druge doživlja le še kot znance, referenčna obeležja skupine kot celote pa postopoma oslabijo.

- **Značilnosti psihosocialnega razvoja po Ericksonu:**
  - razvoj bazičnega zaupanja proti bazičnemu nezaupanju (od rojstva do 18. meseca),
  - razvoj avtonomije proti sramu in dvomu (od 18. meseca do 3. leta),
  - razvoj iniciative proti krivdi (od 3. do 6. leta),
  - obvladovanje spretnosti proti manjvrednosti (od 7. do 11. leta),
  - razvoj osebne identitete proti zmedi vlog (od 12. do 17. leta),
  - mlad odrasli: intimnost proti izolaciji (od 18. do 25. leta).

Socializacija, vzgojni slogi in čustveno doživljanje ranljivih otrok

Marina Rop, univ. dipl. soc. ped.

V prispevku želim predstaviti nekatere vsebine, ki bi lahko zagovorniku otroka pomagale lažje razumeti otroka, ki se znajde v težavah. V procesu prizadevanja in zavzetosti za otrokove potrebe je zelo pomembno, da zagovornik prepozna otrokova čustva in mu pomaga najti rešitve, ki so v njegovo korist. Pogoj za vzpostavitev zaupnega odnosa je, da je zagovornik otroku naklonjen, ga spodbuja, spoštuje in zaupa v njegove sposobnosti. Govorili bomo o nekaterih značilnostih primarne socializacije, pomenu sporočil, ki jih otrok dobiva od odraslih, vzgojnih slogih, ki jih uporabljajo starši, čustvovanju in načinih obravnave čustev pri otrocih in mladostnikih.

1. Socializacija

Socializacija je produkt vzgoje in posredno širšega sociokulturnega okolja, v katerem posameznik odrasča in živi. Starši oziroma pomembni odrasli v vzgojo prenašajo na otroka norme, pravila, prepričanja, čustvovanja, prijetna in neprijetna čustva. Končni cilj dobre vzgoje je, da otrok odraste v samostojnega posameznika s pozitivno samopodobo. Poglejmo si nekaj pogojev, ki vodijo k temu cilju.

Primarna socializacija pri otroku poteka od rojstva do približno 7. leta starosti. V ustreznih okoliščinah je otrok v prvem letu življenja deležen predvsem brezpogojne ljubezni. Starši zadovoljujejo skoraj vse njegove potrebe in želje (ga hranijo, negujejo, ljubkujejo idr.), zato jih otrok doživlja kot zelo prijetna človeška bitja. V drugem letu, ko se začne otrok premikati, ga začnejo starši omejevati, usmerjati in mu ne izpolnijo več vseh želja. Ker otrok še ne zna ločevati med svojim bitjem oziroma svojo osebnostjo in svojim vedenjem, željami in potrebami, starševsko omejevanje in neizpolnitev katere od želja doživi, kot da ga starši nimajo radi. To zgodnje razvojno čustvo, ki je mešanica občutkov zavrženosti in frustracije, imenujemo **infantilna frustracija**. Otrok se nanjo odzove s protestom, jokom, trmo idr.

Da bo otrok rešil to frustracijo in da bo **socializacija uspešna**, mora sčasoma pri sebi začeti ločevati svoje bitje od vedenja. To starši dosežejo tako, da v času odraščanja otroku izražajo brezpogojno ljubezen, hvalijo sprejemljivo vedenje in jasno izražajo kritiko vedenja, kadar to ni sprejemljivo, oziroma ga po potrebi tudi kaznujejo. Ob dosledni in uravnoteženi uporabi teh sporočil otrok približno do 7. leta starosti razume, da sta tako ljubeč odnos kot omejevanje in frustracija izraz ljubezni in skrbi staršev. Postane sposoben kritičnega odnosa do lastnih dejanj in obenem

---

Otrok ponotrani (internalizira) starševska sporočila, čustva, pravila

---

ohrani pozitivno samopodobo. Začne razvijati delovne navade in se nauči prenašati neprijetne občutke in čustva. Otrok ponotranji (internalizira) starševska sporočila, čustva, pravila idr. Približno do 7. leta starosti postane sposoben **samonadzora vedenja** in se lažje prilagaja okolju. Pomembno je tudi, da imajo starši v odnosu do otroka ustrezne zahteve in pričakovanja ter ga motivirajo k aktivnosti. Otrok tako razvija svoje sposobnosti in zmožnosti.

a) Komunikacija z otrokom

Pri vzgoji in delu z ljudmi smemo uporabljati tri vrste sporočil: pohvalo bitja, pohvalo vedenja in kritiko neustreznega vedenja.

Pohvala bitja pomeni, da odrasli otroku izražajo ljubezen, spoštovanje, zaupanje v njegove sposobnosti, mu povedo, da je dober človek ipd. Ta sporočila otrok ponotranji in vplivajo na razvoj pozitivne samopodobe ter pozitivnega odnosa do ljudi in življenja.

Pohvala in nagrada okrepi in stabilizirata določeno želeno vedenje.

S kritiko vedenja pa starši otroku sporočajo, katero vedenje je neustrezno in neželjeno. Ker kritika pri otroku izzove neugodje, uporabljamo različne tehnike izražanja kritike, kot npr. poziv na samokritiko, hladno-toplo sporočilo, jaz sporočilo in podobno. Cilj kritike je sprememba določenega motečega vedenja.

Če kritika ni učinkovita, občasno pri vzgoji uporabljamo tudi **kazen**. Pri tem upoštevamo princip postopnosti in stopnjevanja, od blage kritike do kazni. Otroka lahko kaznujemo tako, da mu odvzamemo neko ugodnost, ki mu veliko pomeni, ali da naredi neko koristno, dodatno delo.

Kritike osebnosti nikoli ne uporabljamo. Otrok ta sporočila ponotranji in svojim najbližjim verjame, da je npr. res neumen, len, nesposoben ipd. Poleg tega ponotranji tudi čustva prezira ali sovraštva, ki so sestavni del takih sporočil, to pa negativno vpliva na doživljanje sebe, soljudi in sveta, v katerem živi.

Zelo pomembno je tudi, da so tako **pohvale kot kritike vedenja realne** in konkretne.

2. Vzgojni slogi

Čeprav se mnogi starši pri vzgoji otroka trudijo, da bi bili dobri starši, mnogokrat nehote **vzgajajo napačno**, kar otrokom pri njihovem osamosvajanju povzroča dodatne težave. Če hočemo ugotoviti, kakšen vzgojni slog, torej način in logiko vzgajanja, so starši uporabljali pri vzgoji svojega otroka, je pomembno, da ugotovimo:

- Ali so starši otroku postavljali realne cilje in pričakovanja, ki jih je moral tudi dosegati?
- Kdaj, koliko, kako so pohvalili, nagradili svojega otroka?
- Kdaj, koliko, kako so izražali kritiko, ga kaznovali in omejevali?

Pri vzgoji morajo biti vse **tri komponente v uravnoteženem razmerju**, kar je temeljni pogoj za to, da otrok lahko odraste v ustrezno socializiranega posameznika s pozitivno samopodobo.

Glede na **neusklajenost osnovnih treh komponent** (cilji in pričakovanja, pohvala in nagrada, kritika in kazen) **ločimo pet vzgojnih slogov**, ki jih starši uporabljajo pri vzgoji otrok, in sicer:

- starši otroka presocializirajo,
- starši otroka razvajajo,
- starši otroka zanemarjajo,
- starši otroka maltretirajo,
- starši otroka preveč ščitijo.

Poglejmo si značilnosti posameznih načinov vzgajanja in kašne so posledice pri otroku.

a) Starši otroka presocializirajo

Značilno za ta vzgojni slog je, da starši **od otroka preveč pričakujejo in zelo veliko zahtevajo**. Otroka **redko pohvalijo** in mu izkazujejo ljubezen le, če je uspešen po njihovih merilih. Veliko ga **kritizirajo, predvsem njegovo osebnost** (namesto vedenja), že ob najmanjših spodrseljajih. Otrok pogosto sliši, da je len, neroden, neumen, ne povedo mu, da ga imajo radi kar tako, zaradi njega samega ipd.

Otrok razmišlja, da nekaj velja le, če dosega pričakovane rezultate, in da si mora ljubezen zaslužiti. Zelo se trudi in šele, če naredi tisto, kar pričakujejo drugi, misli, da nekaj velja. Ti otroci imajo slabo podobo o sebi, se ne cenijo, pogosto se prezirajo in počutijo se manjvredne.

V odrasli dobi so taki posamezniki deloholiki, depresivno razpoloženi. Če delamo s takim otrokom, je pomembno, da **poskušamo nadomestiti tisto, kar mu manjka**, ga spodbujamo, veliko hvalimo, predvsem njegovo osebnost, npr. zmoreš, sposoben si, vsak se kdaj zmoti, pameten si, tudi če nisi popoln ipd. V Sloveniji je to pogost vzgojni slog, ki se prenaša iz generacije v generacijo. V preteklosti so v Sloveniji preživeli predvsem delovni in močni ljudje; čeprav so se razmere spremenile, vzorec ostaja.

b) Starši otroka razvajajo

Starši so do otroka premalo zahtevni, zelo veliko ga **nerealno hvalijo** in mu pripovedujejo, da ga imajo zelo radi. Njihova logika vzgajanja je, da so dobri starši, če je otrok srečen, ali da je treba otroke vzgajati brez nasilja. Otrok od staršev **redko sliši besedo ne**, tudi v primerih, ko mislijo, da bi morali otroka omejiti.

Starši se pretirano odzivajo na otrokova čustva (jezo, trmo, protest ipd.) in mu poskušajo izpolniti vse njegove želje. Tak otrok postaja iz malega velik **užitkar**. Ker ni jasnih zahtev, tudi **ne razvije delovnih navad**. Ne nauči se prenašati neprijetnosti in odlaganja želja ter misli, da ga

tisti, ki ga kritizira, tudi sovraži. Teško se vživlja v druge ljudi, njihove potrebe in želje. Razvajanje je možno tudi, kadar je otrok kronično bolan ali iz slabe vesti, ko starši nimajo časa za otroka.

Otrok, ki je bil deležen razvajajoče vzgoje, potrebuje tako pogojno kot brezpogojno ljubezen. Postopno ga poskušamo naučiti, da so v življenju tudi omejitve. Pohvalimo njegove napredke v potrpljenju v odnosih do drugih ljudi in podobno.

c) Starši otroka zanemarjajo

Starši otroka zanemarjajo, ker ni zaželen, je staršem v breme, živi v enoroditeljski družini ali pa so starši prepričani, da se bo otrok oblikoval sam. Starši **otroku ne postavljajo zahtev ali pa vsaj odločno premalo**, tudi **ni pohvaljen, bodisi za osebnost bodisi za vedenje**, in **nikoli ni nagrajen**. Starši mu **ne izkazujejo ljubezni**, ga ne spodbujajo in neredko mu izražajo čustva prezira in jeze.

Otrok o sebi misli slabo. Ker je redkokdaj slišal, da je npr. pameten, sposoben, čudovit človek, pozneje večkrat sprašuje druge, ali je v redu, priden ipd. Kritiko učitelja razume, kot da ga učitelj ne mara. Ima velike vrzeli v znanju, zato ga imajo sošolci pogosto za neumnega. Nekateri otroci so veliko na ulici, »vzgajajo« jih vrstniki, zato slabo ponotranjijo pravila in norme, veliko njihovih prepričanj o življenju in ljudeh pa je napačnih. Pri ljudeh iščejo brezpogojno ljubezen, želijo biti vezani na nekoga.

Otrok potrebuje ljubezen, pozornost, hvalimo njegove vrline, že majhne dosežke in premike. Učimo ga sprejemati kritiko vedenja.

d) Starši otroka maltretirajo

Temeljna paradigma pri tem načinu vzgajanja je, da starši otroka odklanjajo ali celo sovražijo. Starši verjamejo, da je edino učinkovito vzgojno sredstvo fizična ali psihična kazen. Za nekatere starše je sovražstvo povsem sprejemljivo, drugi pa si ga niti ne priznajo, ga potisnejo v podzavest ali se borijo proti lastnemu čustvu. Vzroki sovražstva so lahko prepričanje staršev, da jim je otrok uničil življenje, sovražstvo mačehe ali očima, sovražstvo med brati in sestrami, ker naj bi šlo za krajo starševske ljubezni. Ti otroci pogosto slišijo, da so hudobni, nevredni življenja ali so kako drugače ponižani.

Maltretiranje otroka je lahko:

- **fizično**: brutalno pretepanje, izbruhi agresije idr.,
- **psihično**: poniževanje, prikrajševanje za osnovne potrebe, zastraševanje, prezir, zloraba idr.

Posledice fizičnega ali psihičnega maltretiranja so lahko pri otroku zelo hude. V glavnem poznamo **dva tipa otrok: močnega otroka** in **otroka kot nemočno žrtev**. Za močnega otroka je značilno, da se vede nasilno in se počuti ogroženega, v stalnem strahu, da ga bo kdo udaril,

zato se še posebej v konfliktnih primerih hitro odzove s fizično močjo, žaljivkami, ker ne loči jeze od sovraštva. Ponotranjeno sovraštvo pa se lahko pokaže tudi v sovraštvu do samega sebe oziroma v avtodestruktivnem vedenju. Nekateri otroci so nemočne žrtve, ki delujejo preplašeno, so nezaupljivi do ljudi ali depresivni.

Z močnim otrokom se je treba veliko pogovarjati o njegovem vedenju, mu jasno postaviti meje, zlasti v odnosu do drugih ljudi. Pomembno je, da spozna, da tudi ljudje, ki ne veljajo za telesno močne, dosežejo svoje.

e) Starši otroka preveč ščitijo

Običajno otroka preveč ščitijo **matere, ki otroka vežejo nase** in ga želijo **zaščititi pred »nevarnim zunanjim svetom«**, tudi ko to ni potrebno. Otrok dobi navodila, naj bo previden in naj ne zaupa drugim ljudem. Pričakovanja do otroka so neustrezna. Takšni starši pravzaprav ne zaupajo v otrokove sposobnosti, vedno mislijo na najhujše in ga s tem zavirajo v njegovem razvoju. Starši naredijo večino stvari namesto otroka, zato da otrok ne bi bil neuspešen ali ne bi naredil česa narobe. Če otrok ni aktiven, ne naredi ničesar narobe in če nič ne počne, tudi **ni priložnosti za pohvalo in kritiko**. Zato tudi ni ustreznih spodbud za razvoj samozavesti in njegovih sposobnosti.

Tak otrok nima izkušenj kot njegovi sovrstniki, počuti se nesposobnega in ne verjame vase. Ko odraste, se veže na dominantne osebe ali obratno, ves čas dokazuje, da je svoboden. Otroku je treba dovoliti, da doživlja v življenju tudi neprijetne izkušnje, saj se lahko iz njih veliko nauči. Pohvalimo ga že za majhne premike.

V vsakodnevnem življenju **starši uporabljajo določen prevladujoč vzgojni slog ali pa gre za različne kombinacije načinov vzgajanja**, na primer razvajanje in zanemarjanje, maltretiranje in presocializiranje in podobno.

3. Čustva

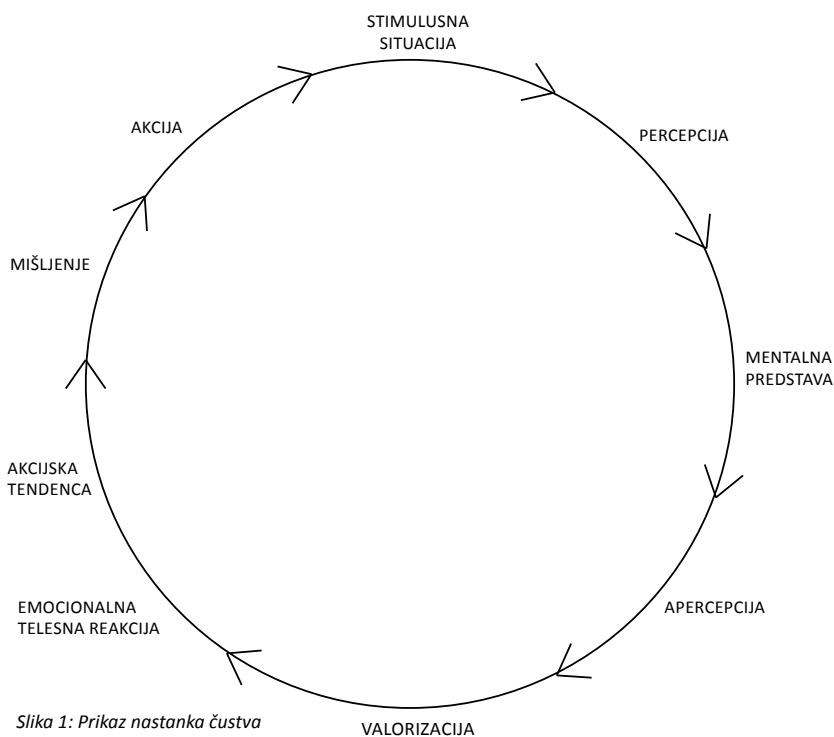
Čustvo **je odziv bitja na neko dogajanje**, življenjski primer, **ki je zanj pomemben**. Čustva so rezultat pomembne spremembe med svetom in bitjem in težnje, da **se vzpostavi ravnotežje**. Zaznavanje in odziv bitja na spremembo v okolju sta odvisna od njegovega referenčnega okvira (RO), s pomočjo katerega posameznik oceni razmere, sebe in druge.

RO je sistem kodov in pomenov, ki jih subjekt zavedno in nezavedno uporablja pri opredeljevanju, prepoznavanju, razumevanju dražljajev, ki prihajajo iz sveta, od drugih in od njega samega. RO je odvisen od socializacije, okolja, je zelo rigiden. Stvarnost lahko bere pravilno ali napačno.

Čustvo sprožijo različne mentalne operacije, ki jih bomo prikazali v **modelu krožne emocionalne reakcije** (model KER). **Faze nastajanja čustva** so:

1. **Dražljajska situacija.** V zunanjem svetu pride do spremembe, na katero se ljudje zelo različno odzovejo.
2. **Zaznavanje dražljajske situacije ali percepcija.** Z RO posameznik dekodira, dešifrira dražljaje iz zunanjega sveta. Pomembne so tudi mentalne predstave, ki so rezultat imaginacije, spominov, asociacij na neko situacijo.
3. **Pripis pomena ali apercepcija.** Oseba situaciji pripiše pomen, ki je odvisen od vseh treh vidikov RO, kar pomeni, da je v stiku s samim seboj, situacijo in zunanjim svetom.
4. **Pripis pomembnosti ali valorizacija oziroma vrednotenje.** Šele ocena, da je neka situacija ključna za osebo, vodi v čustven odziv. Gre za sistem vrednot, ki so produkt socializacije. Vse dosedanje faze so lahko ustrezne ali neustrezne, kar vodi v ustrezno ali neustrezno čustvo.
5. **Telesna obdelava informacije.** Po vrednotenju pride do aktiviranja bioloških programov, ki omogočajo doživetje čustva, pride npr. do senzacij v telesu, aktivira se živčni sistem, mišičje. Gre tudi za pripravo telesa za morebitno akcijo.
6. **Pripravljenost za akcijo.** Specifična akcija telesa za specifično čustvo, aktivirajo se posamezni deli telesa, izraz obraza.
7. **Mišljenje in druge mentalne operacije.** Temeljni cilj je izbor tistega vedenja, ki bo najboljši odgovor na oceno oziroma vrednotenje dražljajske situacije, oceni se možnosti izborov reagiranja. Z mišljenjem oseba lahko prepozna logiko nekega čustvenega odziva, nadzira in usmerja svoje vedenje. **Vse dosedanje faze se zgodijo zelo hitro, v mili sekundi.** Hitra ocena omogoča hiter odziv.
8. **Odziv, vedenje.** Zaželeno je **vedenje, ki vodi v vzpostavitev ravnotežja** med njegovimi željami, vrednotami in zunanjim svetom. Oseba situacijo spremeni, zapusti ali sprejme. Če je vedenje neustrezno, ne pride do rešitve dražljajske situacije.

MODEL KROŽNE EMOCIONALNE REAKCIJE

Slika 1: Prikaz nastanka čustva

Pomembno je, da se posameznik **zaveda** (je zavesten) vseh elementov v modelu KER. Temeljna funkcija zavesti je, da človek **lahko poimenuje določeno čustvo**. Čustva so lahko **prijetna ali neprijetna**. Z neprijetnimi čustvi prepoznavamo in rešujemo probleme, s prijetnimi pa izboljšamo kakovost življenja. **O ustreznih čustvih** govorimo, kadar po kakovosti, intenzivnosti, trajanju in načinu izražanja ustrezajo objektivnim razmeram. Čustvovanje je **glede na socialno soglasje jasno in razumljivo**, pri tem je pomemben tudi profil osebnosti posameznika. Ustrezna čustva **omogočajo ustrezno prilagoditev, učinkovite odnose z ljudmi in okoljem**. Vsako čustvo, prijetno ali neprijetno, je lahko ustrezno v določenem primeru. **Neustrezna čustva** so posledica napake v posameznih delih KER, npr.: neustrezno zaznavanje razmer ali pripisovanje pomena (precenjevanje, podcenjevanje neke vrednote). Lahko pride do premočnega ali prešibkega doživljanja čustev, neprimerne izražanje glede na kulturne norme in podobno. **Posledica je neprimerno prilagajanje in reševanje problemov**. Pomembno je, da vsak posameznik razume, da je **odgovoren za svoje čustvovanje** in posledice, **hkrati pa mora upoštevati tudi čustvovanje in doživljanje drugih**.

a) Posamezna čustva

Čeprav poznamo veliko čustev, bomo na tem mestu govorili predvsem o tistih, ki so še posebej **pomembna za razumevanje določenih težav pri otrocih**. Seznanili se bomo z željo, žalostjo, strahom, krivdo, sramom, prezirrom, sovraštvom in s čustvi v odnosu do samega sebe.

Oseba občuti **željo**, ko presodi, da je določen cilj zanjo pomemben. Je čustvo težnje, da se nekaj pridobi, naredi ali ustvari. Če posameznik zadovolji pomembno željo, doživi občutek **zadovoljstva in sreče**, če pa se želja ne uresniči, to vodi v **frustracijo**.

Oseba čuti **jezo**, kadar presodi, da vedenje nekoga ogroža njeno pomembno vrednoto. Je zahteva po spremembi vedenja, spremlja pa jo lahko agresija; k jezi spada tudi bes. Jeza je **usmerjena na vedenje osebe**, ki je hkrati lahko tudi objekt ljubezni.

Posameznik občuti **žalost** v primerih, ko presodi, da nepovratno izgublja ali je izgubil nekaj, kar mu je veliko pomenilo. Oseba se mora prilagoditi novim razmeram. Odvajanje od pomembnega objekta je **žalovanje**. **Stopnje izgube so**: zanikanje – jeza – barantanje – žalovanje – sprejetje izgube.

Posameznik doživlja **strah**, kadar presodi, da je ogrožena neka njegova vrednota in se ne more zoperstaviti ogrožajoči sili, se pa lahko umakne iz takih razmer. Intenzivnejše stopnje strahu so panika, groza, anksioznost.

Krivda je čustvo do samega sebe, ko oseba presodi, da je nekomu neopravičeno povzročila škodo ali neprijetna čustva. Posamezniki, ki ne občutijo krivde, imajo občutek samozadostnosti in ne občutijo sočutja. Otrok izraža **sram** še pred nastankom krivde. Za doživetje sramu je potrebna fizična ali mentalna navzočnost avtoritete. Sram je usmerjen na bitje, krivda pa na vedenje.

Prezir je čustvo, ki ga posameznik čuti v odnosu do druge osebe, ki jo ocenjuje kot neustrezno človeško bitje. **Usmerjen je na osebnost drugega človeka** ali posamezne elemente njegove osebnosti. Izražanje prezira je npr. ignoriranje, poniževanje, žaljivi izrazi, fizično poniževanje. Človek mora biti sposoben zavrniti določene ljudi in prenašati prezir ter sprejeti to, da ga nimajo vsi radi.

Posameznik čuti **sovraštvo** do neke osebe, za katero verjame, da je zavestno, namerno in neopravičeno hudobna in da ogroža neko njegovo pomembno vrednoto. Sovraštvo ene osebe sproži sovraštvo pri drugi osebi (preganjanje preganjalca). Čim večja je stopnja sovraštva, tem večjo škodo in trpljenje se poskuša povzročiti osovraženi osebi, skrajni cilj je uničenje ali celo uboj. Izražanje sovraštva je npr. ogovarjanje, intrige, zastрупitev hišnih ljubljencev, destruktivne aktivnosti, ki vodijo v uboj, samomor, krute oblike maščevanja ipd.

Pri čustvovanju v odnosu do samega sebe se aktivira del osebnosti, ki opazuje in ocenjuje, in del osebnosti, ki je ocenjena v istem dražljajskem primeru. Primer za jezo – krivdo: prvi del osebe naredi prekršek, drugi del osebe to opazi in se odzove z jezo na prvi del. Če je doživljaj sebe v delu, ki se jezi, bo oseba doživela jezo nase, če pa je doživljaj sebe v delu, ki je naredil prekršek in ki trpi (prenaša) jezo, bo oseba doživela krivdo.

Kakor so starši ravnali z otrokom, tako otrok ravna v podobnih primerih sam s seboj in kakor so starši ravnali z otrokom, tako on ravna z drugimi.

Prijetna čustva v odnosu do sebe so ljubezen do sebe, samospoštovanje, zaupanje vase.

Prezir do samega sebe je čustvo, ki nastane s ponotranjenjem starševskega prezira do otroka. Oseba čuti, da nima neke najmanjše človeške kvalitete in je zato manj ali nič vredna. Sestavljen je iz dela osebe, ki prezira, in dela, ki je preziran. Kaže se v zanemarjanju samega sebe, izključevanju iz družbe, preziranju drugih, depresivnih motnjah ipd.

Kakor so starši ravnali z otrokom, tako otrok ravna v podobnih primerih sam s seboj in kakor so starši ravnali z otrokom, tako on ravna z drugimi.

Sovraštvo do samega sebe oseba občuti takrat, ko samo sebe ocenjuje kot hudobno bitje, ki zasluži, da je uničeno. Če je doživljaj sebe v delu osebnosti, ki trpi sovraštvo do sebe, oseba čuti željo po uničenju samega sebe, kar lahko vodi v samomor. To čustvo je **nenaravno in ga čutijo redki ljudje** (starši so otroka sovražili, zlorabe ipd.). Ker je to čustvo zelo težko prenašati, ga nekateri potisnejo v podzavest. Prihaja do samopoškodb, ukvarjanje z nevarnimi športi in podobno.

Do ljubezni do samega sebe pride s ponotranjenjem starševske ljubezni do otroka. Gre za del, ki ima rad samega sebe, in del, ki je ljubljen od samega sebe.

Ljubezen je prijetno čustvo, ki ga posameznik čuti do tistih objektov, ki jih doživlja kot izjemno pomembne in so sestavni del njegovega intimnega sveta. Otrok mora biti uravnoteženo deležen brezpogojne in pogojne ljubezni. Starši ga ljubijo in hkrati tudi ustrezno omejujejo. Zaljubljenost je projekcija svoje idealne predstave o idealnem partnerju v osebo, ki je objekt zaljubljenosti.

b) Čustvena pismenost

O čustveni pismenosti govorimo, kadar:

- občutimo čustva,
- se zavedamo, katera so, prepoznamo intenziteto in kaj jih povzroča v nas in v drugih,
- se naučimo kako, kdaj, kje jih lahko izrazimo in kako jih nadziramo,
- se zavedamo vpliva svojih čustev na druge,
- sprejemamo odgovornost za svoje čustvovanje.

Čustvena nepismenost se kaže v tem, da čustva niso diferencirana, prihaja do nejasnih občutenj v telesu, psihosomatskih bolezni, opisov vedenja namesto čustev (izkopati si oči, znoreti ipd.), vrednostnih sodb (neumno, grozno) in podobno.

c) Razvoj čustev pri otroku

Čustva se z razvojem spreminjajo. Po rojstvu je otrokova odzivnost pogojena z njegovim značajem, pozneje pa na izražanje čustev močno vplivajo dejavniki okolja.

V zgodnjem otroštvu izražajo čustva predvsem na telesni ravni (telesni izrazi, fiziološke spremembe). To so: nasmeh, ugodje ali neugodje, frustracija in nekatera temeljna čustva, kot so žalost, jeza, veselje, strah, gnus. Vzporedno s kognitivnim in govornim razvojem se **čustva diferencirajo, pojavijo se kompleksnejša čustva**, kot so krivda, sram, ponos, čustva v odnosu do samega sebe.

d) Obravnava čustvovanja pri otroku ali mladostniku

Kadar ima otrok težave v odnosu do sebe in drugih, je zelo pomembno, da z otrokom ali mladostnikom najprej zgradimo odnos in ustvarimo prostor, v katerem se bo počutil varnega, sprejetega in razumljenega. V takih pogojih otroku lažje pomagamo in ga usmerjamo pri reševanju njegovih zagat. Poglejmo si nekatere konkretne načine obravnave otrokovega čustvovanja.

Tehnika aktivnega poslušanja

Otroka **pozorno poslušamo**, potrdimo in poimenujemo čustvo, ki ga izraža.

Koraki po modelu KER (primeri vprašanj)

- V kontekstu določenega čustvovanja poskušamo **ugotoviti mladostnikovo dojetje sebe, drugega, razmer**. Vprašanja: Kaj se je zgodilo? Kaj si mislil o sebi, drugih idr.? Ugotovi se, ali gre za točno ali izkrivljeno pripisovanje pomena razmeram. Skupaj z otrokom poskušamo v pogovoru razgraditi napačno pripisovanje pomena, raziščemo ozadje določenega čustvovanja.
- **Odkrivanje logike, argumentov, vrednot**. Mladostnik lahko določene vrednote precenjuje ali podcenjuje; pomagamo mu pri ustvarjanju novih. Vprašanje: Zakaj je tebi to tako zelo pomembno?
- **Čutenje čustva v telesu**. Vprašanja: Kaj in kje v telesu čutiš? Kaj si želel storiti?
- **Kako je mladostnik izbral vedenje (mišljenje)**. Vprašanje: Kaj si pomislil takrat, ko si se odločil za to vedenje? Kaj bi bilo najbolje, da bi storil?
- **Akcija, izražanje čustev**. Ugotoviti poskušamo, ali je šlo za besedno ali nebesedno izražanje čustva in ali je bil odziv glede na razmere ustrezen ali neustrezen. Vprašanje: Kaj si dosegel? Ali si dosegel cilj na sprejemljiv način?

Zavestnost čustvovanja. Otrok poimenuje posamezna čustva, prepoznava doživljanje v odnosu do samega sebe. Skupaj z mladostnikom ali otrokom **raziščemo** in ozavestimo individualno **zgodovino nastanka določenega čustvovanja**. Kdaj in v kakšnem primeru v preteklosti je tako doživljal? Otroku v pogovoru **dovolimo izraziti prijetna in neprijetna čustva**, ga učimo sprejemanja in izražanja kritike ter pohvale, ustreznega reševanja sporov. Pomembno je, da otrok spozna, da se tako prijetna kot tudi neprijetna čustva lahko doživljajo in izrazijo drugim.

Kadar ima otrok težave v odnosu do sebe in drugih, je zelo pomembno, da z otrokom ali mladostnikom najprej zgradimo odnos in ustvarimo prostor, v katerem se bo počutil varnega, sprejetega in razumljenega.

Pri delu z ranljivimi otroki je zelo pomembno, **da prepoznamo in razlikujemo med seboj nekatera neprijetna čustva**, kot so na primer **jeza, sovraštvo in prezir**. Jeza je usmerjena na vedenje posameznika, sovraštvo in prezir pa na osebnost človeka, kar posledično destruktivno vpliva na medosebne odnose. Otroku pomagamo, da prepozna in izrazi svoje doživljanje, pri tem ga poskušamo usmerjati tako, da bo sčasoma sposoben sovraštvo in prezir v odnosu do sebe ali drugih spremeniti v jezo na svoje vedenje ali vedenje drugih.

Vzporedno z nudenjem pomoči pri reševanju problemov je pomembno, da otroka ves čas vzpodbujamo, hvalimo njegove napredke in mu sporočamo, da je vreden zaupanja, spoštovanja in ljubezni. To v otroku sproža **veselje, srečo, radost in ljubezen do sebe**, kar mu pomaga, da se učinkoviteje spoprijema s svojimi življenjskimi razmerami.

Sklep

Zagovornik otroka pri svojem delovanju poleg vsebin v prispevku potrebuje še več drugih posebnih znanj, pomembne pa so tudi njegove osebne izkušnje, ki jih pridobiva pri nudenju pomoči ranljivim otrokom. Kakovostno iskanje optimalnih objektivnih rešitev iz zapletenih okoliščin in kompleksnih medčloveških odnosov, v katerih so se znašli ranljivi otroci, tako odnosov med materjo in očetom, med otrokom in starši kot tudi med njimi in zunanjim, institucionalnim okoljem, lahko temelji le na razumevanju in poznavanju vzrokov za nastale težavne okoliščine in odnose, kar šele omogoča preseganje njihovih negativnih, pogosto usodnih posledic.

Literatura:

- Milivojevič, Z. (2003) Emocije: psihoterapija i razumevanje emocija. Novi Sad: Prometej.
- Milivojevič, Z., Bilban, K., Kokalj V. (2004) Mala knjiga za velike starše. Ljubljana: Mladinski dom Jarše v Ljubljani.
- Akkin, T., Cowan, D. (2000) Pomoč otrokom pri spoprijemanju z žalostjo, strahom in jezo. Ljubljana: EDUCY.
- Smrtnik Vitulič, H. (2007) Čustva in razvoj čustev. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Kaj se dogaja z agresivnim in odklonskim otrokom

Peter Janjušević, univ. dipl. psih., spec. klin. psih.

Nekako sto let je od tedaj, ko je Fran Milčinski v svojem predavanju za splošno slovensko žensko društvo slikovito opisoval razmere v poplavljenicah in lobiral pri takratni kranjski oblasti za vzpostavitev mreže pomoči za otroke in mladostnike, ki jih je z jasnim namenom in v duhu takratnega časa poimenoval izprijeni otroci. Ko je pisal o boju zoper izprijanje mladine, je zanimivo orisal takratno stališče družbe do teh otrok: »Izprijeni otroci! Brigat se čemo za izprijene otroke! Kaj so nam pravzaprav mar izprijeni otroci! Ali ni ta briga zanje, ki sedaj straši po vsej javnosti, zgolj modna beseda, zgolj humanitetna igrača za parado? /.../ Še za lumpe se bomo brigali, pravijo, in še denar izdajali zanje, ko nam ga pa še za pridne primanjkuje. V ječo z lumpi, če niso pošteni, in v prisilno delavnico, ako nočejo delati! Jim že pokažemo!« (Milčinski, 1907, str. 13)

Časi so dandanes seveda drugačni, z vidika terminologije in korektnosti uporabe izrazov, ki opisujejo skupine ali posameznike s težavami na področju vedenja in spoštovanja družbenih norm in pravil. Vsekakor se je spremenil tudi sistem pomoči tem otrokom. Od institucionalnih oblik namestitve, če začnemo na vrhu, do drugih oblik pomoči iz resorja socialnega skrbstva; ne nazadnje so se spremenile tudi možnosti, ki jih otroku nudijo šola in druge družbene institucije, kot pomembni varovalni dejavniki v ohranjanju oz. spodbujanju psihosocialnega zdravja otrok in mladostnikov.

Vzpostavilo se je tudi zavedanje, da so lahko tudi institucije, ki naj bi bile poleg seveda primarne družine varen pristan in spodbujevalni, varovalni dejavnik za otroke in mladostnike, tisti dejavnik, ki lahko zaradi različnih razlogov pomeni rizičen vpliv. Obenem se zavedamo, da nobena posamezna institucija niti vse skupaj verjetno nikoli ne bodo zmogle pomagati vsem otrokom in mladostnikom, ki pomoč potrebujejo. Približno sto let po omenjenem predavanju Milčinskega se tako ena od vrzeli v mreži pomoči otrokom in mladostnikov, tudi tistim z odklonskim vedenjem, zapolnjuje z inštitutom otrokovega zagovornika.

Približno sto let po omenjenem predavanju Milčinskega se tako ena od vrzeli v mreži pomoči otrokom in mladostnikov, tudi tistim z odklonskim vedenjem, zapolnjuje z inštitutom otrokovega zagovornika.

Za večino otrok in mladostnikov (v nadaljevanju otroci), ki izkazujejo vedenjske motnje oz. odklonsko vedenje (v nadaljevanju vedenjske motnje), je pomembna vsaj ena skupna značilnost – v različne oblike obravnav, pomoči, svetovanj, namestitvev ipd. jih najpogosteje pripeljejo, tudi privedejo starši, odločitev centrov za socialno delo ali drugih »odraslih« organov moči. Zato so pogosto do tega sveta odraslih nastrojani izrazito nezaupljivo, še bolj,

kot bi to pričakovali od povprečnega, sebe iščočega mladostnika. Če je katera od motenj, težav ali vedenjskih posebnosti, ki najpogosteje priključijo prehitre, napačne ali celo škodljive interpretacije, so to predvsem motnje v vedenju, v okvir katerih spadajo tudi vedenja, kot so agresivnost in druga odklonska vedenja. Ravno zato lahko ti otroci pomenijo za zagovornika poseben izziv in obenem past, da v njem vzbudijo mnoge negativne asociacije in čustvena stanja, ki takega otroka le še bolj oddaljijo. Zato je pomembno, da tega otroka oz. mladostnika razumemo. Tu seveda ne gre za to, da opravičujemo ali kakorkoli banaliziramo resnost in težo njegovih vedenj oz. odklonov v vedenju, pomembno je, da jih umestimo v ustrezen kontekst težav, razvoja in okolja, iz katerega otrok izhaja.

Otrokovo vedenje, torej tisto, kar vidimo, je vedno le vrh ledene gore. Ob tem manifestnem nivoju se moramo zavedati bogatega sveta otrokovega doživljanja, čustvovanja, njegovih pričakovanj, odporov, izkušenj, ki oblikujejo njegov sedanj in prihodnji odnos do sveta in reakcije nanj. Otrokovo vedenje lahko iz tega očitnega vidika ocenjujemo v smislu zaželenosti oz. prilagojenosti, ne moremo pa preprosto in hitro, ob tem pa tudi korektno ocenjevati, zakaj je otrok agresiven.

1. Agresivnost v razvoju otroka

Agresivnost je nekaj normalnega za vsakega človeka, sam izraz (lat. ad gredere) pomeni pristopiti oz. lotiti se nečesa. Kdo si lahko zamisli nogometno tekmo ali kateri koli drugi šport brez zadostne mere zdrave agresivnosti, tekmovalnosti idr. Agresivnost se skozi otrokov razvoj izrazito spreminja in je tudi razvojno adaptivna, saj otrok skozi agresivnost preizkuša samega sebe, trenira svojo ekspanzivnost v vse širši svet, pokaže, da zmore, in da se ne strinja ipd. Seveda ne moremo zagotovo vedeti, ali zelo majhni otroci doživljajo jezo enako kot starejši otroci ali odrasli, vendar kaže, da otroci že pri sedmih mesecih z obraznimi izrazi jeze sporočajo svoja čustvena stanja jasne jeze okolici, največkrat materi. Opazovanja in študije otrok od prvega leta do 18. meseca starosti so pokazale, da je skoraj polovica vseh medosebnih interakcij med otroci tako ali drugače konfliktnih, pri čemer gre seveda predvsem za otrokovo pospešeno razvijanje občutka kompetentnosti in socialne asertivnosti (Cuerin in Hennessy, 2002), kar je ena od poglobljenih razvojnih nalog tega obdobja. Zato v tem obdobju lahko pogosto opažamo trmoglavljenje, tekmovalnost v igrah in izrazito močna lastniška razmerja do igrač. Do drugega leta in pol starosti se pokaže upad konfliktnih interakcij in jih najdemo kot izrazite le še pri petini otrok. Otrokov razvoj po drugem letu starosti kaže poseben pospešek na področju razvoja kognitivnih in besednih sposobnosti, zato skladno s tem vse bolj upada pogostost fizičnih oblik agresivnosti in naraščajo besedne oblike. Ob tem se v nadaljnjem razvoju kaže splošen trend, da s starostjo pogostnost in intenziteta agresivnosti upada, predvsem zaradi že omenjenega razvoja besednih spretnosti in učenja kanaliziranja agresivnosti v bolj sprejemljive aktivnosti. V prehodu iz otroštva v adolescenco pa je treba pri razumevanju agresivnega vedenja upoštevati še nekaj značilnosti – v adolescenci se agresivna vedenja večkrat končajo s poškodbami, lahko tudi hudimi, kar se pripisuje veliki fizični moči mladostnikov (Loeber in Hay, 1997), obenem pa se ravno v tem obdobju srečamo tudi s skupinskimi oblikami agresivnosti, ki pogosto zahtevajo kompleksna posredovanja v šoli in širši okolici.

2. Motnje vedenja – ko vedenje postane problem

Motnje vedenja so izraz za precej heterogeno skupino otrok, ki izkazujejo različne težave v smislu odklonov od za starost pričakovanega vedenja v določenih razmerah; značilen je eksces v vedenju, usmerjen navzven, torej v druge ljudi, predmete, živali idr. V to skupino spadajo kljubovalnost, impulzivnost, neobogljivost, provokativnost, agresivnost in antisocialna vedenja. Motnje vedenja in z njimi povezane težave so eden od glavnih razlogov za mentalno higienko obravnavo otrok in mladostnikov in so psihiatrična kategorija, zato je pomembna predvsem pazljivost pri pretirano svobodni in s tem neustrezni uporabi término.

Občasna agresivnost je torej v otrokovem razvoju nekaj normalnega in celo pričakovanega. Za večino otrok agresivnost tako ne bo postala problem, ki bi zahtevala pomoč ali posebne vzgojne prakse; vendarle pa za manjšino otrok velja, da je njihova agresivnost problem, ki se bo brez čim bolj zgodnjih in ustreznih posredovanj slabšal. Pri otrocih, katerih agresivnost postane pozneje resen problem, opažamo vzporedno s takim vedenjem tudi druga antisocialna vedenja, agresivnost pri njih traja tudi pomembno dlje in ne mine sama od sebe, pomembno negativno merilo pa je tudi, če je agresivno vedenje nenavadno, izstopajoče za starost otroka. Različni dejavniki, ki v kompleksnem prepletanju vplivajo na to, kako in koliko bo otrokova agresivnost (postala) problem, izhajajo iz okolja, samega otroka, predvsem pa iz vzgojnih praks in zgodnjega učenja oz. socializacije. Na splošno velja, da fantje izkazujejo več odkrite fizične in besedne agresivnosti kot dekleta, med dekleti pa najdemo več t. i. relacijske agresivnosti, katere učinki so za žrtve ravno tako boleči, neredno pa dolgotrajnejši in imajo izrazit vpliv na samopodobo žrtve. Splošno sprejeta delitev odklonskega vedenja je na odkrito – prikrito in destruktivno – nedestruktivno vedenje in tako razlikujemo naslednja odklonska vedenja (Frick, 1998):

- a) opozicionalno – kljubovalno vedenje (npr. trmoglavost, jezavost idr.),
- b) agresivnost (npr. nasilnost, pretepi idr.),
- c) uničevanje lastnine (vandalizem, zažiganje, krutost do živali ide.),
- d) kršenje pravil (npr. zloraba drog, goljufije idr.).

3. Dejavniki, ki vplivajo na agresivnost

Raziskave, ki so proučevale vpliv dejavnikov, tako zaščitnih kot ogrožajočih, na agresivnost in odklonsko vedenje, so bile v preteklosti usmerjene predvsem v tiste dejavnike, ki jih prepoznavamo v osnovi fizičnega agresivnega vedenja, šele v zadnjih letih pa se študije vse bolj posvečajo problemu relacijske agresivnosti, katere razsežnosti se šele začenjamo zavedati.

Tako kot odrasli tudi otroci odraščajo in živijo v izrazito kompleksnem okolju oz. okoljih (šola, dom, druge družbene ustanove, vrstniške skupine ipd.) in vsa ta imajo določen vpliv na otrokov razvoj. Vseh dejavnikov v tem prispevku ne moremo niti naštet, zato se posvečam le nekaterim. Revščina je eden od dejavnikov, ki je verjetno vse bolj aktualen glede na razsežnosti problema v našem okolju. Sama po sebi naj ne bi spodbujala ali neposredno vplivala na

pojavnost in intenziteto agresivnosti, potrjena pa je povezanost med revščino in stresom pri starših, ki izhaja iz nje (Coie in Dodge, 1998). Drugi dejavnik, ki je še danes tako v strokovni kot v laični javnosti točka polemike, je vpliv medijev na pojav agresivnosti, predvsem televizije, v zadnjih letih pa tudi vpliv nasilnih računalniških iger. Dolgoletne raziskave ugotavljajo, da ima medijsko nasilje določen vpliv, predvsem zato, ker se tako otroci učijo, da je agresivno vedenje odobravano, opravičljivo in lahko vodi v povišanje statusa v vrstniški skupini ali celo do dejanskih nagrad. To velja predvsem za otroke, ki so za takšna sporočila bolj dojemljivi in hitreje razvijejo pozitivna prepričanja o agresivnem vedenju, še posebej če povežejo ta vedenja s kakršnimi koli nagradami.

Agresivno in moteče vedenje se z razvojem otroka spreminja in predvsem od omenjenih dejavnikov je odvisno, ali bo otrokovo vedenje bližje normativni poti ali t. i. deviantni poti, ki ima seveda slabši izid. Loeberjev model (Loeber et al., 1993) razmeroma preprosto opiše

zapleteno dinamiko razvoja delinkventnosti. Pravi, da v zgodnjem otroštvu vsi otroci normativno izkazujejo določeno mero vedenj, kot so npr. opozicionalnost, kljubovalnost, razdražljivost, tudi izbruhi besa, se stepejo z vrstniki in imajo občasne spore s starši. Individualne razlike v agresivnosti in odnosi v družini pa v otroštvu poleg drugih vplivov najbolj sodoločajo, ali bomo pri otroku priča upadu ali porastu agresivnosti. Individualne razlike v agresivnosti se vežejo predvsem na intenziteto, pogostnost, nanje pa vplivajo tudi

---

Na vzdrževanje oz. rast opozicionalnega, kljubovalnega in agresivnega vedenja pomembno vplivajo tudi odnosi v družini.

---

medkulturne razlike, ustreznost zgodnje navezanosti na starše oz. primarne figure, neugodno je tudi, če ima otrok težaven značaj in če že v zgodnjem razvojnem obdobju izkazuje hiperaktivnost in impulzivno odzivanje ter razmišljanje. Na vzdrževanje oz. porast opozicionalnega, kljubovalnega in agresivnega vedenja pomembno vplivajo tudi odnosi v družini, predvsem pomanjkljiv nadzor staršev, uporaba grobega in nekonsistentnega discipliniranja otroka, nasilje v družini in prisilni vzgojni vzorci, s katerimi se otrok od staršev uči, da je sila, tudi fizična, ustrezen način za doseganje ciljev. Vsi ti dejavniki, naštetih so seveda le nekateri, ne vplivajo na otroka in njegovo psihosocialno funkcioniranje po matematični formuli in se ne seštevajo, ampak vplivajo v izraziti interakciji. Če je sovpliv teh dejavnikov neugoden, lahko pri otroku namesto upada agresivnega vedenja, ki je značilen za srednje otroštvo, opazujemo porast agresivnosti in pojav različnih oblik antisocialnih vedenj. Zaradi teh vedenj te otroke oz. mladostnike postopoma vse bolj zavračajo sovrstniki, ki teh vedenj ne odobravajo, zato se povežejo s tistimi vrstniki in vrstniškimi skupinami, ki ta vedenja odobravajo, sprejemajo in pogosto celo spodbujajo. V adolescenci tako ne gre za prehodno, časovno omejeno povečanje delinkventnosti v smislu preizkušanja meja in samega sebe, temveč se motnja vedenja do adolescence tako utrdi, da obstaja visoka verjetnost neprilagojenosti tudi v zgodnji odraslosti.

4. Kaj vodi mišljenje agresivnega otroka?

Za miselno predelavo mnogih agresivnih otrok je značilen t. i. sovražni atribucijski slog oz. poenostavljeno – pogosteje drugim pripisujejo sovražne namene, predvsem v primerih, kjer

so dejanski nameni drugih v resnici manj jasni. Zato se tudi pogosteje in v bolj intenzivni obliki zatekajo k agresivnim, neposrednim, nebesednim odzivom, s katerimi se skušajo braniti in povrniti. Vrstniki in odrasle osebe ta odziv seveda vidijo drugače in menijo, da je agresivno vedenje povsem neupravičeno in pogosto so ti otroci zaradi takšnega vedenja kaznovani, izločeni iz vrstniške skupine, kar lahko le znova in znova potrjuje otrokovo predhodno atribucijo, da so drugi naperjeni proti njemu. Agresivni otroci imajo navadno šibkeje razvite ustrezne veščine reševanja problemov v medosebnih odnosih, ob tem pa izkazujejo pomanjkljiv samonadzor in impulzivnost v miselnem, čustvenem in vedenjskem odzivanju. Različni primanjkljaji in napake v miselnem predelovanju situacij in notranjih impulzov tako vodijo v ciklično pojavljanje agresivnega odzivanja, ko otrok tudi povsem nedolžne dogodke lahko interpretira ogrožajoče, provokativno in ob tem ne zazna vrste informacij iz razmer, zato pogosto vidi dogodke v povsem drugačni luči kot soudeleženci.

Sklep

V prispevku so kratko orisane nekatere temeljne značilnosti delovanja otrok in mladostnikov, ki izkazujejo agresivno vedenje. Ob opazovanju fizične ali besedne agresivnosti večina ljudi doživlja negativna čustva, zato je pomembno, da se pri delu s takšnim otrokom stalno skušamo zavedati, ne le kaj, temveč tudi in predvsem, zakaj se otrok vede tako, kot se, in se obenem samospraševati, kako se na njegova vedenja odzivamo sami. Tisti zagovorniki, ki se bodo s takšnim otrokom srečali in mu bodo ponudili svoj glas, bodo verjetno sami začutili potrebo po tem, da se o opisani problematiki sami še dodatno poučijo, predvsem pa, da skušajo svoje dileme predelati v superviziji ali drugi obliki pomoči.

Viri

Burke, J. D., Loeber, R., Birmaher, B. (2002) Oppositional defiant Disorder and Conduct Disorder: A Review of the Past 10 Years, Part II. V: *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. Vol. 41, No. 11, str. 1275–1293.

Bužan, V. (2004) Agresivnost. V: Anič, N. (ur.) *Prispevki iz vedenjsko kognitivne terapije – zbornik 1*. Ljubljana, Društvo za vedenjsko in kognitivno terapijo Slovenije.

Carr, A. (1999) *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology, A Contextual Approach*. London, Routhledge.

Cuerin, S., Hennessy, E. (2002) *Aggression and Bullying*. Oxford, Blackwell.

Feindler, E. K. in Ecton, R. B. (1986) *Adolescent Anger Control – Cognitive Behavioral Techniques*. New York, Pergamon Press.

Frick, P. J. (1998) *Conduct Disorders and Severe Antisocial Behavior*. New York, Plenum Press.

Frick, P. J., Kimonis, E. R. (2005) *Externalizing Disorders of Childhood and Adolescence*. V: Madux, J. E., Winstead, B. A. (2005) *Psychopathology, Foundations for Contemporary Understanding*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.

Goldstein A. P., Harootunian, B., Conoley, J. C. (1994) *Student Aggression – Prevention, Management and Replacement Training*. New York, The Guilford Press.

- Herbert, M. (2002) *Social and Antisocial Development*. Oxford, Blackwell.
- Kendall, P. C. (ur.) (2006) *Child and adolescent Therapy – Cognitive Behavioral Procedures* (3. izdaja). New York, London, The Guilford Press.
- Larson, J. (2005) *Think First – Addressing Aggressive Behavior in Secondary Schools*. New York, The Guilford Press.
- Madux, J. E., Winstead, B. A. (2005) *Psychopathology, Foundations for Contemporary Understanding*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.
- Milčinski, Franc (1907) *Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha*. Predavanje za splošno slovensko žensko društvo, Ljubljana, 24. 11. 1907.
- Rutter, M., Giller, H. in Hagell, A. (1998) *Antisocial Behavior by Young People*. Cambridge, University Press.
- Strayhorn, J. M. (2000) *Self-Control: Theory and Research*. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 41:1, Januar 2002.
- Wilmschurst, L. (2005) *Essentials of Child Psychopathology*. New Jersey, John Wiley & Sons.

Vključevanje otrok v strokovno delo – kako pristopiti k otroku?

Adrijana Špolad Grča, univ.dipl.psih.

Otrok je bil dolga desetletja »pomanjšan odrasli«, vendar temu še zdaleč ni tako. Otrokov svet je kvantitativno in kvalitativno drugačen od sveta odraslih. Za otroka je življenjskega pomena njegova usodna odvisnost od ustrezne skrbi, ljubezni, vzgoje njemu pomembnih, bližnjih odraslih.

Si predstavljate, kako bi vam bilo, če bi vaši pomembni odrasli, ko ste jih najbolj potrebovali, odpovedali? In ne le odpovedali, ampak vam prizadejali žalost, bolečino, občutek nepomembnosti? Ne razumite me napak. Ne iščemo in ne zahtevamo popolnih staršev, saj jih ni. Želim spodbuditi odrasle, starše in tiste, ki to niso, k zavedanju, občutenju, da je otrokova duša, ki je velikokrat odvisna od njih, nežna, hitro in globoko ranljiva in da je pot do njene ozdravitve dolga in boleča.

Otrok marsikdaj ne slišijo prav tisti, ki so za to poklicani: starši, strokovni delavci, učitelji, policisti ... Kako močna je otrokova osamljenost, izpostavljenost, ko ga spregledajo vsi, ki bi morali slišati še najtišji glasek? Konvencija o otrokovih pravicah, Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic, Ustava RS, Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Zakon o pravnem postopku dajejo pravno, široko splošno možnost uresničevanja pravic in dolžnosti družine, staršev in otrok. Konkretnost izražanja otrokovih želja in upoštevanje le-teh z vidika koristi za otroka pa je presek zakonskih podlag in realnega življenja ter je od družine do družine, od otroka do otroka specifično.

Pri delu na centru za socialno delo se mi vedno znova potrjuje, kako drugače, posebno otroci doživljajo na primer razpad družine, nasilje in spore v družini. Drugače kot starši, ki otroka velikokrat vidijo kot manj dojemljivega in ga hočejo tako zaščititi, na primer iz strahu, nezmožnosti. Tako je otroku lahko vzeta možnost biti slišan, da se izrazi in je upoštevan. Velikokrat kar pozabljen v velikih čustvenih stiskah, ki jih doživljajo odrasli v teh zelo stresnih situacijah.

Situacije, v katere se bodo vključevali zagovorniki, so krizne. Človek/otrok doživlja stanje psihične vznemirjenosti, stiske, porabi vso svojo energijo za premagovanje krize, vrti se v začaranem krogu. Človek – še toliko bolj to velja za otroka – nekaterih kriznih situacij, ki so preveč intenzivne, burne, predolgo trajajo ne zna, ne zmore rešiti, niti se ji ne more umakniti. Kriza lahko zavre ali celo potisne človekov/otrokov razvoj nazaj.

Krizne razmere so nam, zunanjim opazovalcem najbolj dostopne z vedenjem osebe, ki je v stiski, in njenim čustvenim odzivanjem, ki je navadno zelo močno – ni pa nujno jasno vidno. Tako otrok okolju sporoča o krizi, z željo, da mu okolje pomaga pri premagovanju stiske.

Kaj so naša čustva?

Čustvo je proces ali duševno stanje, ki odseva odnos med človekom in njegovim okoljem ter njim samim. Ljudje reagiramo tako na zunanje dejavnike (bolezen, smrt, rojstvo, dobitek na loteriji) kot na svoje notranje dogajanje (skrbi, pričakovanje) z za nas neprijetnimi ali prijetnimi čustvi, umirjeno ali burno, za kratek čas ali dalj.

Čustva so univerzalna, značilna za ljudi na celotni zemeljski obli. Podobne stvari nas žalostijo (smrt, vojna, nasilje), podobne veselijo (rojstvo, ljubezen, dobri odnosi), bojimo se in groza nas je podobnih stvari, dogodkov (vojna, nesreča, prevara, nasilje). Kljub temu so lahko ob tako univerzalnem občutenju zelo različni čustveni odzivi. Nekateri jezni kričijo, drugi molčijo,

pa spet udarijo, se še bolj sklonijo in skušajo ugajati. V nas so vtikane, včasih tudi pokopane izkušnje, sporočila, ki so pomembno zaznamovala naš čustveni svet. Nobeno čustvo samo po sebi ni slabo ali dobro. Vsa čustva so prava, točna, naša in doživljanje čustva je vedno primerno.

Vsa čustva so prava, točna, naša in doživljanje čustva je vedno primerno.

Težava nastane, ko želimo neko čustvo izraziti, a ga ne znamo, ne smemo, si ne upamo.

Zdravo čustvovanje je zmožnost, da doživljamo celotno paleto čustev, s tem, da smo zmožni zavestno nadzirati njihovo izražanje. Podlaga za zdravo čustvovanje je pristen stik s samim seboj, brez strahu, sramu pred tem, kar se nam dogaja. Svojih čustev se zmoremo zavedati, če imamo čustveno varno

in negujoče okolje, ki nas sprejema v celoti. Prav starši smo prvi otrokovi vzorniki, da ga s primernim odzivanjem na otrokove izraze čustev učimo, da so čustva koristno in primerno sredstvo komunikacije.

Težava nastane, ko želimo neko čustvo izraziti, a ga ne znamo, ne smemo, si ne upamo (*opomba z oblikovalca: oba označena stavka-zgornji in ta naj bosta v enem oblaku). A kako naj človek joka, ko je žalosten, če je v svoji družini prejemal sporočila, da je jok za reve? Kako naj skače od veselja, če mu je mama sporočala, da »takšno vedenje ni lepo«.

Veliko je medkulturnih, socialnih, medspolnih, individualnih razlik pri izražanju čustev. Naša čustva so včasih tako boleča, da je varneje ali vsaj manj ogrožajoče, da prekinemo stik z njim in tako sami s seboj. Čustev, ki jih ne zmoremo – znamo v celoti začutiti, izraziti in izživetiti, tudi ne moremo obvladati. Zgodi se, da takšna čustva obvladajo nas.

Človek je celostno bitje, ki je s svojimi intelektualnimi potenciali, socialnimi ravnanji, motoričnimi spretnostmi, govorom in emocionalnimi zmožnostmi edinstvena celota. Vsi deli so več kot le

skupek posameznih delov, so med seboj prepletene soodvisnosti. Okvara ali primanjkljaj na enem področju začrtata človekovo življenje, njegovo zmožnost funkcioniranja.

Odrasli vse prevečkrat radi pozabljamo, da sta čustvena svetova odraslih in otrok drugačna. Otrok čustvuje nenadzorovano, spontano, veliko bolj afektivno in s hitrimi spremembami razpoloženja. Vzgoja in odraščanje prinašata spremembe. Otrokova čustva postajajo vse bolj diferencirana. Otrok in pozneje mladostnik je vse pogosteje sposoben zavedanja, poimenovanja in izražanja čustev; izoblikuje svoj način izražanja čustev. Otrokovo odraščanje in s tem izražanje čustev se ne odvijata »nekje zunaj«, ampak najprej in najbolj usodno v družini, ob osebi, ki najprej (ne) skrbi zanj, v širši družini, med sovrstniki, učitelji, vzgojitelji in drugimi pomembnimi odraslimi.

Ob vstopu otroka v šolo in v nižjih razredih osnovne šole se poveča in je na površju njegova potreba po odobravanju, po moči, ustvarjalnosti, storilnosti. Neugoden izid razvoja v tem obdobju so občutki manjvrednosti, konformistična identiteta, opuščanje samoaktivnosti.

Z zgodnjim mladostništvom, od približno 12. leta starosti, se začne otrok intenzivno čustveno osamosvajati od staršev in drugih odraslih. Vzporedno poteka razvoj čustvene neodvisnosti od odraslih in oblikovanje vzajemnih odraslih odnosov z njimi. Osamosvajanje je proces, skozi katerega se odnosi med mladostniki in njihovimi starši spremenijo tako, da postanejo mladostniki na področju vedenja, čustvovanja in vrednot samostojni, hkrati pa v odnosu do staršev ohranijo zaupanje in naklonjenost. Ob mladostnikovem osamosvajanju, oblikovanju identitete in postopnem sprejemanju in preizkušanju različnih odraslih vlog postaja odnos med starši in mladostnikom vse manj strukturiran v primerjavi s tistim iz otroštva. Mladostnik ima v svojem odnosu do staršev včasih izmenično vlogi otroka in odraslega, od staršev pa izmenično pričakuje vlogi staršev in partnerja.

Kaj povzroča stisko pri otroku, je težko določljivo, saj so lahko krizne razmere od otroka do otroka različno doživete, obremenjujoče. Tudi pri istem otroku se občutljivost za krizne razmere menja, in sicer glede na njegovo starost, zdravstveno stanje, spremljajoče obremenitve (npr. ločitev staršev ob vstopu v šolo). Manjši otrok je veliko bolj odvisen od svojega okolja, bolni pa bolj kot zdravi otrok, saj razni dejavniki zmanjšujejo njegovo možnost reševanja stiske.

Ljudje najtežje sprejemamo dodatne obremenitve, ko imamo veliko opravka sami s seboj. To je prav gotovo obdobje mladostništva. Tedaj ima odraščajoči mladi človek veliko opravka s svojo podobo ter z odnosom in doživljanjem lastne spolnosti, uči se razvijati intimnosti in bližine zunaj družine. Stisko mu povzroča tudi konflikt med težnjo po odraslosti in težnjo po pripadnosti ter odnos do sorojencev.

Ni mu vseeno, kako se razume, kako ga sprejemajo sošolci in kako se znajde v odnosu do učiteljev, profesorjev. Mladostnik tudi nujno potrebuje pripadnost svoji generaciji.

Mladostnikov pogled na stvarnost oblikujejo njegova čustva, ki so za nas pogosto premočna, neposredna, da se jih kar ustrašimo. Velikokrat nam ne uspe prepoznati izvora svoje stiske. Tako

kot otroka v stiski je treba tudi mladostnika vedno vzeti resno. Ni preprosto drugim priznati, da s »teboj in tvojo družino ni vse v redu, da si v njej žalosten, tepen ...« Odziv okolja je ključnega

---

Pri delu z otrokom moramo biti pozorni opazovalci, strpni poslušalci, da bi lahko zaznali ne le besedna sporočila, ampak tudi telesne, vedenjske, psihične pojave, ki kažejo na spremenjeno telesno in duševno počutje .

---

pomena pri načinu reševanja otrokove krize. Žal otrokovo okolje včasih ne zna, ne zmore ali tudi noče prepoznavati otrokove stiske. Še več, otroka obtoži za izvir težav pri njem samem in v družini.

Pri delu z otrokom moramo biti pozorni opazovalci, strpni poslušalci, da bi lahko zaznali ne le besedna sporočila, ampak tudi telesne, vedenjske, psihične pojave, ki kažejo na spremenjeno telesno in duševno počutje (npr. motnje spanja, hranjenja, razpoloženja, telesne bolečine, poslabšanje učnega uspeha, agresivnost idr.). Lahko so opazne precejšnje, hitro vidne spremembe vedenja (nemirnost, razdražljivost, pasivnost, otroka je lahko strah, da bo ostal sam, hodi na

primer za staršem, tudi ko gre ta v kopalnico), lahko pa otrok/mladostnik nekaj časa sam poskuša vzdrževati svojo stabilnost – in včasih žal tudi stabilnost družine, potem pa se zlomi.

Otrok redko neposredno in očitno toži o svojih težavah, stiskah, ker težko »ulovi«, kar se dogaja v njem in še težje to ubesedi. Otroci imajo tudi različne izkušnje, odzive na svoje izražanje stiske v družini in širšem socialnem okolju.

Imeti vedno pogovor z otrokom? Kdaj naj bi bil vključen zagovornik otrokovih pravic?

- Na CSD ne opravljamo pogovorov z otroki v vseh primerih, posebej ne, kadar so se starši med seboj in otroki o vsem dogovorili in otroci po svojih starših (obeh) izrazijo željo, da ne bi prišli na pogovor. Je to prav, korektno do otroka? Je resnično otrokova iskrena želja, da svojih želja ne izrazi, ali je otrok le začutil, presodil, da bo družinska dinamika in s tem njegov položaj manj ogrožajoč, naporen. Postane tako neviden, neslišen – ne viden, ne slišan?
- Je treba staršem zaupati in jim dopustiti intimnost njihove družine ali jim »zato, ker so v postopku npr. razpada družine« dati oznako »zmorejo manj začutiti stisko svojih otrok«?
- Ali naj izhajamo iz načela: država v prvi vrsti daje poudarek, pravice in dolžnosti, da zase in za svoje otroke poskrbijo najprej ljudje, družine same, se sami dogovarjajo? Ali naj se vključimo oz. naj država poseže vmes s svojimi institucijami šele tedaj, ko ni usklajenosti med staršema, ko starši ne le, da ne zadovoljujejo potreb otrok v skladu z njihovimi potrebami in svojimi zmožnostmi, ampak svoje otroke celo ogrožajo s svojim ravnanjem?
- Zelo pomembno ob teh dilemah se mi zdi, da so vsi starši in otroci seznanjeni o vseh možnih rešitvah ter da jim damo priložnost, da se sami odločajo za rešitev, ki je za njih in njihovo družino najbližja in najboljša.

- Izražanje želja, strahov, pobud otrok tedaj, ko je družina usklajena, ko ga družina podpre, mi ni tako težavno in za otroka obremenjujoče. Prej obratno, je razbremenjujoče, otrok dobi tudi subjektiven občutek, da je upoštevan, slišan.
- Kako pa tedaj, ko je družina zaprta, ko sicer v njej vladajo besedna in nebesedna sporočila, da je družinsko dogajanje njihova skrivnost, da je vsak član, ki to »družinsko skrivnost« zaupa zunanjemu svetu, »izdajalec«? Kako naj to zmore otrok, majhen ali mladostnik, čustveno odvisen – če ne drugače – od svojih »pomembnih odraslih«?

Če in ko bi bil v takšnih primerih postavljen zagovornik otroka, kako pristopati k otroku in njegovi družini kot pomembnemu elementu sodelovanja v mozaiku tega dela, sodelovanja?

- Kako oceniti vlogo zagovornika, ki se srečuje z otrokom, ne da bi ga starši, ki so prej dali soglasje, spoznali – je to spoštljivo, dobro, koristno? Kakšno sporočilo damo staršem, ki niso nič manj vredni od nas, čeprav so v postopkih, v katerih se lahko (ali smo se) znašli tudi mi? In šele, ko si predmet obravnave, veš, da tudi tvoje uporabnike zelo boli, ko jih razgaljaš.

Otrok naj bi bil subjekt celotnega zagovorništva.

- Otroka je treba vključiti v uvodne predstavitve, oblikovanje srečanj, primerno predstaviti namen zagovorništva, podajanje njegovih dilem, želja.
- Z njim moramo snovati oblikovanje rešitev, kot jih on vidi, skupaj z njim pretehtati realnost, posledice teh odločitev – seveda vse z vidika zrelosti otroka.
- To je po mojem mnenju pravica (tako je tudi opredeljena v aktih), nikakor ne dolžnost. Lahko kar tako prezremo izjavo (željo?) otroka, da ne želi zagovornika? Menim, da je treba odklonitev presojati z vidika razmer, dogodka, za katerega naj bi bil zagovornik postavljen, starosti otroka, v kakšen položaj bi ga postavili, če bi prezrli njegovo odklonitev, kaj bi s tem pridobili. Tukaj se ne dotikam najtežjih dejanj zoper otroka (nasilje, zlorabe), ampak bolj urejanje odnosov v družini ... Menim, da mora biti takšna presoja večplastna, tudi hipotetična, ki naj vsebuje prednosti in pomanjkljivosti vsake odločitve. Če otrokov glas (npr. 12-letni otrok ob razvezi staršev) preslišimo, ali nismo morda nasprotje samih sebe – Zagovornik, (ne)glas otroka?
- Eden najpomembnejših elementov odnosa z otrokom je znati in moči stkati zaupnost z otrokom v pozitivnem smislu.
- Zelo pomembno se mi zdi, da zagovornik z otrokom zapiše njune pomembne točke/elemente pogovora/dogovora. Lahko jih tudi narišeta. **Zakaj bi bilo to dobro/potrebno?**
  - Zagovornik z otrokom povzame slišano in preveri točnost slišane – to se mi zdi tudi sicer pri našem delu ključno.
  - Skupaj se odločita, kaj naj zagovornik pove naprej in česa ne.
  - To je njuna zaveza, da se bosta držala dogovora. V dogovoru, kaj naj se naredi, je udeležen tudi otrok (npr. kje bo poiskal pomoč, kako lahko začne pogovor s staršem, učiteljem, da bo delal domačo nalogo, da bo bral pol ure, da bo risal namesto gledal TV).

- Za podpis dogovora je lahko narisana srček, rožica, karkoli, kar je razpoznavni znak strinjanja – dogovora. Držanje dogovora se mi zdi ključno za zaupanje z otrokom. Moje izkušnje so takšne, da tako otrok doživlja tudi to, da ga jemljemo resno.

Pri svojem delu največkrat kombiniramo znanje, zakon, doktrino, vest in hipoteze, kako naj bi se kaj izšlo, kakšne posledice naj bi imelo vsako ravnanje. Brez teh razmislekov in vsaj delno pravih odločitev in načrtov dela se le zaletavamo, popravljamo (če je še mogoče), begamo in mučimo sebe in druge. Zavidam tistim, ki se lahko odločijo in si ne razbijajo glave z večplastnostjo posledic. Včasih se bojim, da bi se zagovorniku naložilo, naj da postori to, kar bi morali narediti drugi (tudi jaz oziroma CSD). To je bolj udobno, če se nekdo pod krinko neodvisnosti posveti otroku, izve, kaj je otrokovo čutenje, želje in mi potem poroča ter lahko rečem: »smo profesionalni, nepristranski, saj smo otroku dali zagovornika.« To je zame prelaganje odgovornosti. Menim, da je zagovornik lahko podpora ne samo otroku, tudi družini; ko je zaupanje ljudi v vse nas, organe majhno, omajano, jih je strah.

Literatura:

Horvat, L., Magajna, L. (1989): Razvojna psihologija, DZS, Ljubljana.

Marjanovič-Umek, M., Zupančič, M. (2004): Razvojna psihologija, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.

Praper, P. (1999): Razvojna analitična psihoterapija, Inštitut za klinično psihologijo, Ljubljana.

Praper, P. (1995): Tako majhen, pa že nervozen?!, Educa, Nova Gorica.

Poljšak Škraban, O. (2004): Obdobje adolescence in razvoj identitete, Izbrane teme.

Bastašič, Z. (1995): Pubertet i adolescencija. Zagreb: Školska knjiga.

Lamovec T. (1995): Načela gestalt terapije za vsakdanje življenje, Arx.

Gray, dr. J. (1996): Kar čutiš, lahko zdraviš, Gnosis – Quatro.

Grad, dr. O. (1994): Pomoč človeku v stiski, Ljubljana, izbrane teme.

Košiček, dr. M. (1992): Otrok moja skrb, Obzorja, Maribor.

Socialni izziv, številka 20/letnik 10/julij 2004 – Članek.

Obravnava ogroženih otrok na CSD

Mirjam Škerlj, univ.dipl.soc.del.

Delavnica se je začela s predstavitvijo zakonskih podlag in prikazom strokovne obravnave ogroženih otrok na centrih za socialno delo (CSD). V nadaljevanju sta bila predstavljena dva primera družinskih razmer. Bodoče zagovornice so skušale opredeliti, ali je zagovornik potreben, in njegovo vlogo.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih v 5.a členu opredeljuje, da starši ravnajo v otrokovo korist takrat, ko zadovoljujejo njegove čustvene, materialne in psihosocialne potrebe, in sicer z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava ter kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka ob upoštevanju njegovih osebnosti in želja.

Država mora poskrbeti za otroke, ko družina ne opravlja svojih nalog v redu, ko starši ne izvršujejo roditeljskih pravic v otrokovo korist, ko so otroci ogroženi, izpostavljeni nasilju v družini in zunaj nje. Za izvajanje ukrepov za zaščito otrok je država pooblastila centre za socialno delo.

Vloga takega centra pri obravnavi ogroženih otrok je ugotavljati ogroženost otrok, omogočati pomoč družinam in izvajati ukrepe. CSD mora proučiti prvo informacijo o sumu na ogroženost; njegove aktivnosti morajo biti usmerjene predvsem v pomoč družini. Pri tem je pooblaščen, da ob ugotovitvi, da mora zaradi zaščite otrokove koristi izreči določen ukrep, delovati v smeri odpravljanja vzrokov oz. razlogov, zaradi katerih je treba izreči določeni ukrep (strokovno svetovanje in pomoč pri skrbi za otroke, pri spreminjanju slabega ravnanja idr.).

Nekateri starši kljub strokovni pomoči otroku ne zmorejo ali niso zmožni zagotoviti varnosti in ga zaščititi. V takih primerih CSD z izdajo odločbe izvaja ukrepe – odvzem otroka – z namenom njegove zaščite. Otroka, ki je bil odvzet staršem, se najpogosteje namesti v rejniško družino. Center za socialno delo si mora prizadevati, da se odpravijo vzroki, zaradi katerih je bil otrok oddan v rejništvo, tako da bi se lahko čim prej vrnil v matično družino.

Obravnava suma, da gre za ogroženost otroka, je timska in se dopolnjuje glede na postopek. Center za socialno delo obravnava primere nasilja v družini v multidisciplinarnih timih. Po potrebi se v takih timih, skupaj z žrtvijo, oblikuje načrt pomoči žrtvi (15. čl. Zakona o preprečevanju nasilja v družini). Ocena ogroženosti poleg drugega vključuje ugotovitev, ali je otrok neposredno ogrožen, ali so potrebni takojšnji nujni ukrepi za njegovo zaščito, ali pa obstaja utemeljen sum, da je otrok ogrožen in je potrebna nadaljnja obravnava – prijava suma kaznivega dejanja.

Ogroženost otroka ocenjujemo z vidika njegovih razvojnih potreb, zmožnosti staršev in dejavnikov širšega socialnega okolja. Pri tem skozi otrokove potrebe ugotovljamo negativne (ogrožajoče) in ugodne (varovalne) dejavnike in okoliščine.

Pri obravnavi otroka v postopkih mora center za socialno delo v skladu z evropsko Konvencijo o uresničevanju otrokovih pravic otroku zagotoviti ustrezne informacije, mu omogočiti, da izrazi svoje mnenje, to mnenje je treba tudi ustrezno upoštevati. Pri tem je treba upoštevati tudi otrokovo starost in njegovo stopnjo razumevanja. Vloga CSD v omenjenih postopkih je zastopati otrokove koristi.

Ogroženost otroka ocenjujemo z vidika njegovih razvojnih potreb, zmožnosti staršev in dejavnikov širšega socialnega okolja.

Predstavljena so bila temeljna načela pri delu z ogroženimi otroki. Eno ključnih načel je, da morata biti interes in varnost otrok na prvem mestu in da imajo vsi otroci pravico do zaščite.

Pri predstavljenih primerih družinskih razmer je v obeh primerih obstajal sum, da gre za ogrožena otroka v lastni družini. Bodoče zagovornice, ki so delale v manjših skupinah, so se strinjale, da bi bil v obeh primerih zagovornik nujen.

Na vprašanje o vlogi zagovornika so bili odgovori naslednji:

- Otroka v obeh primerih potrebujeta pomoč (v smislu razumevanja njunih razmer, treba je krepiti predvsem njuno avtonomijo in zaščito), podporo, da bi dobila več moči in kompetenc zase, da bi se lahko izrazila; otroka v družini nista zaščiteni.
- Zagovornik mora otrokoma zagotoviti prostor, ju spodbujati, da bosta izrazila svojo resnico, videnje in razmišljanje o razmerah, ki jih doživljata. Otroka morata čutiti, da sta enakovredna sogovornika, da sta slišana in da bosta pri odločitvah, ki so pomembne zanju, soodločala. Jasno jima je treba povedati, da se ne bo nič zgodilo brez njune vednosti ter upoštevanja njunih želja in odločitev.
- V pogovoru z otrokoma je treba odkriti njune želje, kaj bi si želela za naprej, in ju v tem podpreti, z namenom, da se ju sliši, da imata svojo vlogo v postopkih, ki bodo verjetno sledili.

Zagovorništvo otrok in zagovorniška drža

Prof. dr. Darja Zaviršek

Kaj je zagovorništvo

Zagovorništvo je zavzeti se zase ali za drugega, ko presodite, da ima nekdo moč nad vašim življenjem ali življenjem druge osebe in ne upošteva vaših potreb oz. potreb druge osebe.

- Zagovorništvo je zavzeti se za pravice osebe, da bi se njena moč povečala.
- Zagovorništvo je zavzeti se za pravice osebe, da se njen položaj ne bi poslabšal (tudi če je že v strokovni obravnavi).

Zagovorništvo pomeni govoriti za nekoga, vendar ne v pokroviteljskem smislu, temveč tako, da bodo interesi, želje, pravice osebe, ki ima manj ekonomske, družbene in simbolne moči ter znanja, zares upoštevani.

Kdo potrebuje zagovorništvo

Zagovorništvo najpogosteje potrebujejo ljudje, ki težko govorijo sami zase/se težko ali sploh ne morejo postaviti za svoje pravice. To so: otroci, hendikepirani otroci in odrasli, pripadniki nekaterih etničnih manjšin, ljudje s psihiatričnimi diagnozami, revni, slabo izobraženi.

Nekateri ljudje ne morejo govoriti zase (otroci, slabo izobraženi), drugi pa menijo, da ne morejo, ker imajo številne negativne oznake (duševni bolnik, invalid, Rom) in izkušnje, da jih drugi ne jemljejo resno.

Mnoge omenjene je mogoče naučiti in spodbuditi, da postanejo samozavestnejši in se postavijo zase. Temu rečemo opolnomočenje ali krepitev moči. Otroci pa so od odraslih tako odvisni, da ostanejo odvisni tudi, če so samozavestni in se postavijo zase. Čeprav verjamemo, da je samozavesten otrok redkeje žrtev spolnih zlorab, učenje otroka v samozavestnega še ne pomeni, da se lahko otrok postavi sam zase, saj je razmerje moči med odraslim in otrokom preveliko.

Zagovorništvo pomeni govoriti za nekoga, vendar ne v pokroviteljskem smislu, temveč tako, da bodo interesi, želje, pravice osebe, ki ima manj ekonomske, družbene in simbolne moči ter znanja, zares upoštevani.

Otroci potrebujejo zagovornike zaradi:

- zlorab in zanemarjanj, ki jih doživljajo v družini,
- zlorab, ki jih povzroča oseba zunaj družine,
- negativnega označevanja in obravnave strokovnjakov: vzgojiteljev, učiteljev, pedagogov, socialnih delavk, psihologov,
- zlorab, nasilja in zanemarjanj v institucijah.

Ranljivi otroci so:

- prestrašeni in negotovi,
- otroci, ki so veliko sami,
- otroci, ki težko navežejo stike z drugimi otroki in se držijo na obrobju skupine,
- otroci, ki so fizično ali senzorno ovirani in vidno hendikepirani,
- otroci, ki imajo oznako, da so intelektualno ovirani,
- otroci, ki živijo v zavodih,
- otroci stigmatiziranih etničnih manjšin.

Vse te lastnosti so lahko že posledica čustvenega zanemarjanja, fizičnega nasilja in spolnih zlorab ali pa dajejo več možnosti, da do zlorab lahko pride. Ena od skrajnih posledic fizičnih, spolnih ali psihičnih zlorab otrok je, da otrok postane tako drugačen od svojih vrstnikov, da ga strokovnjaki označijo kot otroka z motnjo v duševnem razvoju. Nekateri otroci, ki doživijo najhujše stvari, postanejo, kot je zapisala Valeri Sinason, »neumni«, torej umaknjeni vase, nerazumno agresivni, depresivni in pasivni in ne dosegajo ustreznega učnega uspeha. Če se zanje nihče ne postavi, jih dajo v šole s prilagojenim programom.

Nasilneži in ljudje, ki so nagnjeni k zlorabi drugih, iščejo in najdejo otroke, ki so zelo nebolgljeni in imajo malo odraslih, ki jih podpirajo in jemljejo resno.

Zagovornica/zagovornik:

- je oseba, ki govori namesto posameznika oz. se zavzema za njegove pravice,
- se mu zaupa – zato mora biti čas, da se ustvari zaupanje,
- ne daje nasvetov,
- se zavzame,
- je pristranski.

Vrste zagovorništva:

- laično (za ostarele starše pri zdravniku),
- profesionalno (socialna delavka, ki zagovarja stranko),
- starševsko (starši zagovarjajo pravice svojih otrok; npr. društvo Bravo),
- kolektivno/vrstniško (organizacije ljudi s podobno izkušnjo, npr. Yhd),
- neodvisno (ni vezano na institucijo; zagovornik je poklican, da zagovarja osebo, in je neodvisen).

Oblike zagovorništva:

- kampanje za določene spremembe (družinska sodišča; za varne hiše; proti nasilju nad ženskami, za pravice oviranih ljudi; je neplačano),
- zagovorništvo kot osebno svetovanje,
- krizno zagovorništvo.

Sporočila zagovornika/zagovornice v vlogi svetovalca/svetovalke:

- Verjamem ti.
- Lahko mi zaupaš, nič ne bom naredil/-a proti tvoji volji.
- Kar se ti je zgodilo, ni prav, in pravico imaš dobiti pomoč.
- Imaš pravico živeti v prijaznem, spodbujajočem in ljubečem okolju (doma ali v instituciji).
- Sem na tvoji strani.
- Imaš pravico sam se odločiti, izbirati in da te ljudje poslušajo in tvoje želje jemljejo resno!

Naloge zagovornice/zagovornika:

- negovanje,
- pričanje,
- protestiranje,
- prevajanje,
- podpiranje.

Pomembnost neodvisnega zagovorništva:

- večina strokovnjakov trdi, da so tudi zagovorniki;
- zagovorništvo je vključeno v večino definicij o socialnem delu;
- mnogi strokovnjaki poudarjajo, da sta ta dva statusa med seboj tekmovalna in sta si pogosto v nasprotju;
- še več, socialne delavke so pogosto izvrševalci socialne politike, imajo dvojni mandat in izvajajo nadzor, kar je v nasprotju z zagovornikom, ki nasprotuje tistemu, kar je narobe v sistemu socialnovarstvenih organizacij in širše.

Nujne spretnosti in znanja zagovornika/zagovornice:

- drža zagovornika/-ce;
- poznavanje mednarodnih dokumentov o pravicah otrok in zaščiti otrok;
- spretnost načelnega varovanja temeljnih pravic otrok:
  - zadovoljivo varno in spoštljivo okolje,
  - zagotovitev potreb po hrani, obleki, šolanju in nujnih zdravstvenih storitvah,
  - po kontinuiteti glede na prostor in ljudi,
  - pravica do običajnega življenja/neinstitucionalizacija!
- znanje o tem, kako se pridobivajo informacije;
- poznavanje zakonodaje in znanje o tem, kako se pridobijo ustrezna znanja iz zakonodaje, ko jih potrebuje;
- znanja iz svetovanja in spretnost uporabe;
- znanja in spretnosti pogajanja in dejanskega zagovorništva;
- sposobnost zavzemanja za določene interese v monostrokovnih in multidisciplinarnih timih;
- spretnost transparentnega delovanja, ki je nasprotje strahu: »nikomur ne bom povedal/-a, kaj delam, ker se bojim kritike ali vmešavanja«.

Razumevanje etičnih dilem, ki se pojavijo pri zagovorništvu otrok:

- nasprotje med pravico otroka in pravico staršev,
- nasprotje med delovanjem institucije in otrokovimi pravicami,
- nasprotje med odvisnim/-o in neodvisnim/-o zagovornikom/zagovornico.

Značilnost etičnih dilem je, da so najpogosteje nerešljive, treba pa se jih je zavedati zaradi zmanjševanja dogmatičnega ravnanja strokovnih delavk in delavcev!

Urjenje za zagovorništvo:

- vedno se nauči, da jasno ugotoviš, kaj je tvoj cilj; komu si zagovornik, v interesu koga delaš;
- izberi si najpreprostejšo strategijo;
- svoje nastope vadi doma; predstavljaš si različne možne izide; kako se boš odzval/-a; kaj boš rekel/-a; izberi in razmisli, kako boš oblikoval/-a svoje zahteve, trditev ipd.;
- če ni odziva na tvoje zagovorniško delo, se obrni na višje instance;
- mobiliziraj podporo zase in za osebo, katere zagovornik/zagovornica si;
- razmisli in uporabi formalnopravne načine, ki so na voljo;
- vključi medije;
- uporablaj državljansko nepokorščino in različne nenasilne metode zagovorništva.

Krizno ali intervencijsko zagovorništvo je pogosto potrebno prav pri delu z otroki:

- ko je potrebna pomoč takoj, nemudoma;
- traja lahko kratko obdobje;
- zagovornico/zagovornika pokliče oseba, ki je v stiski, ali oseba, ki jo podpira, da dobi zagovornika v krizni situaciji. To se imenuje **neodvisna zagovorniška služba**;
- krizno zagovorništvo je ponavadi plačano.

Primeri kriznega zagovorništva:

- mama pokliče zagovorniško službo, ker ji oče hčerke grozi, da bo otroka ugrabil iz vrtca;
- 13-letna deklica pokliče zagovorniško službo in pove, da bo poskusila storiti samomor, ker jo doma pretepaajo;
- socialna delavka pokliče zagovorniško službo, ker se približuje soočenje nasilneža/ obdolženca na sodišču in je deklico strah pričanja;
  - oče pokliče zagovorniško službo, ker hočejo otroka z ovirami namestiti v zavod daleč stran od doma;
  - mama pokliče zagovorniško službo, ker na svetovnem spletu najde opise svoje hčerke in sodne obravnave;
  - 12-letni deček pokliče zagovorniško službo po tem, ko so ga prisilno hospitalizirali na oddelek otroške psihiatrije v Ljubljani, po tem ko je oče dobil starševsko pravico nad sinom, ki je prej živel pri mami (sin poročal tudi o spolni zlorabi, ki jo je storil oče).

Zagovorništvo je osebna naravnost in vrednostni sistem, ki je oprto na znanja in spretnosti zagovorništva.

Značilnosti dobrega kriznega zagovorništva:

- hitro delovanje brez pridobivanja novih informacij, odločb, pisnih pooblastil;
- kakovostna ocena razmer v kratkem času;
- Zato delujejo v kriznem zagovorništvu najboljši zagovorniki, ki so najboljše usposobljeni (dobre komunikacijske in svetovalne spretnosti, veliko izkušenj, dobra mreža, veliko iznajdljivosti, samozavest, sposobnost pogajanja in zavzemanja).

Zagovorništvo ni položaj, ki ga nekdo pridobi s študijem ali z napredovanjem! Zagovorništvo je osebna naravnost in vrednostni sistem, ki je oprto na znanja in spretnosti zagovorništva.

Priporočljiva literatura:

Zaviršek, Darja. Položaj otrok z ovirami: od formalne enakosti do resnične vključenosti. V: ČRNAK-MEGLIČ, Andreja (ur.). *Otroci in mladina v prehodni družbi: analiza položaja v Sloveniji* (Zbirka Juventa). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; Maribor: Aristej, 2005.

Zaviršek, Darja. Hendikepirane matere – hendikepirani otroci: antropološka perspektiva pri razumevanju družbenih ovir mater in otrok v socialnem varstvu in socialnem delu. *Soc. delo*, 2005, let. 44, št. 1–2, str. 3–15.

Zaviršek, Darja. Nevidno nasilje – normativnost in normalizacija nasilja nad ljudmi z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, jan/mar 2003, let. 54, št. 1, str. 3–14.

Zaviršek, Darja (ur.). »Tako lepa, pa invalid!«: socialno delo proti diskriminaciji hendikepiranih žensk: konferenca ob Evropskem letu invalidov, Ljubljana, 20. november 2003.

Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2003.

Zaviršek, Darja, Zorn, Jelka, Videmšek, Petra: Inovativne metode v socialnem delu: opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za vsakdanje življenje, Študentska Založba, Ljubljana, 2002.

Zaviršek, Darja: Hendikep kot kulturna travma (Poglavje o nasilju). Založba Cf, Ljubljana, 2000.

Supervizija zagovornikov otrokovih pravic: soustvarjanje supervizije v delovnem odnosu

Prof. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič

1. Supervizija kot proces učenja

a) Uvod

Supervizijo najbolje opredelimo kot edinstven proces učenja, ki služi strokovni rasti strokovnjaka. Supervizija zagotavlja varen prostor za zelo osebno raziskovanje lastnega dela, ovir, застоjev, uspehov, dilem. Dober izid je vsakokrat opolnomočenje strokovnjaka v strokovnem delu tako, da lahko v konkretnih delovnih primerih odkriva svojo kompetentnost, razvija nova znanja na svoj, poseben način. Strokovnjaki potrebujemo visokokvalificirani, a osebni slog ravnanja pri delu. Ne gre le za krepitev strokovni kompetenc, gre tudi za razvoj strokovne in osebne identitete.

Osrednji prostor, v katerem se dogaja supervizijsko učenje je pogovor: supervizor zagotavlja odnos in pogovor, v katerem se vedno znova pridruži supervizantu: posluša ga, preveri, ali ga je slišal, in mu odgovori konkretno, vsakokrat na edinstven način, ki omogoča novo učenje in rast. Strokovnjak se uči iz izkušenj, soustvarja svoje rešitve za konkretne probleme.

L. Cajvert (2002) govori o kreativnem prostoru terapevta: ustvarjanje se zgodi, ko strokovnjak reflektira svoje delo, udeleženosť v procesih podpore in pomoči. Supervizija podpira razvoj kompetentnosti strokovnjaka praktika, a to učenje zajema tudi pomembno vprašanje uporabe teoretičnih konceptov v praksi. Odprti prostori za supervizijske pogovore omogočajo raziskovanje načina ravnanja s teoretičnimi koncepti, omogočajo, da strokovnjak ubesedi uporabnost teorije in razloči spremembe.

Dobra supervizija zagotovi strokovnjaku vse, kar D. Saleebey (1997) opredeli v leksikonu moči kot nujno za delo z vidika moči: raziskovanje virov, oporo v vključenosti v supervizijsko skupnost, čas za razvoj znanj in kompetentnosti ter čas za celjenje stresa in neuspeha. Dialog in sodelovanje se v supervizijskem pogovoru vedno znova zastavita z vidika moči. Za vse modele supervizije mora najbrž obveljati, da moramo verjeti v moč in kompetentnost strokovnjaka, ki nas je izbral za sodelavca v pomembnem procesu učenja.

Dobra supervizija zagotovi strokovnjaku vse, kar D. Saleebey (1997) opredeli v leksikonu moči kot nujno za delo z vidika moči: raziskovanje virov, oporo v vključenosti v supervizijsko skupnost, čas za razvoj znanj in kompetentnosti ter čas za celjenje stresa in neuspeha.

Tako kot naši uporabniki potrebujejo našo zmožnost, da se odpovemo dvomu o tem, da so strokovnjaki iz izkušenj, tako strokovnjaki v supervizijskem procesu potrebujemo supervizorje, ki se zmorejo odpovedati dvomu o naši rasti in razvoju.

b) George Pullian

Družinski terapevt George Pullian velja med ameriškimi družinskimi terapevti iz kroga inštituta Galveston Family Institute v Teksasu za odličnega, celo izjemnega supervizorja. Pullian uživa spoštovanje dvajset in več generacij strokovnjakov, ki so imeli čast, da so bili z njim v supervizijskem odnosu. Prav zato sta G. Gardner in A. Neugebauer (2007) želela raziskati njegov model, posebnosti njegovega načina dela. En vir podatkov so bili intervjuji s supervizanti, drug vir pa analiza njegovih supervizijskih pogovorov, ki so jim prisostvovali in analizirali skupaj s Pullianom. Pullianov koncept supervizije vsebuje vse, kar se meni zdi temeljno v supervizijskem odnosu.

Zanimiv je odgovor strokovnjakov na vprašanje, kaj je tisto najpomembnejše, kar so se naučili v superviziji pri Pullianu: naučili so se spoštovati vsakega klienta, da se pri delu ne omejujejo in ne ostajajo znotraj vnaprej postavljene diagnoze, da se trudijo z empatijo stopati v proces pomoči, da ne krivijo in obtožujejo klientov, občudovali so tudi Pullianov talent, da najde elemente za humor pri vsakem primeru.

Odgovori so izredno zanimivi, saj vsi postavljajo v ospredje **učenje za odnos** med strokovnjakom in uporabnikom: opolnomočenje za spoštljiv odnos, ki omogoči proces pomoči. Vsakokrat so reševali konkretne naloge, a dragoceno strokovno znanje, ki je ostalo, je, **kako** ravnati v odnosu pomoči.

Pullianov opis pomembnih elementov modela nam pojasnjuje bistvo koncepta. Zanj je zelo pomemben odnos, ki je vedno spoštljiv in osebni, sicer ne bi mogel raziskati dragocenega, pozitivnega; iz spoštovanja zraste zaupanje, ki ga potrebuje za supervizijo. Pravi, da je nujno, da se strokovnjak v odnosu počuti dobro. Svoje delo opisuje kot opogumljanje strokovnjaka, da razvija svoje zmožnosti, hoče razumeti, kaj dela, kaj vidi, kako si pomaga s teorijo. Zelo pomemben se mu zdi prenos teorije v prakso, a pri tem misli vsako teorijo, tisto, ki jo supervizant ima in potrebuje, saj je poudarek na uporabi, na prispevku teorije v procesu pomoči. Nikoli ne govori le o primeru, vedno tudi o tem, kako strokovnjak razmišlja, kako je osebno udeležen. Zanima ga, kako strokovnjak osmišlja, razlaga in uporablja znanje. On se pridruži supervizantu, da bi ga podprl ali podprl spremembo. Zelo jasen je v sporočilu strokovnjaku, da se mu ni treba spremeniti, da bi lahko bil terapevt. Dober terapevt ali socialni delavec mora postati takšen človek, kot je: gre za to, da razvije svoje kompetentnosti, posebna znanja in talente. In končno: dobra mera humorja zelo olajša uspešno delo v najtežjih situacijah. V jeziku socialnega dela bi lahko rekli, da Pullian za supervizijo vzpostavlja delovni odnos.

2. Supervizija zagovornikov otrokovih pravic

a) Posebnosti supervizije v projektu zagovorništva

Pilotski projekt supervizije zagovornikov človekovih pravic supervizantom in supervizorjem zastavlja nove in posebne naloge. Nove zato, ker je naloga nova; vloga zagovornikov otrokovih pravic je nova vloga. Kolegi, člani supervizijskih skupin orjejo ledino, so prvi, ki so prevzeli to pomembno vlogo in ki skupaj z nami raziskujejo sam koncept zagovornika otroka v slovenskem prostoru. **Supervizijska izkušnja supervizanta in supervizorja tako poveže v procesu soustvarjanja koncepta in supervizijske podpore. Tako moramo supervizijo razumeti v pomenu, kot ga prinaša paradigma socialnega dela: gre za proces soustvarjanja supervizije v delovnem odnosu.**

Supervizijo v zagovorniškem projektu utemeljujem na socialnodelovnih konceptih: potrebujemo supervizijo, ker potrebujemo podporo pri učenju in razvoju znanj za delo v kompleksnih procesih pomoči otroku v krhkih in občutljivih pogojih. Gre za sodelovanje z otrokom! To je sodelovanje, ki resnično predpostavlja sposobnost odraslega, da zmore paradigmatični premik v soustvarjanje zagovorniškega odnosa tako, da otroka razume kot strokovnjaka iz izkušenj. Zagovornik se mora znati otroku pridružiti, da bi v vlogi spoštljivega in odgovornega zaveznika soustvarjal izkušnjo krepiteve moči, da bi se soustvaril artikuliran glas otroka.

Otroštvo je dragocen, pomemben čas. Otrok, človek lahko le v odnosu s sočlovekom dobi dragocene izkušnje za življenje, mora imeti priložnost, da se nauči prepoznati, razumeti, ravnati po zlatem pravilu »Ne stori drugemu, česar si ne želiš, da bi drugi storili tebi«, ravnati po zapovedi »Ne ubijaj!«. Zlato pravilo kot skupni imenovalec vseh etik človeka se za vsakega človeka posebej na edinstveni način ubesedi kot odgovor na osebno življenjsko izkušnjo, ki jo sočlovek mora slišati, se nanjo odzvati in omogočiti skupno filigransko učenje varovanja svojega življenja iz izkušnje biti varovan, nato sledi učenje varovanja življenja sočloveka.

Otrokov zagovornik prinese otroku dragoceno možnost usodnega novega učenja. V temeljni izkušnji o življenju otrok ne sme ostati nem. Potrebuje »opremo« besed, ki so smiselne, ki ubesedijo ravnanje s samoto, strahom pred smrtjo in svobodo. Da otrok prepozna svojo izvirnost in edinstvenost, neodvisnost, odvisnost, povezanost v bližini in ljubezni. Nekoč se je zdelo, da imajo vse odgovore starši in učitelji, ki so se lahko trdno naslonili na družbene norme in vrednote; naloga otrok je bila le, da se po njih ravna. Danes to ni več mogoče. Otroci in odrasli potrebujemo odprte prostore za pogovor, da raziščemo, kako bomo skupaj živeli. To je nova svoboda, a zahteva novo učenje za odgovorno ravnanje z njo.

Zagovornik se mora znati otroku pridružiti, da bi v vlogi spoštljivega in odgovornega zaveznika soustvarjal izkušnjo krepiteve moči, da bi se soustvaril artikuliran glas otroka.

Tako vidim kot vrednoto prihodnosti soustvarjanje pogojev življenja, v katerih lahko zagotovimo vsakemu otroku, človeku dovolj dobrih izkušenj o edinstvenosti in skrbi zase ter o povezanosti in odvisnosti, skrbi za druge. Za prihodnost potrebujemo dobro »opremo« in sogovornike, da bomo zmogli izbrati med tisočimi izbirami na eni strani in soustvarjati možnosti izbir in smisel na drugi.

A ravno ta razpetost odraslih in otrok med potrebo po edinstvenosti in potrebo po povezanosti, ki sta zapovedani in protislovni, nas sili v stiske in zahteva vnovično opredelitev kompetenc posameznika in skupnosti. Drugače povedano: potrebujemo drugačna in nova znanja za to, da bomo postali dobri učitelji oziroma dobri učenci. Zagovorniki otrok morajo imeti ta nova znanja. Supervizijski projekti, ki omogočajo soustvarjanje supervizije, so prostori za novo skupno učenje.

Procese podpore in pomoči v socialnem delu jasno opredeljujemo kot procese *soustvarjanja*: pomoč oziroma dobri izidi in želeni razpleti se soustvarijo v odnosu, ki omogoči soustvarjalno sodelovanje. Zagovornik ni več strokovnjak, ki mora podučiti otroka in otrok ni le uporabnik, ki se uči ravnati s predlagano rešitvijo; rešitev sta soustvarila v procesu sodelovanja. Tako se pomoč in pomagati na novo opredelita kot soustvarjanje dobrih izidov, želenih rešitev.

Tako je naloga zagovornika, da vzpostavi odprte prostore za pogovor v odnosu, ki omogoči raziskovanje in oblikovanje rešitev v dialogu. Tak pogovor in odnos z otrokom omogočita, da iz pogovora stopita drugačna, kot sta vanj stopila.

Osrednji prostor, v katerem se dogaja proces pomoči med otrokom in zagovornikom, je pogovor. Postmoderni koncepti so prinesli in izostrili pomen pogovora, govora, jezika, odprtega prostora, kjer sta zagovornik in otrok sogovornika in soustvarjalca. *Delovni odnos* je dober in uporaben opis odnosa pomoči v socialnem delu, ki ga prevzemamo, da bi se učili vzpostaviti *proces pomoči* v skladu s sodobnimi spremembami v paradigmi. Delovni odnos omogoča in olajša proces pomoči, ker varuje pogovor tako, da se pomoč *raziskuje* in *soustvarja*.

V odnosu in procesu sta otrok in zagovornik *sogovornika*. V pogovoru se raziskujejo in soustvarjajo spremembe, premiki. Pogovor omogoča *udeleženosť v rešitvah*. V pogovoru lahko otrok doživi zanj tako pomembno izkušnjo, da se ga vidi, posluša, sliši in varuje njegovo kompetentnost.

Zato ima pogovor v zagovorniških projektih posebne značilnosti. Strokovni, socialnodelovni pogovor je pogovor med sogovorniki, kjer so odrasli iz pogovora pripravljeni priti drugačni, z novimi pogledi, alternativnimi rešitvami, drugačnim razumevanjem, ker so naredili in varovali odprte prostore za govor otroka. To je pogovor, ki prinese nove premisleke, odločitve. Proces pomoči potrebuje pogumne odrasle sogovornike, ki so pripravljeni podpreti otrokovo ubesedenje, njegove misli, doživetja.

Torej še enkrat: V sodobnem jeziku socialnega dela, ki mi pomaga opredeliti zagovorništvo, pravimo, da zagovorniški delovni odnos soustvarjata otrok, ki je strokovnjak iz izkušenj, in zagovornik, ki je njegov spoštljiv in odgovoren zaveznik.

Tako je nedvomno posebna naloga supervizije podpora v dosledni uporabi sodobnega jezika socialnega dela oziroma jezika sodelovanja in pomoči. Dosledna uporaba pomeni, da smemo jezik stroke uporabiti tako, da ga govorimo in se naslonimo nanj, da bi delali socialno delo oziroma supervizijo na socialnodelovni način. Iz supervizijske prakse vem, da strokovnjak pogosto potrebuje podporo in pomoč za disciplinirano vztrajanje v odnosu soustvarjanja. Pogosto gre za zelo osebno odkrivanje načina, kako biti spoštljiv in odgovoren zaveznik z otrokom, saj tega nismo vajeni in otrok sam nas ne zna in ne more ustaviti.

Jezik socialnega dela je pomemben, ker zagotovi, da je ravnanje v procesih pomoči socialnodelovno. Razlikovanje med zdravo pametjo in visoko profesionalnim ravnanjem je večna tema socialnega dela in vseh konceptov pomoči. Jezik stroke je nov, zahteva pogum za spremembo paradigme in premik od odraslega, lastnika znanja, prepričevalca, dopovedovalca k sodelavcu in soustvarjalcu pomoči. Zagovorniki potrebujejo supervizorje, ki z njimi delijo koncept soustvarjanja in krepijo to posebno znanje za ravnanje.

Zagovorniki potrebujejo podporo in pomoč tudi zato, da bi jezik soustvarjanja delili z otroki in potrpežljivo vztrajali v krepitvi njihove moči.

Kot supervizorka se srečujem še z eno posebno, socialnodelovno nalogo: zagovorniki potrebujejo podporo in pomoč tudi zato, da bi jezik soustvarjanja delili z otroki in potrpežljivo vztrajali v krepitvi njihove moči.

Lüssijevo (1991) razmišljanje o značilnostih rešitev v socialnem delu pokaže še en sklop problemov pri našem zagovorniškem delu, ki ga skupaj spoznavamo. Uspehi, dosežene spremembe so pogosto majhni, gre za dragocene prve korake k rešitvam, ki jih drugi ne vidijo, zato je toliko bolj pomembno, da jih razločimo in artikuliramo mi, strokovnjaki zase in skupaj s strokovnjaki iz izkušenj, našimi otroki – sogovorniki. V tej zvezi govori Lüssi o **banalnosti** naših dobrih izidov. Včasih nas bremeni **arbitrarnost** rešitev, kot pravi Lüssi, njihova poljubnost. Rešitve, ki jih potrpežljivo soustvarjata otrok in zagovornik, so lahko samo poljubne, takšne, kot jih v določenem primeru z ljudmi, ki so v njih udeleženi, zmoremo soustvariti in prav v tem potrebujemo podporo. Tudi nujno dejstvo, da rešitve nikoli ne morejo biti **končne**, zahteva vnovično opredelitev učinkovitosti: seveda ne morejo in ne smejo biti dokončne, saj smo le v nekem času vstopili v življenje otroka, ga podprli; odgovorni smo za proces, ne moremo biti odgovorni za vse življenje. Zagovorniki se v praksi tudi težko spopademo s tem, da le **izboljšujemo težke življenjske** razmere otrok; želeli bi temeljne spremembe, a pogosto le začnemo pot k spremembam. In končno, pogosto potrebujemo supervizijsko pomoč, da bi zmogli **inovacije**, nove rešitve, saj je prav to v temelju te oblike pomoči: najti nove, nepredvidene, nezapisane rešitve, iste nove, posebne, ustvarjalne, ker smo dali otroku glas in je zmožgal odraslemu prispevati novo, nepredvideno, a kompetentno in uporabno.

b) Soustvarjanje supervizije v delovnem odnosu

V socialnem delu se supervizija soustvarja v delovnem odnosu. Ni druge učinkovite poti. Supervizor, ki vzpostavi in vzdržuje delovni odnos, da bi zagotovil odprte prostore za pogovor, ki prinese spremembe za delo in strokovno rast supervitanta, hkrati vzpostavi okvir za izkušnjo soustvarjanja med strokovnjakom iz izkušenj, v tej vlogi je zdaj supervizant, in supervizorjem, ki ne more biti drugo kot spoštljiv in odgovoren zaveznik strokovnjaka, ki je vstopil v proces učenja. Zagovorniki se v supervizijskem procesu učenja hkrati učijo tudi zagotoviti čas in potrpežljivo zdržati proces pomoči, v katerem se novo lahko zgodi.

Koncept delovnega odnosa v socialnem delu je dovolj znan, da ga ni treba predstavljati, zato samo postavljam temelje za svojo tezo, da se v socialnem delu supervizija soustvarja v delovnem odnosu.

Elementi delovnega dogovora o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev, osebno vodenje. Dodajam štiri pomembne sodobne koncepte v socialnem delu: *perspektiva moči, etika udeležnosti, znanje za ravnanje in ravnanje s sedanostjo ali koncept prisotnosti.*

Dogovor o sodelovanju je pomemben uvodni ritual. Sodelovanje z otrokom se začne z jasnim in izrečenim dogovorom o sodelovanju, ki šele omogoči vzpostavljanje delovnega odnosa. Tudi otrok potrebuje ta ritualni začetek: pristanek na sodelovanje tu in zdaj in o času, ki ga imamo na razpolago; in drugič dogovor o delovnem odnosu, torej dogovor o tem, kako bomo delali. Naloga zagovornika je – in to je tema supervizije –, da vzpostavi in varuje varen prostor za delo, v katerem vsak otrok dobi besedo, da bi problem bolje razumel in soustvaril odločitev. Drug poudarek je na pomenu dela v sedanosti, na raziskovanju tistega, kar je zdaj, pri tem pogovoru mogoče storiti. V supervizijskem pogovoru se supervizor pridruži supervizantu, da bi z vidika moči prispeval k uspešnemu delu.

Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev sta temelja delovnega odnosa (Lüssi, 1991). Bistvo Lüssijevega koncepta je naloga socialnega delavca, da soustvari proces pomoči, v katerem uporabniki ali udeleženi v problemu, kot pravi, raziskujejo svoj delež v rešitvi. Supervizor začne proces na supervizantovi instrumentalni opredelitvi problema in tema je ves čas pogovor o supervizantovi udeležnosti v rešitvi, novem učenju, pomoči otroku. Oblikuje se delovna opredelitev možnega, uresničljivega. V središču sta dialog in sodelovanje, v katerem udeleženci v problemu soustvarjajo svojo udeležnost v oblikovanju rešitve. Tako kot to velja v odnosu z otrokom, mora supervizant dobiti dobro izkušnjo o brezpogojnem spoštovanju edinstvenosti osebne izkušnje, ustvarjanje pogojev, v katerih je edinstvenost samoumevna izhodiščna točka raziskovanja.

Osebno vodenje je de Vriesov koncept. De Vries (1995) imenuje nalogo socialne delavke *osebno vodenje*, saj socialnodelovno ravnanje pomeni vodenje, in sicer vodenje k dogovorjenim in

uresničljivim rešitvam oziroma dobrim izidom. Supervizor v neposredni zavzeti komunikaciji raziskuje zgodbe zagovornikov skupaj z njimi tako, da v pogovoru, če je že mogoče, *vodi k postopnemu oblikovanju zelenih izidov*. Delovni odnos je praviloma usmerjen k zelenim rešitvam tako, da v nastajajočem odprtem prostoru pogovora ohranja delo na oblikovanju možnih zelenih izidov, prispeva pomembne informacije, tehta preizkušene rešitve, predlaga raziskovanje novih poti. Vendar je delovni odnos tudi *osebni* odnos. Supervizor se osebno odziva: podeli svoje izkušnje ali zgodbo, ki odpira alternativni pogled na možne rešitve; po načelu interpozicije (Lüssi, 1991) ravna empatično, osebno se odzove na dogajanje v odnosu, ki nastaja. De Vries govori o zavzeti komunikaciji, ki v delovnem odnosu omogoči nove izkušnje o ravnanju z besedami, samospoštovanjem, v odkrivanju lastnih virov moči.

Preostali štirje elementi delovnega odnosa so teoretični koncepti, ki socialnodelovno ravnanje umeščajo v postmoderno, konstruktivni miselni koncept, v postmoderno paradigmo socialnega dela. To so teoretični koncepti za prakso socialnega dela v delovnem odnosu.

Etika udeležnosti nas usmerja v to, da objektivnega opazovalca, supervizorja nadomesti sodelovanje, v katerem nihče nima končne besede, sodelovanje, v katerem nihče ne potrebuje končne besede, temveč pogovor, ki se nadaljuje.

Supervizor odstopi od moči, ki mu ne pripada: od moči, da je lastnik resnic in rešitev. Njegovo moč nadomesti občutljivo skupno iskanje, raziskovanje. Supervizor mora zdaj zdržati negotovost iskanja in osebno udeležnost: je udeležen kot supervizor, sogovornik, soustvarjalec. Etiki socialnega dela se dodaja etika udeležnosti v raziskovanju in soustvarjanju zgodbe, ki nastaja. Izkušnja iz supervizijskega odnosa je izredno dragocena izkušnja, ki se prenese v ravnanje iz etike udeležnosti v zagovornikovem odnosu z otrokom.

Perspektiva moči, koncept D. Saleebeyja (1997), prispeva drug pomemben paradigmatški premik v sodobno socialno delo. Premik k perspektivi moči nas usmeri, da pri supervizantu spoštljivo iščemo njegovo moč, vire. Dennis Saleebey (1997: 3) pravi: »Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar delaš kot socialni delavec, utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olupšati, raziskati in izkoristiti klientovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove oviranosti in nesreč.«

Z vidika moči sprašujemo zagovornika in mu omogočimo, da dobi tako izkušnjo za ravnanje z otrokom, o zaželenih razpletih, po dobrih izidih, sanjah in upanju; sprašujemo po virih, opori v skupnosti, dobrih izkušnjah iz preteklosti itd. Saleebey (Ibid.: 4) pravi: »Formula je preprosta: mobiliziraj moč strank (talente, znanja, sposobnosti, vire) s ciljem, da podpreš njihova prizadevanja, da dosežejo svoje cilje in vizije, in stranke bodo imele boljšo kakovost življenja, tako, ki bo v skladu z njihovimi koncepti kakovosti. Čeprav je recept preprost, mu sledi trdo delo.«

Koncept pomoči, ki temelji na etiki udeležnosti in perspektivi moči, ubesedi sedanjost na novo, in sicer tako, da se ubesedijo novi viri moči in smisla, obnovijo se stari. Gre za filigranski proces soustvarjanja moči in smisla.

Ravnanje s sedanjostjo. Delovni odnos, ki ga vzpostavljamo, usmeri supervizorja in supervizanta v *sedanjost*. Sedanost, čas, ko smo v delovnem odnosu, ki ga in ko ga uporabljamo za sodelovanje, je najbolj dragocen delovni čas v superviziji – in v delu z otrokom.

Zavzemamo se za to, da v supervizijskih pogovorih varujemo čas, da se pogovor zgodi, razvije in konča tako, da ga je mogoče nadaljevati. Za izkušnjo o spoštovanju in kompetentnosti si je treba zagotoviti čas, v katerem sta mogoča razumevanje in sporazumevanje in proces soustvarjanja rešitev steče. Potrebujemo skrbno varovano sedanost, da supervizant dobi izkušnjo sodelovanja, ki spoštuje njegovo kompetentnost.

Znanje za ravnanje pomeni, da v supervizijskem pogovoru z uporabniki delimo koncepte, ki opredeljujejo naše sodelovanje. Tu mislimo dobesedno, kot to *dogovor* potrebuje, da pojasnimo koncept delovnega odnosa, instrumentalne opredelitve problema, ravnanje z vidika moči ali Lüssijevo socialno ekološko načelo. To je socialnodelovni način ravnanja z znanjem, ki prispeva k soustvarjanju rešitev.

Supervizije ne more biti brez jasnega in ritualnega dogovora o sodelovanju; supervizija mora temeljiti na instrumentalni opredelitvi problema in deleža pri soustvarjanju rešitev, kot ga ubesedi supervizant; supervizija temelji na osebnem odnosu zavzetosti in je jasno usmerjena v želeni izid: krepitev kompetenc strokovnjaka. Supervizija je smiselna le, če temelji na moči, na usmerjenosti v vire, znanja, talente socialnega delavca; seveda gre za raziskovanje in utrjevanje znanja za ravnanje v plemenitem pomenu besede; supervizija omogoča dragoceno izkušnjo biti s človekom v sedanosti.

Literatura:

- I. L. Cajvert (2000). *Kreativni prostor terapevta*. Sarajevo: Svjetlost.
- G. Čačinovič Vogrinčič Gabi et al. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- G. Čačinovič Vogrinčič (2006). Socialno delo z družinami, razvoj doktrine. *Socialno delo*, 45, št. 3/5, str. 111–118.
- G. Gardner, A. Neugebauer (2007). Curious George: Interview with a supervisor. V: H. Anderson, D. Gehart (ur.) *Collaborative Therapy*. New York, London: Routledge.
- P. Lüssi (1991). *Systemische Sozialarbeit: praktisches Lehrbuch der Sozialberatung*. Bern: P. Haupt.
- D. Saleebey (1997). *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York: Longman.

Družinski postopki, v katerih bo otrok potreboval zagovornika

Ljubica Šalinger, univ. dipl. prav.

1. Zaupanje v vzgojo in varstvo (dodelitev) ter stiki v razveznem postopku staršev

Za razvezne postopke so pristojna okrožna sodišča. Zakonska zveza se lahko razveže na podlagi sporazuma zakoncev ali tožbe.

V postopku sporazumne razveze staršev sodišče zaveže zakonsko zvezo potem, ko so se starši sporazumeli o ključnih vprašanjih glede otroka, in sicer o tem, pri kom bo otrok v varstvu in vzgoji, o stikih s staršem, s katerim otrok ne bo živel, in o njegovem preživljanju. Preden sodišče razveže zakonsko zvezo, mora ugotoviti, ali je sporazum med starši glede vprašanj, ki se tičejo otroka, v njegovo korist, in glede tega pridobiti mnenje centra za socialno delo.

V postopku razveze na podlagi tožbe mora sodišče odločiti predvsem o tem, kateremu od staršev bo otrok zaupan v vzgojo in varstvo oziroma dodeljen. Odločiti mora še o stikih otroka s tistim staršem, s katerim otrok ne živi, in o preživnini. Preden sodišče odloči o teh vprašanjih, mora ugotoviti, kako bodo otrokove koristi najboljše zagotovljene oziroma kako bo za otroka najboljše poskrbljeno. O tem mora pridobiti mnenje centra za socialno delo. Ta s starši v postopku pred razvezo opravi svetovalni pogovor, v katerem si predvsem prizadeva, da zakonca uredita razmerja do skupnih otrok. O tem sestavi poročilo, ki ga posreduje sodišču.

V obeh primerih (sporazumni razvezi in razvezi na podlagi tožbe) se otroku lahko postavi zagovornik, če se starši ne zavedajo potreb oziroma ne prepoznajo, kaj je v korist otroka, in se posledično ne morejo dogovoriti o ključnih vprašanjih glede otroka po razvezi. V takih primerih se lahko zagovornik postavi z namenom zaščite otrokovih koristi in da sodišču posreduje otrokovo mnenje in njegove želje glede tega, pri katerem od staršev želi živeti, ali želi imeti stike s staršem, s katerim ne bo živel, ter v kakšnem obsegu in kako naj ima stike. Otrok načeloma ne more dajati svojega mnenja o višini preživnine za otroka. Zagovornik lahko v tem primeru sodeluje že pri izdelavi mnenja centra za socialno delo ter mu posreduje mnenje otroka in svoje mnenje o zaščiti otrokovih koristi pri odločanju v določenem primeru. To lahko stori na poziv centra za socialno delo ali na svojo pobudo, če presodi, da bo to v otrokovo korist. O njegovi izjavi lahko center za socialno delo sestavi zapisnik ali njegovo mnenje vključi v poročilo, ki ga pošlje sodišču. Zagovornik lahko sodeluje tudi v postopku na sodišču, dokler postopek ni končan oziroma dokler ga otrok potrebuje.

Otroku se lahko zagovornik postavi tudi v primeru, ko se o vzgoji in varstvu odloča v primerih, ko starši niso v zakonski zvezi in se odločijo, da ne bodo živeli skupaj. V takih primerih teče o varstvu in vzgoji ter stikih sodni postopek, če se starši ne morejo o tem sporazumeti na centru za socialno delo.

a) Odločanje o zaupanju otroka v vzgojo in varstvo

Če starši ne živijo ali ne bodo več živeli skupaj, se morajo sporazumeti o vzgoji in varstvu otroka v skladu z otrokovimi koristmi. To velja tudi med starši, ki niso nikoli živeli skupaj, katerih zunajzakonska skupnost je razpadla ali katerih življenjska skupnost je prenehala, vendar niso zahtevali razveze zakonske zveze.

Gre za odločitve o tem, pri katerem izmed staršev bodo otroci živeli. Sporazumeta se lahko, da oba obdržita vzgojo in varstvo otroka, da so vsi otroci pri enem od njiju ali da so eni otroci pri enem in drugi pri drugem od njiju. Če se starši ne morejo sporazumeti, jim pri tem pomaga center za socialno delo.

Če pa se sporazumejo, lahko predlagajo, da sodišče v nepravdnem postopku izda sklep o tem v nepravdnem postopku, vendar mora sodišče pred izdajo sklepa preveriti, ali je sklep v skladu s koristmi otroka. Tega sklepa ne more izdati center; dogovor, ki ga starši sklenejo pred centrom in ga pozneje ne predlagajo sodišču, pa nima pravnega učinka. Center za socialno delo lahko staršem samo pomaga, da se sporazumejo o vzgoji in varstvu.

Nadaljevanje postopka o zaupanju otroka v vzgojo in varstvo pred sodiščem

Če se starši ne morejo sporazumeti, odloči na zahtevo enega ali obeh sodišče, da so vsi otroci pri enem od staršev ali da so eni otroci pri enem od staršev in drugi pri drugem. Glede skupne vzgoje in varstva pa ne moremo govoriti o tem, da sodišče o tem odloča, ker se morajo starši o tem dogovoriti soglasno; sodišče njihovo odločitev, če je ta v korist otroka, potrdi z odločbo. V primeru, ko eden od staršev ne želi deliti vzgoje in varstva z drugim od staršev, sodišče o tem ne more odločiti na zahtevo samo enega od staršev, ker taka odločitev ne bi bila v skladu s koristmi otroka, saj se predvideva, da se starši tudi pozneje ne bi mogli dogovoriti o posameznih dejanjih pri izvajanju take vzgoje in varstva. Pravzaprav bi morala oba vložiti predlog, da sodišče v nepravdnem postopku izda o tem sklep, če je to v korist otroka.

Zaupanje otroka v vzgojo in varstvo drugi osebi

Sodišče lahko otroka po uradni dolžnosti zaupa v vzgojo in varstvo tudi drugi osebi. To pomeni, da lahko v primerih, ko ugotovi, da za otroka ne bo primerno poskrbljeno pri nobenem od staršev, otroka zaupa drugi osebi (npr. sorodnikom ali komu drugemu, ki z otrokom ni v sorodu, je pa v korist otroka, da je pri njem) ali ga namesti v rejniško družino oziroma v zavod, če take osebe ni. Takšna odločitev bi bila tudi primerna kot začasna rešitev, ko se izkaže, da se starši ne

morejo sporazumeti in obstaja možnost, da bo tisti od staršev, s katerim otrok trenutno živi, med postopkom otroka odtujil drugemu od staršev.

Otrokovo mnenje in vloga zagovornika v postopkih o varstvu in vzgoji

Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, ki ga ta v teh primerih lahko izrazi sam (pred sodnikom po 410. členu ZPP) ali prek zagovornika. Otroku se lahko zagovornik postavi že v postopku, ko center za socialno delo pripravlja mnenje o tem, pri katerem od staršev bi bilo najbolje poskrbljeno za otroka, lahko pa tudi pozneje, da v postopku skrbi za otrokove koristi in posreduje njegovo mnenje centru za socialno delo ali sodišču. Pri tem je nujno, da se otroke zavaruje pred tem, da se jih po nepotrebnem zaslišuje večkrat in pri različnih organih. Če je mogoče, naj bi otrok imel pogovore samo z zagovornikom, čigar naloga je poskrbeti za to, da za otrokovo mnenje in želje izvedo tisti organi (v tem primeru sodišče), ki odločajo o otrokovi usodi ali podajajo strokovno mnenje o njegovi koristi. Načeloma naj bi zagovornik otroka spremljal do konca postopka oziroma dokler ga ta potrebuje – o tem naj bi odločil po svoji presoji glede na okoliščine posameznega primera, z upoštevanjem otrokovih koristi in željo po njegovi pomoči.

b) Odločanje o stikih

Otrok ima pravico do stikov z obema staršema, oba starša imata pravico do stikov z otrokom. S stiki se zagotavljajo predvsem otrokove koristi. Tisti od staršev, pri katerem otrok živi, mora opustiti vse, kar otežuje ali onemogoča otrokove stike. Prizadevati si mora za ustrezen odnos otroka do stikov z drugim od staršev. Tisti od staršev, ki izvršuje stike, mora opustiti vse, kar otežuje varstvo in vzgojo otroka. Z upoštevanjem otrokove koristi zakon zavezuje starše k obojestranskemu lojalnemu obnašanju pri uresničevanju pravice do stikov. Otroku je v korist, da ima dobre in tesne vezi z obema staršema. Pri omogočanju stikov gre zlasti za opustitev ravnanj, ki negativno vplivajo na stike ali na varstvo in vzgojo otroka.

Z upoštevanjem otrokove koristi zakon zavezuje starše k obojestranskemu lojalnemu obnašanju pri uresničevanju pravice do stikov.

O stikih se starši lahko sporazumejo. Obseg in način izvrševanja stikov morata biti v otrokovo korist. Pri sporazumevanju jim pomaga center za socialno delo. Na predlog enega ali drugega ali obeh staršev lahko sodišče sporazum staršev o stikih zapiše kot sodno poravnavo v skladu z določbami pravnega postopka. Sodišče ne dovoli poravnave, če ugotovi, da ni v skladu s koristjo otroka.

Če se starši tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumejo o stikih, o tem odloči sodišče na zahtevo enega ali drugega od staršev ali obeh. Sodišče pri odločanju vodi samo otrokova korist. Sodišče odloča v nepravdnem postopku, razen kadar odloča o stikih skupaj s spori o varstvu in vzgoji otrok. Zahtevi za ureditev stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da so se starši ob njegovi pomoči poskušali sporazumeti. V tem primeru

je nujno, da se starši, ki se ne morejo sporazumeti o stikih, še pred sodnim postopkom obrnejo na center za socialno delo, ki jim pomaga pri sklenitvi sporazuma. S tako rešitvijo se določa o procesni predpostavki, brez katere ni mogoče začeti pravnega postopka pred sodiščem. Centri za socialno delo imajo v tem postopku svetovalno vlogo in so strokovna opora staršem pri sporazumevanju ter pozneje sodišču pri odločanju, če med starši dogovor ni mogoč.

Omejitev stikov

Sodišče lahko v konkretnem primeru še odloči, da stiki niso v otrokovo korist in da se pravica do stikov v določenem primeru odvzame ali omeji, če je to nujno zaradi varovanja otrokove koristi. Stiki niso v otrokovo korist, če pomenijo za otroka psihično obremenitev ali če se z njimi ogroža njegov telesni ali duševni razvoj. V nekaterih primerih se morajo stiki zaradi različnih razlogov izvajati pod nadzorom tretje osebe. Sodišče lahko tudi odloči, da se ne izvajajo z osebnim srečanjem in druženjem, ampak drugače.

Onemogočanje stikov

Če tisti od staršev, pri katerem otrok živi, onemogoča stike med otrokom in drugim od staršev in stikov ni mogoče izvrševati niti ob strokovni pomoči centra za socialno delo, lahko sodišče odloči, da se mu odvzame varstvo in vzgojo ter otroka zaupa drugemu od staršev, če meni, da bo ta omogočal stike in če je le tako mogoče varovati otrokovo korist. Onemogočanje stikov ne more biti edini razlog, da se otrok zaupa v varstvo in vzgojo drugemu od staršev. Osnovni razlog za to, da se otrok zaupa v vzgojo in varstvo drugemu od staršev, je, da je drugi od staršev primernejši za vzgojo in varstvo oziroma za zadovoljevanje potreb in otrokov razvoj. Pri taki odločitvi mora sodišče slediti otrokovi koristi.

Otrokovi stiki z drugimi osebami

Otrok ima pravico do stikov z drugimi osebami, s katerimi je družinsko povezan in nanje osebno navezan, razen če je to v nasprotju z njegovo koristjo. Šteje se, da so te osebe predvsem otrokovi stari starši, bratje in sestre, nekdanji rejniki, prejšnji ali sedanji zakonec oziroma zunajzakonski partner enega ali drugega od njegovih staršev.

O stikih se sporazumejo otrokovi starši, otrok, če je sposoben razumeti pomen sporazuma, in osebe iz prejšnjega odstavka. Pri sporazumevanju jim pomaga center za socialno delo. Obseg in način izvrševanja stikov morata biti v otrokovo korist. Na predlog staršev otroka in oseb iz prejšnjega odstavka lahko sodišče sporazum staršev o stikih zapiše kot sodno poravnavo, v skladu z določbami pravnega postopka. Sodišče ne dovoli poravnave, če ugotovi, da ni v skladu z otrokovo koristjo. Če se tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumejo, o stikih odloči sodišče v nepravdnem postopku.

Predlog za odločitev o obsegu in načinu izvrševanja stikov lahko vloži otrok, ki je dopolnil petnajst let in je sposoben razumeti pomen in pravne posledice svojih dejanj, osebe iz prvega

odstavka tega člena in center za socialno delo. Predlogu za ureditev stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da so se osebe iz prvega odstavka tega člena ob njegovi pomoči poskušale sporazumeti o stikih.

Mnenje otroka pri določitvi stikov in vloga zagovornika

Preden sodišče odloči o predlogu, mora glede otrokove koristi pridobiti mnenje pristojnega centra za socialno delo. Če predlagatelj ni otrok, sodišče upošteva tudi njegovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po drugi osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.

Tako kot v postopku, v katerem se odloča o tem, pri kom bo otrok živel, se tudi v tem postopku otroku lahko postavi zagovornika. Njegova vloga v tem postopku je, da skrbi za otrokove koristi in posreduje otrokovo mnenje o tem, ali želi stike s staršem, s katerim ne živi, kako naj se ti stiki izvajajo, kako pogosto in kdaj si želi stike in kje naj bi potekali.

2. Postopek o odločanju o ukrepih za zaščito otrokovih koristi

O ukrepih, ki jih zahtevajo vzgoja in varstvo otroka ter varovanje njegovih premoženjskih ter drugih pravic in koristi, odloča pristojni center za socialno delo.

Odvzem otroka

Postopek odvzema otroka se po veljavni zakonodaji vodi pri pristojnem centru za socialno delo, ki lahko otroka odvzame staršem in ga zaupa v varstvo in vzgojo drugi osebi ali zavodu, če starši zanemarjajo otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz katerih drugih razlogov v otrokovo korist. Vendar z odvzemom otroka, razen varstva in vzgoje, ne prenehajo druge dolžnosti staršev, kot so npr. preživljanje otroka, zastopanje otroka, upravljanje otrokovega premoženja in drugo. Center pa mora spremljati delo za izvajanje ukrepa.

Odvzemu otroka sledi namestitev otroka v rejniško družino ali v zavod ali zaupanje v varstvo drugi osebi.

Namestitev otroka v zavod

Za postopek je pristojen center za socialno delo. Ta lahko v okviru ukrepov odloči tudi, da se otrok zaradi vedenjskih težav, ki ogrožajo njegov zdrav osebni razvoj, namesti v zavod. Ko prenehajo razlogi za namestitev v zavodu, center ustavi izvrševanje tega ukrepa. Ta ukrep lahko traja največ tri leta. Namestitev se lahko izjemoma na podlagi mnenja zavoda podaljša,

---

Predlog za odločitev o obsegu in načinu izvrševanja stikov lahko vložijo otroci, ki so dopolnili petnajst let in so sposobni razumeti pomen in pravne posledice svojih dejanj.

---

vendar tudi za podaljšanje velja triletna omejitev. Absolutna omejitev namestitve je do 18. leta otrokove starosti. Po tem času lahko oseba ostane v zavodu le, če v to privoli.

Zavarovanje otrokovega premoženja

Do otrokove polnoletnosti upravljajo otrokovo premoženje starši. Dohodke iz otrokovega premoženja lahko uporabljajo predvsem za njegovo preživljanje, vzgojo in izobraževanje ter nujne potrebe družinske skupnosti. Starši smejo s privolitvijo centra za socialno delo odsvojiti ali obremeniti stvari iz njegovega premoženja samo zaradi njegovega preživljanja, vzgoje in izobrazbe ali če to zahteva katera druga njegova korist. Mladoletnik, ki je dopolnil 18 let, lahko sam razpolaga s svojo plačo, pri tem mora prispevati za svoje preživljanje in izobraževanje.

Postopek zavarovanja otrokovega premoženja teče pred pristojnim centrom za socialno delo, ki sme od staršev zahtevati, da dajo račun o upravljanju otrokovega premoženja. Center lahko od sodišča zahteva, da za varstvo otrokovih premoženjskih koristi dovoli zavarovanje na premoženju staršev. Za zavarovanje otrokovih premoženjskih koristi lahko sodišče odloči, da imajo starši glede upravljanja otrokovega premoženja položaj skrbnika.

Zagovornik se lahko otroku postavi v vseh navedenih postopkih o odločanju o ukrepih za zaščito njegovih pravic in koristi. Potreba po zagovorništvu v ukrepih odvzema, namestitve v zavod in zavarovanje otrokovega premoženja se lahko še posebej izrazi, saj se pogosto dogaja, da so si v navedenih primerih koristi otroka in interesi staršev nasprotujoči. V postopkih izrekanja ukrepov ima center za socialno osrednjo vlogo zaščitnika otrokovih koristi, vendar navzočnost zagovornika nikakor ne more biti odveč, saj bo zagovornik v neposrednem stiku z otrokom in bo lahko brez vplivanja staršev objektivno ocenil položaj otroka in njegovo korist ter mu pomagal podati svoje mnenje, ki ga bo zagovornik posredoval naprej v posamičnem primeru kot oseba, ki ima vpogled kot nepristranski opazovalec.

Vloga zagovornika v različnih postopkih, kjer so žrtve otroci

Vlasta Nussdorfer, univ. dipl. prav.

1. Uvod

Nasilje je uporaba moči in potreba po prevladi, nadzoru, sredstvo za doseg ciljev in omejevanje človekovih pravic ter svoboščin. Pojavlja se vseh sodobnih, njegovih žrtve so odrasli in celo otroci. Zažrlo se je v vse pore družbe in celo v risankah, namenjenim otrokom, zmagujejo močnejši, prestreljene žrtve se v filmih dvignejo ter znova zaživijo, ljudje nerealno skačejo iz drvečih in gorečih avtomobilov, ki se zaletavajo drug v drugega, življenje teče dalje. Junaki zgodb so torej tisti, ki imajo moč, postajajo vzor mladini in odraslim. Kje so meje, se pogosto sprašujemo.

Pogosto zanje velja, da iz žrtev postanejo storilci, saj so prevzeli vzorec obnašanja starejših.

Prav otroci, ki naj bi bili naše največje bogastvo, so pogosto žrtve, nekateri celo storilci kaznivih dejanj. Pogosto zanje velja, da iz žrtev postanejo storilci, saj so prevzeli vzorec obnašanja starejših. Dogaja se, da v odraslosti zaradi ran in brazgotin, ki jih dobijo zaradi »udarcev« staršev, posežejo po orodju ali orožju in jim poskušajo ali celo vzamejo življenje. Šele psihiatri ugotavljajo, kaj vse jih je prizadelo v ranem otroštvu. Drži, da nasilje rojeva nasilje.

2. Otrok kot žrtev kaznivih dejanj

Najpogostejša je spolna zloraba. To je dejanje, ko se odrasli otroka dotika na način, ki ima seksualni pomen, in ga uporabi za zadovoljitev svojih seksualnih potreb. Odrasli tako zlorabi moč in avtoriteto ter otroka ujame v zanko, včasih pa ga celo nasilno potisne v seksualno aktivnost. KZ ščiti otroke do 15. leta starosti; najpogostejše kaznivo dejanje je spolni napad na osebo, mlajšo od 15. leta starosti, po 183. členu KZ. V prvem odstavku tega člena je kaznivo spolno občevanje ali drugo spolno dejanje z osebo drugega ali istega spola, ki še ni stara 15 let, pri čemer je najpomembnejše, da mora obstajati očitno nesorazmerje med zrelostjo storilca in žrtve. Gre torej za prostovoljne spolne odnose, nekaznivi so odnosi med vrstniki, ko med storilcem in žrtvijo ni nesorazmerja v zrelosti.

V drugem odstavku istega člena gre prav tako za spolne odnose in druga spolna dejanja, vendar s slabotnimi osebami in tistimi otroki, ki so stari manj kot deset let, ali če so dejanja storjena z uporabo sile, groženj ali napadom na življenje ali telo.

Najpogostejša so kazniva dejanja po tretjem odstavku 183. člena KZ, katerih storilci so učitelji, vzgojitelji in skrbniki ter posvojitelji, predvsem roditelji, tudi duhovniki in zdravniki ter druge osebe, ki z zlorabo svojega položaja spolno občujejo ali storijo druga spolna dejanja z osebo, ki še ni stara 15 let in jim je zaupana v učenje, vzgojo, varstvo in oskrbo.

Zadnji odstavek 183. člena štiti vsako spolno nedotakljivost oseb, mlajših od 15 let. Gre za slačenja pred otroci, masturbiranja idr.

Poznamo tudi kaznivo dejanje kršitve spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja, ki velja za osebe, stare nad 15 let. Gre za storilce, ki so lahko učitelji, vzgojitelji, skrbniki, posvojitelji, roditelji ali druge osebe, pomembno je, da zlorabijo svoj nadrejeni položaj in pripravijo podrejene in od njih odvisne k spolnemu občevanju oziroma drugim spolnim dejanjem. Otroci so lahko tudi žrtve prikazovanja in izdelave pornografskega gradiva in so zaščiteni do 14. leta starosti, žrtve so lahko tudi mladoletne osebe za izdelavo slik, avdiovizualnih in drugih predmetov pornografske vsebine.

Poznamo tudi zanemarjanje mladoletnih oseb in surovo ravnanje z njimi. Zanemarjanje je v opustitvi skrbi dobre vzgoje in hudih kršitvah starševskih dolžnosti. Surovo ravnanje pomeni napad na otroka, celo njegovo poškodovanje, ki še nima znakov telesnih poškodb, saj gre sicer za druga kazniva dejanja. Ta spadajo v poglavje kaznivih dejanj zoper življenje in telo. Obstaja tudi prisiljenje k delu, ki je škodljivo za otrokov razvoj.

Prvega novembra 2008 je začel veljati novi kazenski zakonik; ta je prinesel določene spremembe pri kaznivih dejanjih, ki se nanašajo na otroke kot žrtve. Zastaranje za ta dejanja bo začelo teči šele s polnoletnostjo otrok, kar pomeni, da bo težko kakorkoli prišlo do zastaranja, saj bodo imeli še kot odrasli možnost deset, dvajset ali celo trideset let, seveda glede na težo dejanja, ta prijavljati, čeprav so se jim zgodila v otroštvu. Do zdaj je veljala zakonodaja, ki je bila že tudi spremenjena, da zastaranje ni moglo preteči pred 23. letom žrtvine starosti.

Ugotovimo lahko torej, da nova zakonodaja na področju spolnosti bolje štiti žrtve kaznivih dejanj, to je otroke in odrasle.

Novi zakon o preprečevanju nasilja v družini si prizadeva tudi za brezplačno pravno pomoč žrtvam. Zdaj so bili za ta kazniva dejanja otrokom postavljeni pooblaščenca iz vrst odvetnikov, ki pa so nastopili šele z uvedbo kazenskega postopka, torej na sodišču. Leta in leta smo ugotavljali, da je to za mnoge otroke že prepozno. Ko je bila podana ovadba za kazniva dejanja, storjena v družini, torej od najbližjih sorodnikov, so ti nanje vplivali, o dejanju pa ni vredno izgubljati besed. Žrtve so marsikaj doživele, dejanja pa kljub ovadbi pozneje na sodišču niso bila dokazana.

Prav zato je že pred leti nastala pobuda za zagovorništvo otrok in mladoletnikov. V kazenskih postopkih naj bi zagovornika dobili mladoletniki, ki so žrtve različnih kaznivih dejanj v družini, in sicer takoj, ko se dejanje odkrije. Prav tedaj namreč ob sebi potrebujejo osebo, ki ji lahko

zaupajo in jim pomagajo pri reševanju številnih težav v razmerju med njimi in starši, še zlasti če jih ti ne razumejo ali so storilci kaznivih dejanj oziroma skušajo nanje vplivati, da bi na storilca »pozabili«. Slab odziv priče pa bi pomenil opustitev pregona oziroma poznejšo oprostilno sodbo. Potreba po zagovornikih se pojavlja še zlasti, če gre za dejanja v družinskem krogu, eden izmed staršev je storilec, drugi pa ga ščiti in ne stopi na stran otroka (mnoge matere zagovarjajo svoje partnerje, čeprav so storilci kaznivih dejanj nad njihovimi otroki).

V kazenskih postopkih naj bi zagovornika dobili mladoletniki, ki so žrtve različnih kaznivih dejanj v družini, in sicer takoj, ko se dejanje odkrije.

Zagovorništvo, ki je za zdaj le v okviru pilotskega projekta, pomeni vključitev zagovornikov v določenih delih države, tam, kjer torej teče pilotski projekt, in sicer v zgodnji fazi, torej ob odkritju in raziskavi kaznivih dejanj.

Njihova naloga je podpirati otroka, mu pomagati, da govori in spregovori o travmah otroštva, da nanj ne vplivajo druge osebe, da ni sam in se zaveda svojih pravic ...

3. Otroci in mladoletniki kot storilci kaznivih dejanj

Otroci so do 14. leta starosti kazensko neodgovorni, kar pomeni, da tudi v primeru storitve kaznivega dejanja zanj ne odgovarjajo pred sodiščem in ni postopka na tožilstvu. Namesto ovadbe na tožilstvo prispe poročilo o dejanju, tožilec pa o njem obvesti pristojni center za socialno delo, ki se mora v okviru svojih pooblastil pogovoriti s starši in storilcem, torej otrokom, jim predočiti škodljivost takega ravnanja in posledice po dopolnjenem 14. letu starosti. Po tem letu in vse do 18. leta starosti storilce kaznivih dejanj imenujemo mladoletni storilci, delimo pa jih na mlajše mladoletnike (od 14. do 16. leta starosti) in starejše (od 16. do 18. leta starosti). Za določena kazniva dejanja, glede na njihovo težo, dobijo z uvedbo postopka na sodišču zagovornika po uradni dolžnosti, sicer pa ves kazenski postopek, ki vključuje tožilstvo in sodišče ali le tožilstvo, pomeni ob utemeljenem sumu za kaznivo dejanje predvsem pomoč mladoletniku. In sicer zato, da kaznivih dejanj ne bi ponavljali in bi jim sodišče, če zadeva tja pride, izreklo najprimernejši ukrep. Ta naj bo v korekciji njegovega obnašanja, spremembi navad, načina življenja, delovali naj bi vzgojno.

4. Razvezni postopek

V civilnih postopkih, ko prihaja do razvez ali razhoda staršev, ki imajo mladoletne otroke, se je nedvomno treba odločiti, kje bodo ti živeli in s kom bodo imeli stike. Odločitev je težka. Po navadi sodišče postavi tudi izvedenca, ki ocenjuje primernost staršev in vse druge okoliščine, ki kažejo na interes otroka, kaj je pravično in primerno, saj naj bi veljala le največja otrokova korist. Vse drugo naj bi bilo temu podrejeno. Pogosto ni tako. Starši se ne znajo sporazumno raziti, tožba pa pomeni tudi boj za otroka in celo izvršbe. Ob sumu kaznivega dejanja ali drugih okoliščinah, ki kažejo na neprimernost enega izmed staršev, so možni stiki z njimi pod nadzorom. Gre za tretjo osebo, ki jih usmerja, vodi in nadzira.

Tudi v teh primerih je pomembno, da ima otrok ob sebi odraslo osebo, ki mu pomaga prebroditi silne travme, do katerih nedvomno prihaja, in ga usmerja. Tudi to je lahko zagovornik otrokovih pravic. Njegova vloga ob razvezah in dodelitvah, tudi ko prihaja do mučnih zgodb na sodišču, je lahko izjemnega pomena.

Vsi, brez izjeme, moramo govoriti o dejanjih, ki so v škodo otrok, jih prijaviti, nanje opozoriti ustrezne službe in otrokom pomagati, da iz postopkov izidejo čim manj poškodovani. Tu je še vloga zdravnikov, zlasti pediatrov, ginekologov, vzgojiteljev, učiteljev, socialnih delavcev, sosedov, prijateljev, znancev, skratka ljudi, ki vedo, da je otrok najpomembnejše bitje, saj pomeni zgodnjo fazo razvoja človeka na poti v odraslost. Otrok vse vsrka, nas jemlje za zgled in se pogosto razvija v odraslo osebo, ki v svoji psihi in na ramenih nosi težo otroštva. Biti otrok ne bi smelo biti boleče, a žal prepogosto je.

5. Končne misli

Sir William Utting pravi:

Stalni storilci spolnih zlorab so mora otroštva. Težko je oceniti njihovo število, a vsak od njih neizmerno prizadene žrtev. Povzročajo neizrekljivo psihično in fizično bolečino. Nekatere od njihovih žrtev bodo pozneje tudi same zlorabljalce.

V glavnem, a ne izključno, so to moški. Nastopijo kot zaupanja vredni prijatelji, kolegi ali zaposleni. Razkritje je lahko naključje, pogosto šele po letih zlorabljanja, iščejo situacije, v katerih je dosegljiva njihova želena vrsta – otrok.

1. Ko otrok pove

Ko gre za spolno zlorabljenega otroka, moramo vedno misliti na to, da je o zlorabi težko govoriti. Odrasle žrtve kot vzrok, zakaj o zlorabi niso spregovorile prej, torej v otroštvu, najpogosteje navajajo:

- grožnje storilca,
- so se bale zase in za druge člane družine,
- so imele storilca rade,
- je že povedala, a ni bila slišana,
- sram in občutek krivde oziroma sokrivde,
- ni podpore v družini.

V primeru pomanjkljive podpore v družini lahko zagovornica oziroma zagovornik odigra pomembno vlogo in vsaj delno nadomesti podporo, ki bi jo žrtev potrebovala v družini. Kako in kdaj otrok pove o zlorabi oziroma začne o njej sporočati, nanjo opozarjati, je odvisno od odzivov, ki jih dobiva iz svojega okolja.

Ne pričakujmo, da bo otrok (starejši od šestih let) jasno spregovoril o tem, kaj se mu je ali se mu še dogaja. Seveda lahko otrok o tem sporoča na druge načine. Ravno zato moramo biti vedno pozorni in se odzivati na njegova sporočila.

V vlogi zagovornic oziroma zagovornikov bomo morda z otrokom razvili tako zaupen odnos, da bo sam spregovoril o zlorabi. Takega sporočila ne smemo nikoli preslišati ali se nanj ne odzvati. Vemo namreč, da nam otrok pove zato, da mu pomagamo, da ga zaščitimo. Zato otroku takoj povemo, da je prav, da je povedal, da se mu to ne bi smelo dogajati, da ni kriv in da bomo storili vse, da se mu to ne bi več dogajalo. Povemo mu, da bomo morali to povedati naprej zato, da se to ne bi več dogajalo. Pomirimo ga, da mu bomo mi in drugi odrasli zagotovili zaščito pred storilcem oziroma pred dejanji, ki jih je ta storil. Nikoli namreč ne govorimo slabo o storilcu, sploh kadar gre za starše ali drugo osebo, ki je otroku blizu. Upoštevati in spoštovati moramo, da ima otrok to osebo kljub zlorabi običajno rad. Z otrokom lahko govorimo realno in iskreno na njemu primeren način, predvsem glede na starost. Otrok ima pravico vedeti, kaj se bo dogajalo. Ne olepšujmo stvari, to ni pošteno do otroka.

Dolžnost zagovornice oziroma zagovornika je otroku posredovati informacije o zadevah, ki se ga tičejo, in o njegovi prihodnosti; ne izključujmo otrok iz njihovega življenja. Še posebno otroci, ki jim je bil občutek varnosti odvzet z zlorabo, imajo večjo potrebo po varnosti in gotovosti; z jasnimi informacijami, kaj se bo v prihodnje dogajalo z njimi, jim lahko skrhamo varnost deloma

znova okrepimo. Pomembno je, da otroku ne obljublamo česa, kar ne moremo izpolniti. Na otrokova sporočila o zlorabi se odzovemo mirno in otroka ne »zaslišujemo«. Pustimo mu, da nam pove toliko, kot je sam pripravljen povedati, saj je že za to, da je o tem začel govoriti, verjetno moral zbrati veliko poguma in moči.

V svoji vlogi se bomo srečevali z otroki iz različnih okolij in družin. Bojim se, da se bo pri velikem številu otrok izkazalo, da so poleg vsega drugega nasilja doživeli tudi spolno zlorabo. Ker bomo mi tisti, ki mu bomo blizu, ki bomo njegov glas(nik), moramo biti na to pripravljeni. Ko otrok prvič spregovori o zlorabi, je odziv tistega, ki mu otrok to zaupa, ključen. Če bo otrok ob prvem razkritju zlorabe doživel slab ali negativen odziv, lahko za vedno umolkne. Enako se bo zgodilo, če njegovo sporočilo preslišimo. Veliko odraslih žrtev govori o tem, da so povedale o zlorabi, vendar so bile preslišane. To je bilo zanje sporočilo, naj o zlorabi ne govorijo več, ker se po razkritju nič ni spremenilo ali se na njihovo razkritje nihče ni odzval.

Čeprav se bomo v svoji vlogi večinoma srečevali z osnovnošolskimi otroki, je treba opozoriti, da mlajši, torej predšolski otroci sporočajo drugače, običajno bolj neposredno. Ker še ne poznajo pravega pomena dejanj, včasih sporočajo zelo jasno in lahko razmere zelo nazorno opišejo. Velikokrat se to zgodi spontano, nepovezano, med igro. Pomembno je, da si zapomnimo, najbolje zapišemo in da otroku ne ponujamo svojih besed, da mu ne dopolnjujemo stavkov.

Starejši otroci bodo običajno sporočali drugače, neverbalno. Ravno pri teh moramo biti na njihovo vedenje še toliko bolj pozorni, da bomo lahko zaznali, ko nam hoče otrok kaj sporočiti.

2. Kako nam otroci sporočajo

Pri otroških sporočilih je veliko opozorilnih znakov in težko je v nekaj vrsticah povzeti tisto, na kar bi morali biti pozorni. Pri svojem delu z žrtvami sem ugotovila nekatere posledice, ki so veliko žrtvam skupne. Pri tem moram opozoriti na to, da to nikoli ne velja za vse. Vsak otrok je oseba zase in tako tudi vsak zlorabo – tako kot vse drugo – doživlja in preživlja po svoje. Pogosto je lahko opozorilo že to, da se pri določenem otroku pojavijo nekatere spremembe v vedenju, ki zanj niso običajne.

Nekaj posledic, ki so mi jih žrtve pri mojem delu z njimi najpogosteje navajale: nenadno poslabšanje ali izboljšanje šolskega uspeha,

- pretirana in nenavadna sramežljivost,
- promiskuiteta,
- motnje hranjenja (bulimija, kompulzivno prenejedanje in anoreksija),
- samopoškodovanje,
- zelo izrazita in trajna regresija v vedenju in čustvovanju,
- pretirana odraslost za žrtvina leta,
- nemirnost, živčnost,

- različne zdravstvene težave, med katerimi so najpogostejše: urološka vnetja, težave z želodcem, ki jim ne morejo odkriti organskega vzroka, pogosti in močni glavoboli, splošna slabša imunost,
- depresija, samomorilnost,
- občutki krivde,
- strah pred novo zlorabo,
- napadi tesnobe, panike,
- pogoste psihiatrične obravnave,
- bolestna želja po umivanju,
- odklonilen, nezdrav odnos do telesa,
- zloraba alkohola in drugih substanc.

Vsak otrok je oseba zase in tako tudi vsak zlorabo – tako kot vse drugo – doživlja in preživlja po svoje. Pogosto je lahko opozorilo že to, da se pri določenem otroku pojavijo nekatere spremembe v vedenju, ki zanj niso običajne.

To so le nekateri opozorilni znaki, ki so jih žrtve najpogosteje navajale. Še enkrat naj poudarim, da naj nam bo opozorilen znak odklonsko vedenje, ki ga ne znamo razložiti.

3. Kaj žrtev pričakuje, ko pove

Veliko je bilo že dilem o tem, ali naj zagovornica oziroma zagovornik ukrepa v primeru, ko ji oziroma mu otrok zaupa, da je bil zlorabljen. K ukrepanju nas zavezuje tako zakon kot moralna obveza do otroka, ki nam je zaupal. Vsakič, ko nam otrok zaupa kaj takega, pove to z namenom, da mu pomagamo, ga zaščitimo. Otroci najpogosteje pričakujejo ravno zaščito, hkrati pa tudi sprejetje. Pomembno sporočilo, ki ga mora tak otrok dobiti, je, da ga sprejemamo in da ni kriv. Čeprav se to sliši samo po sebi umevno, za žrtve običajno ni tako. Občutke krivde, doživete pri zlorabi, lahko žrtev tako ponotranji, da postanejo stalni, trdovratni spremljevalec v njenem življenju. Občutki krivde se razlezejo čez vse življenje, zažrejo se v njen vsak dan in težko se tega znebi. Zato je pomembno, da ji vedno znova ponavljamo, da za zlorabo ni kriva ona, temveč storilec.

Žrtev pričakuje tudi podporo, ko bi morala o zlorabi govoriti pred drugimi ali celo, da mi govorimo v njenem imenu. Velikokrat nas potrebuje tudi za to, da posredujemo pri različnih institucijah in da smo le ob njej, ko mora skozi zanjo izredno mučen postopek. In ne nazadnje, žrtev od nas pričakuje, da jo poslušamo. S tem ji dajemo občutek spoštovanja, prej omenjene sprejetosti in ji pomagamo pri tem, da se zave, da se ji je to res zgodilo ter da ji bomo po svojih močeh pomagali prebroditi mučne obravnave in pri okrevanju.

4. Kako ravnati

Pri pogovorih z otrokom, ki je bil spolno zlorabljen, je morda dobro biti pozoren na nekatere besede, ki si jih lahko otrok drugače razloži, kot smo hoteli. Zato je jasna komunikacija ključna, hkrati pa ni zanemarljivo razmisliti o rabi določenih pojmov. Otroku tako nikoli ne recite, da ga razumete, kaj preživlja, razen če tega niste tudi sami doživeli in ste mu pripravljeni to tudi povedati. Namesto tega mu lahko poveste, da mu verjamete, da si predstavljate, kaj se je

zgodilo. Tudi sami vedno preverjajte, ali ste prav razumeli, kaj vam je otrok povedal, da si ne bi določenih dejanj ali ravnanj razložili napačno.

Z zavedanjem, kako težko otrok govori o tem, bomo tudi dopuščali tišino v pogovoru in je ne bomo na silo prekinjali. Ena izmed pomembnejših stvari, ki jo moramo spoštovati, je, da veliko žrtev ne prenese telesnega dotika. Četudi želimo otroka potolažiti z objemom, mu tako povedati, da ga sprejemamo, tega ne počnemo! Vedno najprej vprašamo, ali si to želi, in smo pozorni tudi na to, kako privoli v to, če privoli. Žrtve spolnih zlorab namreč velikokrat nimajo občutka, da smejo kaj takega zavriniti, in so zmožne v to privoliti, ker menijo, da morajo. Zato je morda dobro, da se z otrokom dogovorite, kako vas bo opozoril, da mu nekaj ne ustreza ali nečesa ne želi sprejeti. Pomembno je, da otroku pokažemo sočutje, vendar moramo hkrati ostati zbrani in trdni. Ne spravljamo otroka v stisko s svojo bolečino in neprijetnimi občutki. Zavedati se namreč moramo, da je lahko tak otrok še posebej občutljiv na počutje drugih in bo sebe zavoljo dobrega počutja drugega kaj hitro potisnil na stran.

Z otrokom govorimo v njemu razumljivem jeziku – tako glede na starost kot glede na to, da je verjetno v posebno težkem čustvenem stanju. Naš jezik naj bo zato še bolj jasen in naravn na otroka. Pri tem seveda upoštevamo tudi kulturno okolje, iz katerega otrok izhaja. Če to zanemarimo, se lahko zgodi, da otroku predlagamo rešitve, ki so zanj popolnoma nesprejemljive. Četudi mi mislimo, da je to prav, otroku s tem ne pomagamo, temveč ga postavljamo v še težji položaj.

Kljub vsemu, kar je žrtev preživela ali pa ravno zato, je pomembno, da takemu otroku postavimo meje. Brezmejnost neke vrste je ena izmed možnih posledic. Otroku potrebuje varen okvir, znotraj katerega lahko okreva po zlorabi. S tem ko otroku postavimo meje, od njega nekaj pričakujemo, mu podelimo odgovornost ter mu tako pokažemo, da ga spoštujemo in da je pomemben posameznik oziroma posameznica, ki mu oziroma ji zaupamo. Z otrokom resnično ravnamo spoštljivo in z optimizmom; prepričamo ga, da ni kriv za zlorabo in da ima pravico do sreče.

5. Kaj pa mi?

Delo s spolno zlorabljenim otrokom ni lahko. Spolna zloraba otrok se nas vedno dotakne in nas pretrese. Tak otrok nas potrebuje trdne, samozavestne in umirjene. Predstavljati mu moramo varnost, ki mu je bila odvzeta, mirnost, ki jo potrebuje, da lahko okreva, in potrpežljivost. Vse to mu lahko zagotovimo le, če poskrbimo tudi zase.

Preden se posvetimo delu zagovorništva, je dobro in nujno, da pri sebi razmislimo, kakšen je naš odnos do spolnih zlorab ter kakšni sta naša zgodovina in popotnica za delo s takimi otroki. Naše osebno počutje je pomembno; gre za posebej občutljive otroke, ki bodo začutili, kako se počutimo. Ko smo pomirjeni sami s sabo in samozavestni, se lahko spoprimemo s tako težkim delom. Če pa vemo, da so spolne zlorabe za nas pretežke, moramo to povedati in takega zagovorništva ne smemo sprejeti.

Da lahko to delo opravljamo dalj časa in kljub temu ne izgorimo, je pomembno, da imamo osebe, na katere se lahko obrnemo. Supervizije in intervizije so pomembne za to, da lahko ohranjamo svojo »kondicijo« in z zadovoljstvom opravljamo svoje poslanstvo.

Vloga policije pri preprečevanju nasilja

Tatjana Mušič

1. Uvod

Nasilje nad otroki, vrstniško nasilje, nasilje v šoli in družini, nasilje nad ženskami, nad ostarelimi so pojmi, o katerih se vedno glasneje in pogosteje govori. V družbi so se v zadnjih letih zgodile opazne spremembe; ljudje se vedno bolj zavedajo svojih potreb in pravic ter dolžnosti države. Te spremembe nalagajo institucijam, s katerimi država uresničuje potrebe in izpolnjuje pravice ljudi, da visoko strokovno, odgovorno in zavzeto opravljajo svoje delo.

Ni dvoma, da je nasilje v različnih okoljih in oblikah problem v vseh družbah. Države se proti njemu bolj ali manj uspešno borijo. Tudi pri nas smo že veliko naredili in počasi se kažejo tudi rezultati. Opazno se je s spremembami zakonodaje izboljšal formalni položaj žrtev nasilja, posebej otrok.

Spremembe Zakona o kazenskem postopku (1999) so precej olajšale položaj otrok – žrtev v sodnih postopkih: tako mora imeti otrok oz. mladoletnik ves čas od uvedbe kazenskega postopka za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost (razen dejanj po 185. členu – zloraba prostitucije in 187. členu – prikazovanje, izdelava, posest in posredovanje pornografskega gradiva) in kazniva dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja pooblaščenca, ki skrbi za njegove pravice, še posebej v zvezi z zaščito njegove integritete med zaslišanjem pred sodiščem in uveljavljanjem premoženjskopravnega zahtevka. Mladoletnemu oškodovancu, ki pooblaščenca še nima, le-tega postavi sodišče po uradni dolžnosti izmed odvetnikov. Obdolženec ne sme biti navzoč pri zaslišanju priče, mlajše od petnajst let, ki je žrtev katerega izmed prej omenjenih kaznivih dejanj. Neposredno zaslihanje oseb, mlajših od petnajst let, ki so bile žrtve kaznivih dejanj iz tretjega odstavka 65. člena tega zakona, na glavni obravnavi ni dopustno.

Ena od sprememb Zakona o kazenskem postopku iz leta 2003 je dopolnitev določil o privilegiranih pričah:

- s to spremembo odvetnik, zdravnik, socialni delavec, psiholog ali katera druga oseba o dejstvih, za katera je izvedel pri opravljanju poklica, ni več oproščen pričanja v določenih kaznivih dejanjih;
- na izpovedbo osebe, oproščene dolžnosti pričevanja (npr. obdolženčev zakonec oziroma oseba, s katero živi v zunajzakonski skupnosti), ki se je tej pravici odpovedala, lahko sodišče opre sodno odločbo, četudi se oseba odpove pričevanju na glavni obravnavi.

Tudi spremembe Kazenskega zakonika, sprejete marca 2004, pomenijo napredek v odnosu do nasilja. Med drugim je bilo dopolnjeno določilo o zastaranju kazenskega pregona, podaljšan je zastaralni rok v primerih kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in kaznivih dejanj zoper zakonsko zvezo, družino in mladino, storjenih proti mladoletni osebi, zvišane so kazni za nekatera kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, sankcionirano je posedovanje in posredovanje pornografskega gradiva, ki prikazuje otroke oz. mladoletne osebe.

Potrebno je znanje, da bomo razumeli, prepoznali in strokovno pomagali, potreben je pogum, da se bomo izpostavili in prevzeli odgovornost. In nujno je, da pri tem sodelujemo vsi, ki se kakorkoli srečujemo z ogroženimi ljudmi.

Zakon o policiji je bil leta 2003 dopolnjen z ukrepom prepovedi približevanja, na podlagi katerega lahko policisti pod določenimi pogoji odstranijo nasilneža iz stanovanja in mu odredijo prepoved približevanja določenemu kraju oziroma osebi.

Policija veliko pričakuje od ukrepov, ki jih nalaga in omogoča Zakon o preprečevanju nasilja v družini, zagotovo pa bodo pozitivna tudi določila novega Kazenskega zakonika¹¹ in Zakona o zagovorništvu otrok, ki ga pričakujemo prihodnje leto.

Vendar samo zakonodaja ne bo rešila problema, potrebno je veliko več. Potrebno je znanje, da bomo razumeli, prepoznali in strokovno pomagali, potreben je pogum, da se bomo izpostavili in prevzeli odgovornost. In nujno je, da pri tem sodelujemo vsi, ki se kakorkoli srečujemo z ogroženimi ljudmi.

2. Organiziranost in naloge policije

Po Zakonu o policiji je naloga policije varovati ljudi in njihovo premoženje. Med njenimi najpomembnejšimi nalogami je tudi preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj, odkrivanje in prijemanje storilcev ter zbiranje dokazov. Te naloge izvajajo uniformirana in kriminalistična policija ter specializirane enote policije, organizirane v Generalni policijski upravi, policijskih upravah in policijskih postajah. Na regijski ravni skrbi za varnost ljudi in njihovega premoženja 11 policijskih uprav, na območju policijskih uprav pa za neposredno opravljanje policijskih nalog skrbijo policijske postaje. Kriminalistična policija je specializirana služba za boj proti kriminalu, organizirana v Generalni policijski upravi in na policijskih upravah. Kriminalisti pri odkrivanju kaznivih dejanj in storilcev sodelujejo z uniformiranimi policisti. Ti lahko zaradi stalne navzočnosti ob prijavi oziroma ugotovitvi kaznivega dejanja takoj ukrepajo in raziščejo lažja kazniva dejanja. Težje oblike kriminalitete, ki zahtevajo posebna preiskovalna znanja in tehnično opremo, obravnavajo kriminalisti.¹²

---

11 Npr. novo kaznivo dejanje, ki prepoveduje in sankcionira nasilje v družini.

12 Spletna stran policije.

Med drugimi oddelki oz. skupinami znotraj kriminalistične policije so tudi oddelek oz. skupine za mladoletniško kriminaliteto, znotraj katerih specializirani kriminalisti skrbijo za odkrivanje, preiskovanje in dokazovanje kaznivih dejanj. Delokrog kriminalistov v skupinah za mladoletniško kriminaliteto je dokaj širok: od mladoletniške kriminalitete, to je kaznivih dejanj mladoletnikov in otrok, do kaznivih dejanj nad otroki in kaznivih dejanj, storjenih v družinskem okolju.

3. Mladoletniki in otroci v predkazenskem postopku

Kazenski zakonik deli mladoletnike na mlajše mladoletnike, ki so bili ob storitvi kaznivega dejanja že stari 14 let, a še niso bili stari 16 let, in na starejše mladoletnike, ki so bili že stari 16 let, a še niso dopolnili 18 let. Iz 71. člena Kazenskega zakonika in 452. člena Zakona o kazenskem postopku je razvidno, da otrok (oseba, ki še ni dopolnila 14 let starosti) ni kazensko odgovoren in se mu ne more izreči kazenska sankcija.

Ob utemeljenem sumu, da je mladoletnik storil kaznivo dejanje, poda policija kazensko ovadbo na pristojno državno tožilstvo. Če je storitve kaznivega dejanja osumljen otrok, s poročilom obvesti državnega tožilca; o teh primerih seznanjeni tudi pristojni center za socialno delo.

Število kaznivih dejanj, za katera so v policijski statistiki kot storilci zapisani mladoletniki, niha med 4.000 in 5.000, povprečje zadnjih desetih let je 4.500 primerov. Te številke so le del realnosti, kajti le del storjenih kaznivih dejanj pride v policijske evidence, in to velja za vse države in vse starostne kategorije. Verjetno je to za mladoletnike in otroke še bolj značilno, saj je večina njihovih dejanj vsaj na videz manj nevarnih in ogrožajočih. Nihanje števila kaznivih dejanj v posameznih letih je odvisno tudi od zunanjih dejavnikov, kot so dejavnost policije, povezovanje in sodelovanje med institucijami, posebej med šolami, centri za socialno delo, zdravstvom in policijo, odvisno je tudi od splošne družbene klime, ki je bolj ali manj naklonjena policijskemu posredovanju.

Kljub temu ugotavljamo, da se večja delež kaznivih dejanj z nasiljem. V primerjavi s preteklostjo je vanje vložena večja stopnja nasilja, kot bi bila potrebna za samo dosego namena, zaradi katerega je bilo kaznivo dejanje sploh storjeno. Neredko so kazniva dejanja storjena brez konkretnega razloga, to je brez vidne koristi, ki bi sledila dejanju. To so primeri, ki jih po navadi opisujemo kot vandalizem, objestnost, nasilje zaradi nasilja ipd. Naraščajočo agresivnost opažajo v vseh evropskih državah, tudi drugod jo delno pripisujejo manjši strpnosti do nasilnega obnašanja in posledic, ki ga to prinaša družbi in posameznikom ter spremenjenemu pojmovanju demokracije, ki pomeni tudi pravico do varnosti in dolžnost države, da štiti svoje državljane. Še zlasti so se v družbi povišala merila razumevanja pojma varnega otroštva in dobe odraščanja, ki je postavljen na veliko višji standard.

4. Otroci kot žrtve kaznivih dejanj

V statističnih podatkih za leto 2007 je 3032 otrok¹³ do 18. leta starosti, ki so bili oškodovani s kaznivimi dejanji;¹⁴ 1421 otrok je bilo neposredno ali posredno udeleženih v kaznivih dejanjih v družinskem okolju;¹⁵ 193 otrok (do 15. leta starosti) je bilo žrtev spolnega nasilja;¹⁶ 250 otrok žrtev hudega zanemarjanja ali trpinčenja. V zadnjih 10 letih je policija tako zapisala 1912 otrok (do 15. leta) kot žrtve kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in 2012 otrok kot žrtve zanemarjanja in surovega ravnanja.

Teža problema ni odvisna od števila pojavov, kljub temu so že same številke grozljive, sploh če si za njimi zamislimo otroke. Problem je še toliko večji, če upoštevamo, da so ti podatki le del resnice. Manjkajo otroci, ki trpijo nasilje, a jih ne vidimo in ne prepoznamo. Otroci so še posebno ranljivi in nemočni in nasilje jih še bolj obremeni, pogosto jih zaznamuje za vse življenje. Lahko so neposredne ali posredne žrtve nasilja, vedno pa jim pusti posledice, tudi v primerih, ko ob njem le rastejo. Največkrat jih zaznamo kot žrtve kaznivega dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja ter spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let. Žrtve so tako dojenčki kot večji otroci, deklice in dečki. Storilci fizičnega in psihičnega nasilja so tako očetje kot matere oziroma nadomestni očetje in matere, storilci spolnih zlorab pa so pretežno moški. Naša statistika ugotovi približno dva odstotka žensk od skupnega števila storilcev spolnih napadov na otroke.

Najpogostejše pojavne oblike zanemarjanja in zlorab otrok so:

- zanemarjanje dolžnosti skrbi za otrokove osnovne življenjske potrebe (npr. opustitev dolžnosti šolanja);
- opustitev dolžnosti skrbi in vzgoje (npr. opustitev skrbi za šolanje, zdravstvene oskrbe);
- siljenje k pretiranemu delu;
- nalaganje neprimerne dela iz koristoljubnosti (npr. beračenje);
- trpinčenje, surovo ravnanje;
- fizično nasilje, kaznovanje (npr. udarci z roko, predmeti, brcanje, polivanje z vročo vodo, ščipanje, zbadanje z iglo);
- psihično nasilje (npr. zaklepanje, zmerjanje, žaljenje, poniževanje);
- spolno nasilje ali zloraba.

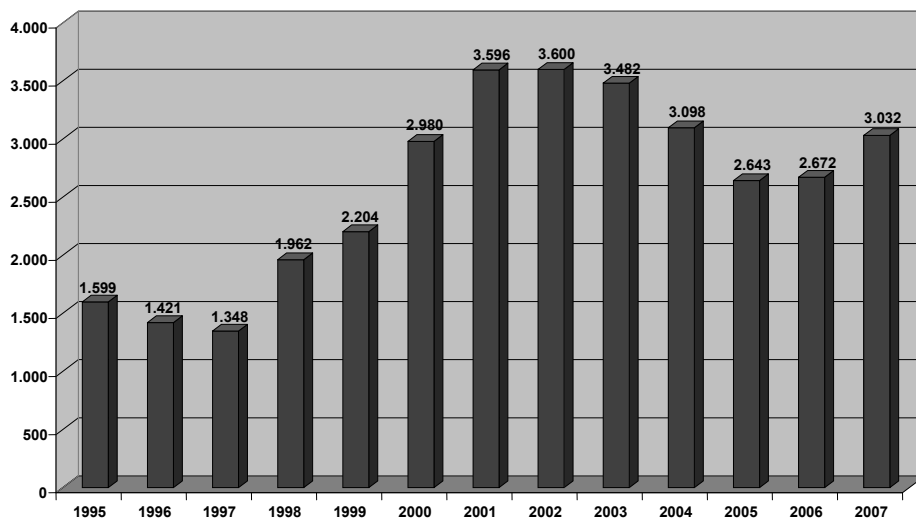
---

13 Pojem otrok v tem prispevku uporabljam v skladu s Konvencijo o otrokovih pravicah in drugimi mednarodnimi pravnimi akti, to je za osebe do 18. leta starosti. Če se pojem otrok veže na kaznivo dejanje spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, je seveda mišljena ta starost.

14 3032 otrok pomeni celotno število oškodovancev do 18. leta starosti, ne glede na vrsto kaznivega dejanja in se nanaša na podane kazenske ovadbe državnim tožilstvom.

15 V letu 2007 je bilo 1421 otrok, oškodovancev različnih kaznivih dejanj; med njimi so žrtve nasilnih dejanj in tisti, ki so oškodovani zaradi neplačevanja preživnine enega od staršev ali odvzema otroka enemu od staršev, ki zanj skrbi. Podatek se nanaša na kazenske ovadbe, ki jih je policija poslala državnim tožilstvom.

16 Podatek se nanaša na kaznivo dejanje spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let.

Graf 1: Število otrok, oškodovanih s kaznivimi dejanji med letoma 1995 in 2007

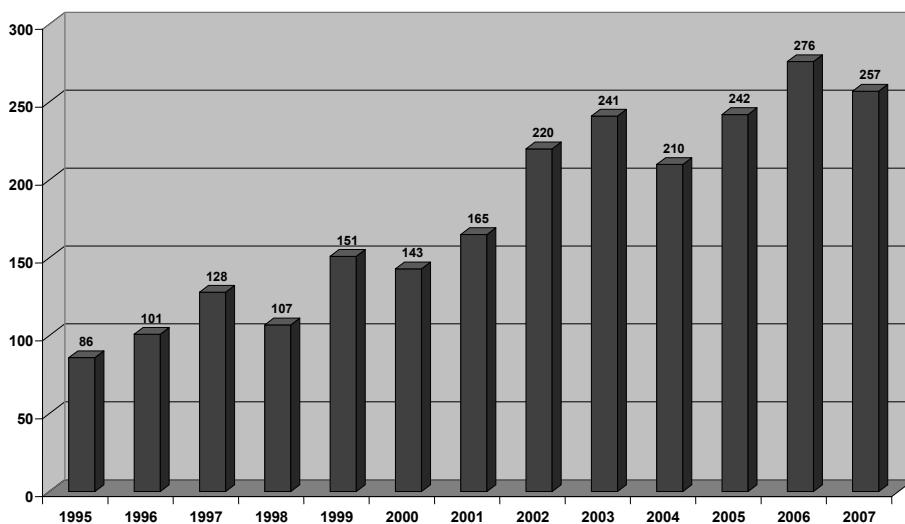
Graf prikazuje število otrok, ki so bili v posameznem letu oškodovani s kaznivimi dejanji. V podatkih so zajeti otroci, oškodovani z različnimi kaznivimi dejanji, za katera je policija podala kazenske ovadbe na pristojna državna tožilstva.

Policijske evidence kažejo naraščanje števila odkritih in preiskanih kaznivih dejanj, storjenih nad otroki. Tako se je število vseh kaznivih dejanj, katerih oškodovanci ali žrtve so bili otroci, od leta 1995 skoraj podvojilo, število odkritih primerov zanemarjanja in surovega ravnanja z otroki ter primerov spolnih zlorab otrok pa je trikrat oziroma dvakrat večje. Vsako leto je odkritih več kaznivih dejanj, ki jih prištevamo med nasilje v družini, katerega neposredne ali posredne žrtve so tudi otroci.

Vsako leto je odkritih več kaznivih dejanj, ki jih prištevamo med nasilje v družini, katerega neposredne ali posredne žrtve so tudi otroci.

Graf 2: Število kazenskih ovadb za kazniva dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja po 201. členu Kazenskega zakonika med letoma 1995 in 2007

5. Spolno nasilje nad otroki

Spolno nasilje nad otrokom je vsako dejanje, ko oseba, ki je starejša, večja, močnejša ali zrelejša, uporabi otroka za zadovoljevanje svojih spolnih potreb. Gre za zlorabo odvisnega, nezrelega otroka za spolne aktivnosti, ki jih v resnici ne razume in nanje ne more odgovorno pristati. Storilci za to zlorabijo zaupanje otroka, svojo moč in to, da otrok ne razume, kaj se mu dogaja.

V 183. členu Kazenskega zakonika¹⁷ je sankcioniran spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let. Med drugimi spremembami in dopolnitvami Kazenskega zakonika RS je bil leta 1999 spremenjen tudi 183. člen, v katerem se je starostna meja žrtve v vseh odstavkih oz. oblikah storitve zvišala s 14 na 15 let.

Obrazložitev kaznivega dejanja spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, po 183. členu Kazenskega zakonika:

- v prvem odstavku, ki predstavlja temeljno obliko kaznivega dejanja, so zajeti primeri spolnega občevanja in vsi načini spolnih dejanj. Spolno občevanje in druga spolna dejanja morajo biti po tem odstavku prostovoljna, s pristankom ali vsaj brez upiranja osebe, mlajše od 15 let. Zakonodajalec je podal tudi kumulativni pogoj, da mora obstajati očitna nesorazmernost med zrelostjo storilca in žrtve. Ta pogoj je

¹⁷ Obrazložitev se nanašajo na veljavni Kazenski zakonik. KZ1, ki je stopil v veljavo 1. 11. 2008 ne predvideva večjih sprememb predstavljenih členov, so pa člani drugače oštevilčeni.

upoštevan le pri temeljni obliki dejanja, medtem ko se v drugih odstavkih tega člena nesorazmernost predpostavlja oz. že obstaja;

- kvalificirana oblika storitve po drugem odstavku je storjena nad slabotno osebo, ki še ni dopolnila 15 let, nad otrokom do 10. leta starosti ali z uporabo sile ali grožnje;
- po tretjem odstavku se kaznuje storilec, ki je zlorabil svoj nadrejeni položaj in spolno občeval ali storil kakšno drugo spolno dejanje z osebo, mlajšo od 15 let (roditelj, posvojitelj, skrbnik, učitelj, duhovnik, zdravnik idr.);
- četrti odstavek zajema dejanja, ko storilec kako drugače prizadene spolno nedotakljivost osebe, mlajše od 15 let, to je na način, ki v prejšnjih odstavkih ni predviden. Kaznivo dejanje po tem odstavku najpogosteje storijo ekshibicionisti, ki se razgaljajo v bližini šol ali v okoljih, kjer se zadržujejo otroci, tudi opolzko govorjenje lahko prizadene spolno nedotakljivost otroka.

Primeri, ko je žrtev spolne zlorabe starejša od 15 let, so sankcionirani v okviru določb drugih členov Kazenskega zakonika. Glede na način storitve ali značilnosti storilca oz. žrtve je lahko kaznivo dejanje zoper spolno nedotakljivost opredeljeno kot posilstvo, spolno nasilje, spolna zloraba slabotne osebe, kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja ali krvoskrunstvo ali tudi zloraba prostitucije ali prikazovanje, izdelovanje in posredovanje pornografskega gradiva.

Spolna zloraba obsega najrazličnejša dejanja, ki jih storilec izvaja na zlorabljenem otroku, in primere, ko mora biti otrok aktiven. Ta dejanja so lahko storjena z neposrednim fizičnim stikom med storilcem in žrtvijo, lahko pa tudi brez dotikanja, to je brez fizičnega stika, ko mora otrok npr. gledati spolni odnos, spolne organe, ko je vmešan v pornografijo ipd. Storilec mu lahko dodeli aktivno ali pasivno vlogo. Paleta ravnanj, ki jih izvajajo ali zahtevajo storilci, je omejena le z njihovo domišljijo in odvisna od njihove domišljije

Večino kaznivih dejanj spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, storijo otroku znane osebe, najpogosteje starši ali eden od njiju oz. nadomestni starši, sorodniki, družinski prijatelji ali znanci. To so osebe, ki jim otrok zaupa ali si lahko otrokovo zaupanje pridobijo. Moč, ki jo ima storilec nad otrokom, in s tem nemoč otroka, je razlog, da je ta dejanja težko odkriti in da jih velik del ostane dolgo ali celo za vedno prikritih.

Moč, ki jo ima storilec nad otrokom, in s tem nemoč otroka, je razlog, da je ta dejanja težko odkriti in da jih velik del ostane dolgo ali celo za vedno prikritih.

Med storilci so osebe obeh spolov, čeprav je storilk precej manj. Nekateri tuji avtorji navajajo, da je teh približno 20 odstotkov, naša policija pa jih je zaznala približno dva odstotka. Spolna zloraba se pojavlja v vseh družbenih slojih, med storilci se pojavljajo osebe vseh starosti, poklicev in veroizpovedi.

Število odkritih primerov spolne zlorabe otrok v Sloveniji zadnja leta narašča, vendar je realno število teh primerov precej večje kot kažejo policijske evidence. V zadnjih desetih letih se je število odkritih primerov teh kaznivih dejanj potrojilo. Leta 2007 je policija pristojnim državnim

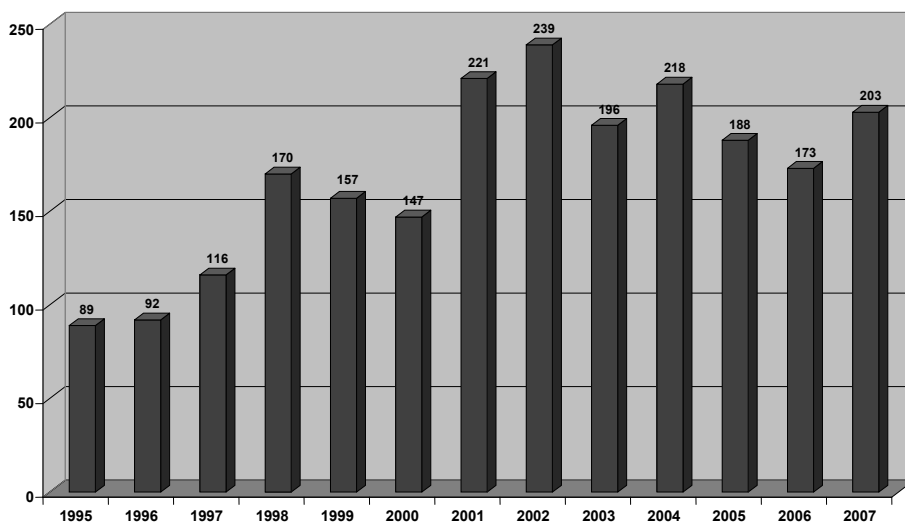

tožilstvom podala 203 kazenske ovadbe zaradi suma, da je bilo storjeno kaznivo dejanje spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let. Vendar ugibanje o realnem številu teh dejanj ni pomembno. Pomembno jih je prepoznati, razkriti in s tem omogočiti pogoje za prekinitev zlorabe, rehabilitacijo žrtve ter onemogočanje in kaznovanje storilca.

Nekaj najpogostejših mitov oz. zgrešenih predstav o spolni zlorabi otrok:

- spolna zloraba se zgodi, ko storilca zanese zaradi trenutne skušnjave;
- deklice so bolj ogrožene pri spolni zlorabi, čeprav homoseksualci izbirajo dečke;
- ženske ne storijo spolnih zlorab;
- lepi otroci so bolj ogroženi;
- storilci spolnih zlorab so običajno tujci, ki nasilno odpeljejo otroka;
- večina storilcev je pedofilov, ki zlorablajo dečke;
- pedofilija je bolezen.

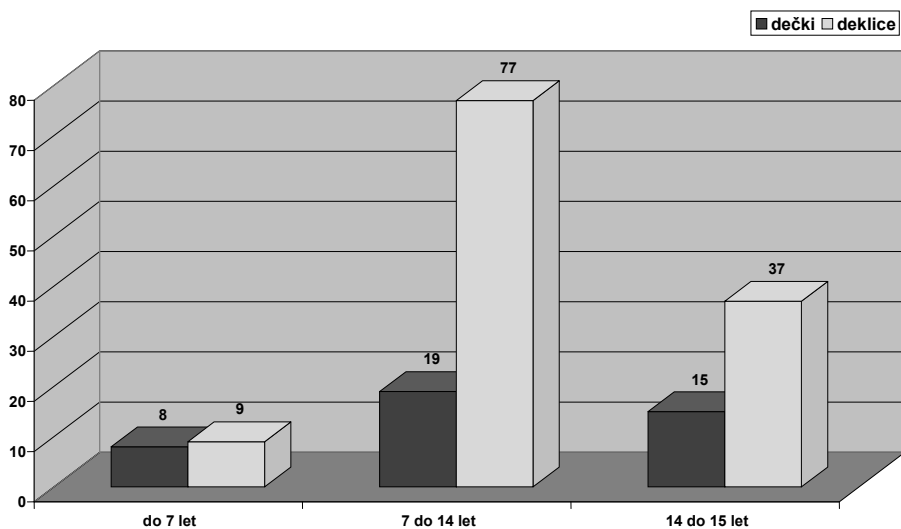
Veliko je opozorilnih znakov, ki lahko kažejo spolno zlorabljenega otroka; lahko jih delimo na čustvene in socialno-vedenjske, medicinske in psihosomatske indikatorje. Vendar teh seznamov ne moremo preprosto uporabiti za sklepanje, da je bil otrok, ki kaže enega ali več simptomov, spolno zlorabljen ali da ni bil, naštete posledice pri njem niso opazne. Dejstvo je, da pušča spolna zloraba na otroku hude ali še hujše posledice, ki niso nujno vidne in prepoznavne, posebej ne tretji osebi. Posledice, ki jih spolna zloraba pušča na otroku, so tem večje, kolikor dlje časa je zloraba trajala in bližji ko je storilec otroku. Posledice največkrat trajno zaznamujejo otrokovo osebnost in nadaljnje življenje. V primerjavi s tem je za otroka manj travmatičen spolni napad, če ga stori njemu tuj, neznan človek, in to le enkrat. Precej lažje je to tudi odkriti, saj otroci pogosto sami povedo svojim bližnjim, osebam, ki jim zaupajo, in tudi odrasli veliko lažje prepoznajo otrokovo stisko in ga ustrezno zaščitijo, dejanje prijavijo in poskrbijo za ustrezno strokovno pomoč. Upoštevajmo, da je spolna zloraba lahko mogoč vzrok za vsako nenavadno obnašanje.

Graf 3: Število kazenskih ovadb za kazniva dejanja spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, po 183. členu Kazenskega zakonika med letoma 1995 in 2007

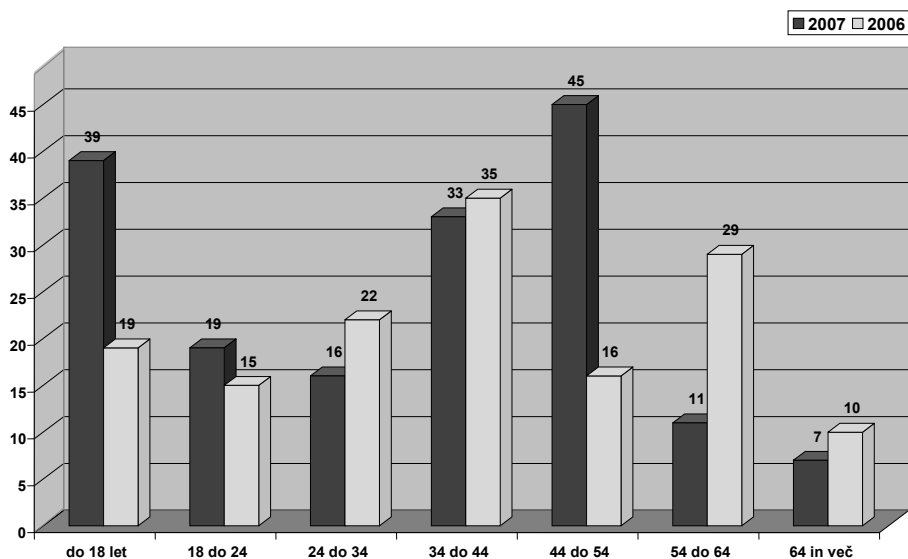
Otroci so kot žrtve spolnih napadov najpogosteje, v skoraj 80 odstotkih primerov, zlorabljeni v krogu družine, od osebe, ki jo poznajo in ji zaupajo. Večina storilce pozna, jim zaupa in jih ima rada; večina teh storilcev bi morala te otroke vzgajati in ščititi.

Kar 70 do 80 odstotkov kaznivih dejanj spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, in skoraj vsa kazniva dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja se dogajajo v ožji ali širši družini ali pa jih storijo drugi ljudje, ki so otroku blizu in jim otrok zaupa, ter so tako zavarovani pred pogledi in ocenjevanjem javnosti. Družina je še vedno tradicionalno zaprta celica, še precej bolj in skoraj hermetično pa so zaprte družine, v katerih se nasilje dogaja.

Graf 4: Otroci kot žrtve kaznivega dejanja spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, po spolu in starosti v letu 2007

Med otroki, žrtvami spolnih zlorab, ne moremo izločiti skupine, ki ne bi bila dovzetna za zlorabo. Otroci so idealne žrtve že zaradi svoje majhnosti in nemoči, odvisnosti, podrejenosti in naivnosti. Res je, da so nekatere skupine otrok še bolj izpostavljene, ker so zaradi določenih življenjskih pogojev še bolj ranljive. To so otroci, ki odraščajo v slabših življenjskih pogojih, so ločeni od staršev, so bili že prej zlorabljeni, imajo slabo samopodobo, so socialno izolirani, telesno ali duševno prizadeti, otroci iz družin, kjer vlada nasilje ipd. Zastopani so tako deklíce kot dečki, vendar so deklíce pogosteje žrtve spolne zlorabe.

Graf 5: Starost oseb, osumljenih storitve kaznivega dejanja spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let

Med temi storilci kaznivih dejanj so osebe obeh spolov, čeprav je žensk precej manj. Nekateri tuji avtorji navajajo 10- do 20-odstotni delež žensk med storilci, naša policija pa jih zaznava približno dva odstotka. Spolna zloraba se pojavlja v vseh družbenih slojih, med storilci se pojavljajo osebe vseh starosti, poklicev in veroizpovedi.

a) Beg otrok in mladoletnikov

Otroci in mladoletniki največkrat bežijo iz vzgojnih zavodov in od doma. Pobega iz zavoda ni težko razložiti, beg od doma pa je zaradi številnih vzrokov, ki jih po navadi niti ne odkrijemo, veliko težje razumljiv. Mladostnik se najpogosteje odloči za beg, da bi se izognil okolju in ljudem, ki ga ogrožajo, jim ne zaupa ali so ga razočarali. Pogosto je razlog za beg tudi razočaranje nad samim seboj, strah pred odklonilnim odnosom družine zaradi neuspeha ali krivde. Redkeje otroci bežijo od doma zaradi želje po avanturah, v takih primerih zbežijo večinoma v skupini. Večina otrok zbeži stran od nečesa, ne bežijo k nečemu. Celotni strah pred tujim okoljem je zanemarljiv pred življenjem doma oz. v domačem okolju. Pogosto so razlogi za beg neposredno v družini; spori v družini, avtoriteta moči, tiranska vzgoja, ogroženost v domačem okolju, surovo ravnanje, poniževanje, spolne zlorabe, strah pred kaznijo ali ogroženost v širšem okolju, povezana z nezmožnostjo reševanja otrokovih problemov (šola, soseska).

Večina otrok zbeži stran od nečesa, ne bežijo k nečemu.

Beg je pogosto povezan s kaznivim dejanjem:

- Otrok pobegne, da bi se izognil grdemu ali surovemu ravnanju, zanemarjanju ali spolnemu nasilju, ki ga nad njim izvajajo člani družine ali druga odrasla oseba ali vrstnik oziroma skupina vrstnikov.
- Otroci so zaradi specifičnih osebnostnih lastnosti občutljivi, ranljivi in nemočni, z begom pa se njihova izpostavljenost še stopnjuje. Ravno zato lahko hitro postanejo žrtve kriminalcev, ki izkoristijo njihovo naivnost in nemoč ter potrebo po zadovoljitvi osnovnih življenjskih potreb.
- Begavec je pogosto prisiljen izvrševati kazniva dejanja, da preživi v tujem okolju, saj nima sredstev za preživljanje.

b) Samomor

Poskus samomora je podobno kot beg pri mladostnikih običajno odraz hude stiske, je klic na pomoč, ki ga okolica prepogosto razume kot izsiljevanje. Če sodimo po številu uspelih samomorov otrok, pogosto ne opazimo stiske, v kateri je mladostnik pred zadnjim dejanjem v svojem življenju.

c) Nasilje v družini

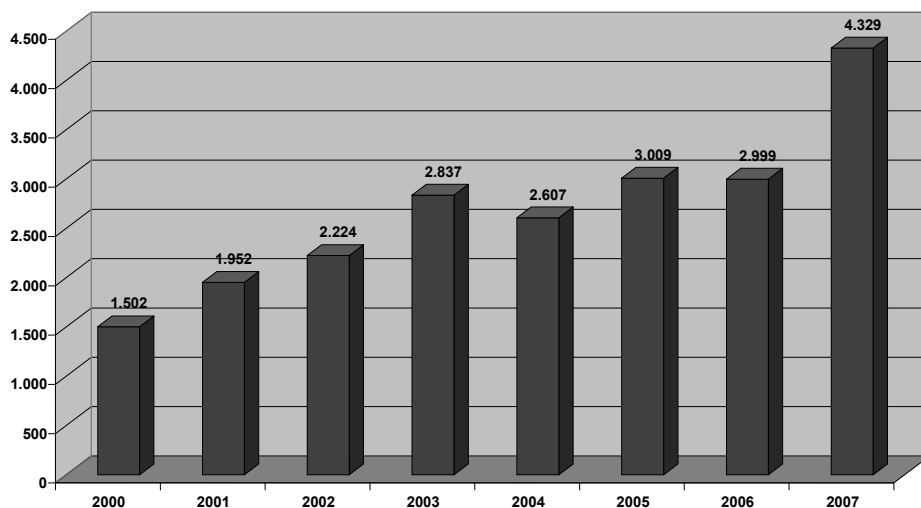
Pojavna oblika kriminalitete, ki se kaže kot nasilje v družini, je v Sloveniji v zadnjih nekaj letih deležna večje pozornosti. Zaradi tega in usmerjenosti strokovnih služb in celotne družbe v prepoznavanje nasilja v družini število odkritih kaznivih dejanj in prekrškov z elementi nasilja raste. Kljub temu je resnost problema še vedno vse prevečkrat podcenjevana. Nasilje v družini se namreč lahko stopnjuje do najhujših kaznivih dejanj, kot so umori. In da tovrstni primeri žal niso redki, dokazuje tudi statistika.

Vsako leto ugotovimo več tisoč primerov nasilja v družini; od na videz blagih oblik, z manj vidnimi posledicami, do najhujših, kot so umori. Žrtve tega nasilja so tako odrasli kot otroci, ne glede na spol in starost in ne glede na vlogo, ki jo imajo v družini. Odrasle žrtve so največkrat ženske, žene ali partnerke, tudi po razpadu zveze, neredki so primeri nasilja nad ostarelimi člani družine, npr. starši. Tudi med storilci ugotavljamo vse družinske člane.

Spolni delikti so eno izmed področij, kjer je sivo polje zelo veliko, nekatere študije kažejo, da je posilstev tudi do petkrat več, kot je prijav. Prijavljanje teh kaznivih dejanj je odvisno od odnosa med žrtvijo in storilcem, krajem storitve, starosti, zakonskega stanu ipd. Zmotno je mnenje, da storilci naključno izbirajo žrtve, storilec in žrtev se največkrat bolj ali manj poznata v skoraj 80 odstotkih primerov. Ravno znanstvo in s tem zaupanje žrtve storilci najpogosteje zlorabijo za storitev kaznivega dejanja.

V mnogih raziskavah je bilo ugotovljeno, da je največ umorov storjenih med osebami, ki se med seboj poznajo, umorov neznancev je do 10 odstotkov. Najpogosteje uporabljeno sredstvo za izvršitev dejanja je strelno orožje, sledi mu hladno orožje (nož, sekira in razni predmeti). Pri

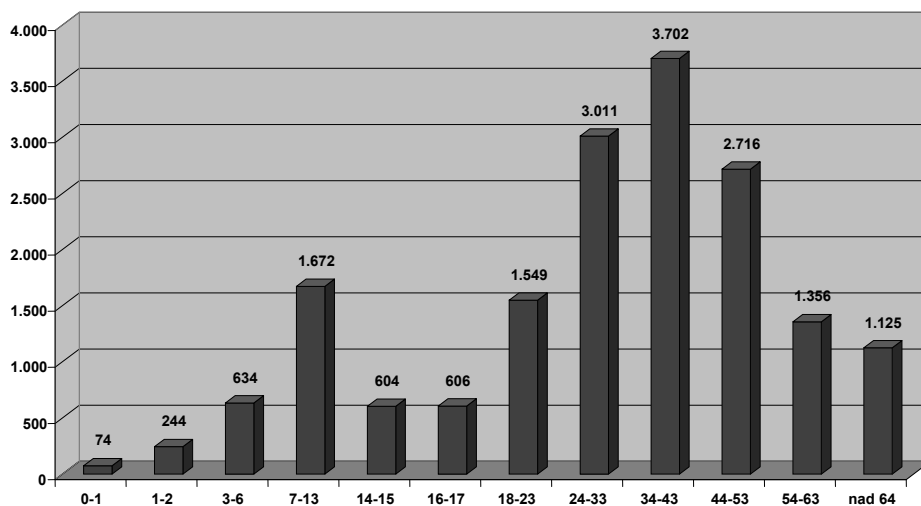
umorih med zakonskimi ali zunajzakonskimi partnerji je značilno, da moške po dejanju pogosto storijo samomor, medtem ko je to pri ženskah redko. Najpogostejši motivi za storitev dejanja so prepiri, spori v družini, medsosedske spori, ljubosumje, maščevanje, pogosto motiva tudi ne ugotovimo.

Graf 6: Število kaznivih dejanj, ki jih prištevamo v nasilje v družini, med letoma 2000 in 2007

V grafu so zajeta kazniva dejanja, ki jih prištevamo v nasilje v družini ne glede na vrsto kaznivega dejanja in značilnosti žrtve ali storilca.

Kazniva dejanja z elementi nasilja v družini največkrat prijavi odrasla žrtev sama, otroci so le redko prijavitelji. Veliko je razlogov, zaradi katerih se ljudje, ki živijo v nasilju, za prijavo ne odločajo pogosteje. Razlogi za prijavo odraslih žrtev so največkrat povezani z ugotovitvijo, da je v nevarnosti življenje njih samih ali njihovih bližnjih (otrok) in da druge rešitve ni.

Graf 7: Žrtve nasilja v družini po starosti med letoma 2000 in 2007

Graf prikazuje število žrtev nasilja v družini v osmih letih. V tem času je bilo ugotovljenih 3834 otrok žrtev nasilja v domačem okolju. Med vsemi storilci, osumljenimi storitve kaznivih dejanj nad družinskimi člani, je 85 odstotkov moških. Vendar pa, v nasprotju z moškimi, ženske izvajajo nasilje v glavnem nad otroki, redkeje nad starši ali drugimi sorodniki in še bolj redko nad partnerji. Prijav, ki bi jih podali moški zoper partnerko, skoraj ni.

d) Obravnava oškodovancev in žrtev kaznivih dejanj

Kaznivo dejanje povzroči pri vsakem oškodovancu prizadetost, porušen je njegov občutek varnosti in zaupanja. Posebej je to opazno pri hujših oz. nasilnih kaznivih dejanjih. Posledice so lahko tudi pri drugih članih družine žrtve oziroma oškodovanca, v določenih primerih tudi pri celotni družini.

Z ustrezno in strokovno obravnavo in ustreznim odnosom lahko preprečimo sekundarno viktimizacijo, v nasprotnem primeru pa bodo utrpeli dodatno škodo.

Oseba, ki je s kaznivim dejanjem utrpela škodo, ima potrebo po varnosti, zaščiti, informacijah. Z ustrezno in strokovno obravnavo in ustreznim odnosom lahko preprečimo sekundarno viktimizacijo, v nasprotnem primeru pa bodo utrpeli dodatno škodo, ki jih bo prizadela ne glede na to, v kateri ustanovi ali instituciji so naleteli na nekorektno ravnanje. Poleg objektivnih okoliščin, ki olajšajo položaj žrtve (npr. primerni prostori ipd.), je velikega pomena tudi dostop

do informacij. Zavedati se moramo, da je tudi stik z uradno osebo oz. institucijo, še posebej če je oseba že prizadeta s kaznivim dejanjem, nasiljem, stresen.

V letu 2004 je zato policija sprejela Navodilo o ravnanju z oškodovanci kaznivih dejanj, ki predpisuje minimalne standarde za obravnavo oškodovancev oz. žrtev kaznivih dejanj in določa pravice oz. možnosti, ki jih imajo v policijskem postopku. Na podlagi tega so oškodovanci oziroma žrtve že ob prijavi kaznivega dejanja seznanjeni, da imajo pravico:

- da so seznanjeni s potekom policijske preiskave,
- da so seznanjeni o svoji vlogi v postopku policijske preiskave,
- do izvoda zapisnika o prijavi kaznivega dejanja, ki so jo podali,
- da že v policijskem postopku vložijo premoženjskopравни zahtevek,
- do pritožbe,
- da si zagotovijo pravno pomoč pooblaščenca (odvetnika),
- da si zagotovijo pomoč in podporo zaupne osebe,¹⁸
- da so seznanjeni z organizacijami za pomoč in podporo žrtvam nasilja in kriminalitete ter z oblikami tovrstne pomoči in podpore.

6. Zagovornik v policijskem postopku

Zakon o preprečevanju nasilja v družini v 8. členu predvideva zagovornika za zaščito otrokovih koristi »v postopkih in aktivnostih, ki ga zadevajo, če zaščite njegovih koristi ni mogoče zagotoviti na drug primeren način«. Čeprav bo ta pravica urejena šele s posebnim zakonom, ni razlogov, da je v okviru projekta Zagovornik – glas otroka ne bi bili deležni že sedaj, v primerih ko otrok pomoč zagovornika potrebuje za uresničevanje svojih pravic in koristi. Tako tudi ni ovire, da zagovornik ne bi bil otrokov glas v policijskem postopku, kjer se lahko znajde kot storilec ali žrtev kaznivega dejanja. Naloge in način zagovarjanja otroka bodo šele dogovorjeni in bodo verjetno omejeni z drugimi zakoni, v teh okvirih pa sme zagovornik s policijo sodelovati tudi sedaj. Lahko je v stiku s policistom oz. kriminalistom, ki preiskuje kaznivo dejanje; lahko predlaga način izvedbe določenega opravila, da bi bil postopek za otroka čim manj naporen in stresen, seveda v okvirih veljavne zakonodaje in z upoštevanjem strokovnih meril; lahko v otrokovem imenu izrazi njegove želje in pričakovanja, vendar ne more dajati izjav namesto otroka; lahko izrazi otrokove strahove. Policist oz. kriminalist ne bo nasprotoval zagovornikovemu spremljanju otroka tudi pri pogovoru, seveda z omejitvijo, da ne bo posegal v vsebino izjave.

Pomoč zagovornika je oziroma bo, glede na policijske postopke, primerna oz. bo za otroka dobrodošla v različnih primerih, najpogosteje bo to verjetno v postopkih preiskovanja kaznivih dejanj, kjer bodo otroci neposredne ali posredne žrtve oz. domnevne žrtve.

Policija pogosto obravnava prijave o nasilju nad otroki, ko se starši ločujejo. Neredko v tem obdobju uporabljajo otroka za dosego svojih interesov oz. ciljev. Neredko se tudi eden od njiju ali oba borita za popolno skrbništvo nad otrokom na vse mogoče načine, ki se jih spomnita in se ne ozirata na dobrobit svojega otroka. Veliko institucij se v takih primerih ukvarja s sovražnima

---

¹⁸ Oseba, ki ji žrtev ali oškodovanec zaupa in ji na njeno željo nudi pomoč in podporo v postopkih, tudi policijskem. Od 1. 3. 2008 se uporablja definicija zaupne osebe, kot je zapisana v Zakonu o preprečevanju nasilja v družini.

zakoncema, tudi policija. Preiskuje prijave kaznivih dejanj, ki jih očitata drug drugemu, in prijave nasilnih ravnanj nad otrokom. Policija veliko takih primerov sklene s poročilom tožilcu

---

Z izigravanjem odločitve sodišča se starši bojujejo »za otroka« in prijavljajo drug drugega policiji in/ali centru za socialno delo ter so slepi in gluhi za trpljenje svojega otroka.

---

z navedbo, da je to, kar otrok doživlja, nasilje, vendar nima znakov kaznivega dejanja po Kazenskem zakoniku. Še več jih sklene s kazensko ovadbo, ko ima ravnanje staršev znake kaznivega dejanja. Vendar kazenska ovadba ne reši problema. Niso redki primeri, ko dobi policija vedno nove prijave za dogajanje v isti družini, jih vedno znova preiskuje in vedno znova pošilja tožilcem poročila in/ali kazenske ovadbe. Eden od staršev očita drugemu ali pa drug drugemu očitata slabo ravnanje z otrokom, opuščanje skrbi in nadzora, poniževanje, zmerjanje, neprimerno kaznovanje, tudi pretepanje ali celo spolno zlorabo. Otrok mora vedno znova sodelovati

v policijskih postopkih, tudi takrat, ko je že jasno, da prijave nimajo realne podlage in so le način borbe med jeznimi starši. Veliko prijav v teh primerih je tudi zaradi nespoštovanja sodne odločbe, s katero sta urejena skrbništvo in pravica drugega od staršev do stikov z otrokom. Z izigravanjem odločitve sodišča se starši bojujejo »za otroka« in prijavljajo drug drugega policiji in/ali centru za socialno delo ter so slepi in gluhi za trpljenje svojega otroka. Policijska obvestila tožilcu tudi v teh primerih ne pripomorejo k rešitvi. V policijskem arhivu je primer, ko so starši drug proti drugemu v času trajanja razveznega postopka in dodelitve otrok podali več kot 70 prijav za različne oblike zanemarjanja in nasilja nad otrokom.

Praksa bo verjetno pokazala, da bo pomoč zagovornika otroka dobrodošla tudi v drugih primerih, ki jih obravnava policija; npr. v primerih begov otrok od doma in poskusov samomorov kot odzivu na obremenjujoče družinske razmere. Predvidevamo, da bo zagovornik nastopil največkrat v družinskih razmerah, ko ravnanje staršev ne bo v skladu z otrokovo koristjo in željami, ali ob drugih priložnostih, ko otrok nima podpore staršev in sam nima možnosti za uresničitev svojih pravic. Policija se je že srečala s primeri, ko je otrok želel, da se storilec preganja, starši pa mu v postopku niso dovolili sodelovati, npr. 15-letno deklico je več let spolno zlorabljal očetov brat in ko se je deklica končno zaupala odrasli osebi, je želela tudi zadoščenje. Hotela je vsaj to, da se ugotovi, da je stric storilec, da je on kriv in s tem da spolna zloraba ni njega krivda, hotela je zagotovilo, da se ji ga ne bi bilo treba več bati in da so pred njim varne tudi njena mlajša sestra in sestrične. Starši niso bili prepričani, ali je to res, razpeti so bili med hčerko in bližnjim sorodnikom, stisko pa je povzročal tudi občutek sramote v družini. Hčerki niso dovolili, da bi o tem govorila s strokovnjaki, prepovedali so ji sodelovati v postopkih institucij. Prvo izjavo je preklicala, brez njene pripovedi in njenega sodelovanja nobena od institucij ni mogla ukrepati.

Mediacija in zagovorništvo otrok

Franc Udovič, univ. dipl. pedagog.

Primož Šporar, univ. dipl. prav.

1. Terminologija

Beseda mediacija izvira iz latinskega izraza *mediatio*, kar pomeni pomirjujoče posredovanje. Nemška pravna teoretika Mähler in Mähler razumeta mediacijo kot zunajsodno pot obravnavanja sporov, v kateri mediator spodbuja prizadete osebe, da razvijajo pošten, pravno zavezujoč sporazum o obravnavanih spornih vprašanjih.

Zakon o mediaciji v civilnih in gospodarskih zadevah, ki je bil v Sloveniji sprejet leta 2008, opredeljuje mediacijo kot postopek, v katerem stranke prostovoljno ob pomoči nevtralne tretje osebe (mediatorja) skušajo doseči mirno rešitev spora, ki izvira iz ali je v zvezi s pogodbenim ali drugim pravnim razmerjem, ne glede na to, ali se za ta postopek uporablja izraz mediacija, conciliacija, pomirjanje, posredovanje v sporih ali drug podoben izraz.

---

*Beseda mediacija izvira iz latinskega izraza *mediatio*, kar pomeni pomirjujoče posredovanje.*

Zakon določa, da je mediator oziroma mediatorica vsaka tretja oseba, ki je zaprosena, da vodi mediacijo, ne glede na njen naziv ali poklic in ne glede na način, na katerega je bila imenovana ali zaprosena za vodenje mediacije in ki zaprosilo sprejme. V postopku lahko sodeluje eden ali več mediatorjev oziroma mediatoric.

2. Cilji mediacije

Mediacija ima nalogo pomagati strankam pri reševanju medosebnih sporov. Ob pomoči nepristranskega posrednika (mediatorja) jih mediacijski proces pripelje do sporazumne in samoodgovorne rešitve problema, ki je lahko na psihosocialnem, pravnem in/ali ekonomskem segmentu problema. Pri nekaterih oblikah mediacije je posebna pozornost namenjena nekaterim skupinam, tako npr. pravicam mladoletnih otrok. Osnovni cilj mediacije je sporazumna obvezujoča rešitev problema, vse do obsežnega pravno veljavnega dogovora, v katerem so optimalno upoštevani interesi vseh partnerjev v sporu.

Drugi sklop ciljev mediacije je usmerjen v dajanje pomoči za samopomoč. To je usposabljanje udeležencev za nadaljnje samostojno in samoodgovorno dogovarjanje ter sporazumno reševanje sporov. Z upoštevanjem temeljnih načel mediacije (prostovoljnosti, nevtralnosti, samoodgovornosti, obveščenosti in zaupnosti), ki krepijo avtonomijo in kompetence

posameznika ter specifičnimi tehnikami, dosežemo pri udeležencih vzgojno-edukativne in psihohigienske učinke.

Cilji, ki so pri tem zastavljeni, so:

- zmanjšanje psihičnega trpljenja prizadetih,
- oživljanje konstruktivne komunikacije,
- izboljšanje sodelovanja,
- krepitev samoodgovornosti,
- ohranjanje dostojanstva,
- krepitev samospoštovanja,
- razvijanje pogajalskih sposobnosti,
- širjenje obveščenosti,
- usposabljanje za samostojno reševanje sporov.

Mediacijski postopek omogoča, da lahko partnerja v sporu v enem postopku v neposredni soodvisnosti sama iščeta rešitev za vsa sporna vprašanja, ki so med njima nastala. Iz prakse namreč vemo, kakšni zapleteni primeri nastajajo prav zato, ker se sporna vprašanja, ki so med seboj povezana, rešuje v različnih postopkih (tudi različnih institucijah) v velikem časovnem zamiku. Mediacijski celostni pristop pa seveda zahteva interdisciplinarnost izvajalcev, kar pomeni, da moramo usposabljati mediatorje iz različnih osnovnih poklicev (pravniki, psihologi, pedagogi, soc. delavci idr.), kaže pa tudi na potrebo, da v mediaciji proces vključujemo tudi izvedence različnih strok.

Pomemben dejavnik pri ustvarjanju nove kakovosti je tudi ta, da se mediacija ne sprašuje, zakaj je prišlo do spora, temveč jo zanima predvsem, *kako* ga bodo partnerji rešili. S tem se izogne brskanju po preteklosti in odpiranju starih ran. Usmeri se lahko v prihodnost in iskanje rešitev, kako v danih okoliščinah organizirati boljše življenje. Nakopičena negativna stališča se namreč s tehniko *refremlinga* postopno preoblikujejo v pozitivna gledanja, kar omogoča diferenciacijo pogleda na lastno in partnerjevo družinsko vlogo ter osredotočenje na prihodnost.

Za mediacijo je še značilno, da v ospredje postavlja samoodgovorno in pošteno reševanje sporov. S tem so partnerji v sporu spodbujeni in usmerjeni v skupno in konstruktivno iskanje rešitve spora. Pravi in za mediacijo edini sprejemljivi dogovor je ta, s katerim so lahko zadovoljni vsi udeleženci v sporu. Njihova trajna zadovoljitev pa ni odvisna le od rezultata obravnave, temveč tudi od postopka samega, ki mora biti zgrajen na poštenju, dostojanstvu, zaupanju in spoštovanju. Poleg tega mora biti ekonomičen in učinkovit ter mora doseči pošteno izravnavo interesov med vsemi udeleženci.

Partnerji v sporu, ki se vključijo v mediacijo, kmalu ugotovijo, da je ta pot reševanja spora prijetnejša in v vseh pogledih cenejša od borbe in medsebojnega prizadevanja, saj kar najbolj zagotavlja interese posameznika in ohranja njegovo dostojanstvo ter samospoštovanje. To je tudi pomembno izhodišče za ohranjanje ali vzpostavitev konstruktivnega odnosa na ravni starševstva.

Vse opisane značilnosti mediacije v svojem vzajemnem delovanju omogočajo izredno učinkovitost te metode in dajejo njenim učinkom novo kakovost.

Kljub temu moramo upoštevati, da je mediacija le ena izmed možnosti reševanja sporov. Kot vsaka metoda ima tudi ta svoje omejitve in je zato pomembno, da strankam objektivno predstavimo možnosti, saj bodo le tako lahko izbrale svojim razmeram ustrezno pot za reševanje spora.

3. Uporabnost mediacije pri zagovorništvu otrok

Jasno je, da so naloge in usmeritve zagovornikov otrok drugačne od mediatorjevih. Kljub temu ni mogoče pričakovati, da se zagovornik ne bo srečeval s kompleksnimi primeri, v katerih so mnoge interakcije med otrokom in drugimi osebami sporne ali vsaj otežene.

Za napredovanje pri prepoznavanju le-teh in njihovo reševanje je ključno, da zagovornik pozna mediacijske korake, ki lahko pomagajo. Uvajanje strukture, ugotavljanje konkretnih tem, prepoznavanje pozicij in zbiranje podatkov, izčrpan predstavitev interesov in potreb, vzajemna opredelitev problema, razvijanje opcij in alternativ za rešitev sporne točke, pogajanje, evidentiranje dogovorjenega so temeljni mediacijski koraki pri delu zagovornika.

V razmerju do otroka je ključna vzpostavitev medsebojne empatije in razumevanja ter ohranjanje realnosti vseh vpletenih.

Dabi mu bila mediacija primerno orodje, se mora zagovornik zavedati dinamike mediacijskega procesa, kar vključuje vzpodbujanje in krepitev smisla za odgovornost pri partnerjih v sporu, krepitev avtonomije partnerjev in vzpostavitev učinkovite komunikacije. V razmerju do otroka je ključna vzpostavitev medsebojne empatije in razumevanja ter ohranjanje realnosti vseh vpletenih.

Jasno je, da zagovornik ne bo formalno strukturiral mediacijskih faz pri svojem delu. Kljub temu mu lahko v določenih primerih nekatere faze mediacijskega postopka pomagajo. Včasih bo tako lahko (npr. za okrepitev vloge otroka v postopku) predlagal sklenitev dogovora o vključitvi v mediacijo. Tak korak pomembno prispeva k okreplitvi vloge otroka in doseganju ravnotežja med akterji. Podobno bo lahko uporabil fazo in tehnike odkrivanja spornih točk ali faze reševanja spora (npr. razvijanje razumevanja za različne poglede, izluščiti vezne točke za reševanje spora, delo na področju neujemanja med željami otroka in realnostjo ipd.).

Izjemnega pomena za delo zagovornika se zdi znanje za razvijanje opcij, vrednotenje le-teh ter tehtanje prednosti in slabosti ter izbire med njimi. Ključni problemi zagovornika (na podlagi izkušenj v pilotskem obdobju izvajanja projekta v okviru varuha človekovih pravic) so po mojem mnenju vezani na razdvojenost zagovornika med koristjo in glasom otroka, ko med obema prihaja do kolizije. V tem primeru so znanja prepoznavanja interesov in ne le pozicij (kar je mnogo lažje, npr. v primeru otroka izražene njegove želje) za zagovornika pomembna.

Zagovornik lahko ob poznavanju mediacijskih korakov, dinamike in faz odločno izvaja svoje naloge tudi v razmerju do drugih oseb, organov in institucij ter prepoznava realne ovire za uresničitev želja svojega varovanca in/ali njegovih koristi. S temi znanji lahko zagotavlja prepoznavnost svojega delovanja kot konstruktivnega prispevka k rešitvi položaja, v katerem je otrok, pri tem pa ne ogrozi svoje temeljne zavezanosti – slediti otroku. S tem lahko zagovornik preseže klasični model zastopnika, ki uporablja v razmerju do drugih akterjev pretežno pravna in formalna sredstva, manj pa neformalna dejanja.

4. Mediacija in zagovorništvo otrok z roko v roki

Uspešno izvajanje obeh institutov – mediacije in zagovorništva otrok – si je mogoče predstavljati dolgoročno le ob sistemskem okolju za njuno kakovostno in nadzorovano izvajanje. Mediacija je zakonsko urejena, zagovorništvo pred tem izzivom še ostaja (vsaj bolj celostna ureditev). Sorodnost obeh je gotovo v tem, da skušata stranki – udeležencu (v našem primeru otroku) omogočiti uveljavljanje svoje pravice tudi po nepravni poti z vsemi svojimi prednostmi (in slabostmi).

Realnost uporabe mediacije v zagovorniških postopkih je v marsičem odvisna od sposobnosti zagovornikov, da prepoznajo njene koristnosti, in osveščenosti deležnikov v teh procesih. Ključna za uspešnost mediacije v primerih, ko je dopolnilna dejavnost, pa je stopnja strokovnosti, s katero se izvaja. Ni realno pričakovati, da bodo zagovorniki obenem mediatorji (in nasprotno), gotovo pa je mogoče s poznavanjem nekaterih metod in tehnik mediacije zagotoviti, da jo bodo zagovorniki poznali in nanjo napotovali ali jo v omejenem obsegu izvajali sami. To sta namreč tudi ključni možnosti in verjetnosti – uporaba izbranih mediacijskih tehnik in metod pri delu zagovornika, kjer je mogoče, da bi lahko z uporabo le-teh premaknili postopek naprej oz. dosegli korist za otroka.

Zato je pomembno, da sistem kakovostnega usposabljanja zagovornikov obsega tudi primerno izbrane vsebine mediacijskih usposabljanj, zlasti tudi praktične metode dela, vključno s simuliranjem morebitnih sporov. Pomembno je tudi okolje za izvajanje zagovorniškega dela, ki mora v udeležencih v procesu zbuditi ugodje, zaupanje, upoštevanje in spoštovanje, da bodo pripravljene sodelovati in odkriti vse relevantne informacije.

Zato naj mediativni pristop zagovornika vključuje posebne tehnike mediacije, kadar je to potrebno. Obenem je treba ohraniti ravnovesje za temeljno vlogo zagovornika, ki je glas otroka, nevtralna in nepristranska vloga mediatorja pa osnovnega poslanstva ne sme ogroziti. Zato se zdi, da je morda primerna rešitev, da pri bolj zapletenih sporih (zadevah) zagovornik zaprosi za pomoč mediatorja in s tem ne ogrozi svoje temeljne vloge, mediator pa lahko brez omejitev odigra vlogo, ki je v procesu potrebna za napredovanje in zasledovanje koristi in glasu otroka. Zagotovo pa kaže spodbujati zagovornike k pridobivanju mediacijskih znanj in njihovi uporabi po zdravi pameti.

www.varuh-rs.si

info@varuh-rs.si